

Kandidátusi értekezés

A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ HELYE
A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOK FEJLŐDÉSÉBEN

dr.Garai Katalin

B U D A P E S T

1982.

HUNGARIC
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
BEVEZETÉS	
ELSŐ RÉSZ:.. A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ ELMÉLETI KÉRDÉSEI	1
I. FOGALMAK, KATEGÓRIÁK	1
1. A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ FOGALMA ÉS ELEMEI. NÉHÁNY GONDOLAT A GAZDASÁGI-PÉNZÜGYI UNIÓ ÉRTELMEZÉSÉHEZ	1
A/ A gazdasági-pénzügyi unió dinamikus és statikus értelmezése	1
B/ Létezik-e gazdasági unió valutáris unió nélkül és fordítva: valutáris unió gazdasági unió nélkül?	14
2. A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ HELYE AZ INTEGRÁLDÁSBAN, S A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOK FEJLŐDÉSÉBEN	19
A/ Igazán eredményesnek mondható-e maga a vámu- nió a valutaunió bizonyos elemeinek megléte nélkül?	20
B/ Megvalósítható-e a közgazdasági értelemben vett közös piac a monetáris unió bizonyos elő- rehaladása nélkül?	26
C/ Megállja-e helyét a közös agrárpolitika a mone- táris unió teljes hiányában?	29
D/ Létezik-e politikai (totális) unió gazdasági unió nélkül?	30
E/ Néhány további szempont	33
F/ Az "optimális monetáris zóna" kérdéséről	35
3. A STABIL ÁRFOLYAMOK RENDSZERÉNEK (ÁRFOLYAMKÖTE- LÉK) RIZIKÓTÉNYEZŐI	38
4. A KÖZÖS PÉNZ ÉS A PÁRHUZAMOS VALUTA	49
II. A GAZDASÁGI-MONETÁRIS UNIÓ ELENEDHETETLEN FELTÉ- TELE: GAZDASÁGPOLITIKAI-, FISKÁLIS- ÉS MONETÁRIS ÖSSZEHANGOLÁS	61

1. A GAZDASÁGPOLITIKÁK ÖSSZEHANGOLÁSA	61
A/ A gazdaságpolitikai összehangolás fajtái	65
B/ Programozás az EK-ban	69
2. A KÜLTSEGVETÉSI POLITIKA	77
A/ A polgári irodalom a közösségi költségvetésről	79
B/ A közösségi költségvetés kialakításának mód- szerei	82
C/ Monetáris unió-regionális problémák	84
D/ A közösségi eszközök felhasználása	86
E/ Az adópolitika	93
3. A MONETÁRIS POLITIKA	95
III. KOMPETENCIA - SZUVERENITÁS - SZUPARANCIONALITÁS	102
MÁSODIK RÉSZ: A GAZDASÁGI-VALUTÁRIS UNIÓ MEGVALÓSÍTÁSA	111
I. A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ MEGVALÓSÍTÁSÁNAK SZÁN- DÉKAI	111
1. AZ ELSŐ SZÁNDÉK - JOGI: A RÓMAI SZERZŐDÉS, MINT A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ INDIKÁCIÓJA	111
2. A RÓMAI SZERZŐDÉST KIEGÉSZÍTŐ PÉNZÜGYI HATÁROZA- TOK	115
3. AZ 1969-70. ÉVI TERVEZETEK	118
4. A TERVEK EREDMÉNYEKÉNT SZÜLETETT HATÁROZATOK	125
II. A GAZDASÁGI-PÉNZÜGYI UNIÓ A VALÓSÁGBAN	130
1. A "HÁGAI CSÚCS" UTÁN	130
2. ÚJABB ÚTKERESÉS - A TINDEMANS-JELENTÉS	134
3. VISSZATÉRÉS A PÉNZÜGYI PROBLÉMÁKHOZ: AZ EMS ÉS AZ ECU	137
A/ Az EMS létrejöttének előzményei	137
B/ Az EMS lényege	142
C/ Az Ecu, mint a közös európai pénz lehetséges csírája	147
D/ Az EMS működésének tapasztalatai	156
E/ Az EMS jövője	173
III. AZ EK GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓJÁNAK ÉRTÉKELÉSE	176
1. EREDMÉNYEK ÉS KUDARCOK	176

2. A GAZDASÁGI-MONETÁRIS INTEGRÁCIÓ PERSPEKTIVÁI 185

3. A STABIL ÁRFOLYAMRENDSZEREK (EMS) HATÁSA MAGYAR-
ORSZÁGRA 187

FÜGGELÉK: AZ EMS MŰKÖDÉSI MECHANIZMUSA

TÁBLÁZATOK

FELHASZNÁLT IRODALOM

BEVEZETÉS

A gazdasági integráció - korunk egyik legjellegzetesebb világgazdasági jelensége. Az Európai Közösségek (EK) a vámunió és a közös piac megteremtése, azaz 1968. júliusa után a gazdasági- és pénzügyi unió megvalósítását tűzte ki céljául.

A gazdasági integráció jelenlegi fejlődési szakasza a korábbinál sokszorta nehezebb; összehasonlíthatatlanul bonyolultabb feladatok és kényesebb feladatok elé állítja a blokkban tömörülő országokat, illetve azok kormányait. Ennek oka az, hogy az alapvetően a forgalmi szférát érintő külkereskedelmi kapcsolatok egyengetése helyett ma már, a termelés nagyfokú nemzetköziesedésének talaján, gazdaságpolitikai, pénzügypolitikai összehangolásra, koordinálásra van szükség. Az internacionalizálódott munkamegosztás új minőséget jelent a külgazdasági kapcsolatok fejlődési folyamatában: az egyes tagországok növekedési-fejlődési lehetőségei immár nem csupán saját, belső feltételeik függvényeiként fogalmazódnak meg, hanem az integrációs blokk egészére kiterjedő újratermelési folyamat sikerességének vannak alávetve. Nem meglepő hát az a törekvés, hogy már 1968-ban feladatuknak tekintették az EK-ban a gazdasági- és pénzügyi unió megvalósításának megkezdését, egy ilyen unió karakteristikáinak körvonalazását. A monetáris unió felé vezető igen gyötrelmes úton az EK-országok jelentős állomáshoz érkeztek, amikor - több évi stagnálás után - 1979. elején megkezdte működését az Európai Monetáris Rendszer (EMS), amely eddig négy éven át életképesnek bizonyult.

A gazdasági integrációnak könyvtárnyi irodalma van. A szocialista országokban és hazánkban is természetesen elsősorban a KGST-integráció különböző oldalakról történő elemzése állt előtérben. A világ ezidőtájt legfejlettebbnek tekinthető integrációs tömörüléséről, Az Európai Közös Piacról megjelent viszonylag kisszámú - bár jelentős - mű mindenoldalú, átfogó képet igyekezett adni. A monetáris

unió elméleti és gyakorlati vonatkozásai inkább konkrét eseményekhez szorosan kapcsolódó cikkekben, illetve a nemzetközi pénzügyi témájú művek némelyikének részeként, pontjaként rajzolódtak ki szakirodalmunkban. A nyugati teoretikusok is összehasonlíthatatlanul nagyobb teret szenteltek eddig a vámuunió, mint a fejlettebb szakasz, a gazdasági- és pénzügyi unió elméletének.

Napjainkban azonban időszerűvé vált a gazdasági- és valutáris unió mindenoldalú tanulmányozása. Ismernünk kell annak gazdasági, jogi, politikai vonatkozásait, elméleti alapjait, megvalósításának szándékait és gyakorlatát.

Munkámat több tényező is ösztönözte. Először is az a felismerés, hogy a nyugat-európai integráció elmélyülése korunk világgazdaságának nem elhanyagolható befolyásolója. Másodsor, a Közös Piacban zajló egyesülési-összefonódási folyamat nem teljesen idegen a szocialista integrációtól sem. Harmadsor, külgazdasági kapcsolataink szempontjából sem érdektelenek a Nyugat-Európában kiformalás alatt lévő monetáris unió, illetve a felé vezető és már megvalósított monetáris rendszer hazánkra gyakorolt esetleges hatásai.

Mindezek alapján célszerűnek látszott, hogy a tőkés integráció eddigi legfejlettebb szakaszának - és nem az egész integrációnak - többoldalú közelítésével próbálkozzam.

A komplex vizsgálódás miatt munkám jellegzetesen tudományágak-közi természetű; a világgazdaságtan, a politikai gazdaságtan, a nemzetközi pénzügyek érintkezési pontjain helyezkedik el.

Mivel céлом a gazdasági-monetáris unió elméleti-történeti, logikai-időbeli síkjainak felvázolása, a tanulmány monografikus jellegű.

Ezúton is köszönetemet és hálámat fejezem ki Palánkai Tibornak, Bácskai Tamásnak és Botos Katalinnak, akik munkámat figyelemmel kísérték és értékes gondolataikkal segítettek.

Budapest, 1982. november

/ Lányiné Garai Katalin /

E L S Ő R É S Z

A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ ELMÉLETI KÉRDÉSEI

I. FOGALMAK, KATEGÓRIÁK

1. A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ FOGALMA ÉS ELEMEI

NÉHÁNY GONDOLAT A GAZDASÁGI-PÉNZÜGYI UNIÓ ÉRTELMEZÉSÉ- HEZ

A gazdasági integráció fogalmi meghatározásának könyvtárnyi irodalma van. Polgári és marxista közgazdák, társadalomtudósok százai közelítették tartalmát. Hasonlóképpen gazdag a vámunió-elmélet. Maga a vámunió pedig könnyen meghatározható; kettős kritériumrendszer fennállása esetén (csakúgy, mint a közös piaci fázis) nehézség nélkül megállapítható létrejötté.

Nem egészen így állunk azonban - megítélésem szerint - a gazdasági- és pénzügyi unióval, a gazdasági integrálódási folyamat jelenlegi szakaszával.

A/ A gazdasági-pénzügyi unió dinamikus és statikus értelmezése

A meglehetősen szétszórtnan rendelkezésre álló töredékek alapján a következőket lehet mégis megállapítani róla:

A gazdasági- és pénzügyi unió - maga is folyamat. E folyamat különböző intenzitási fokú stádiumait Robert Mundell^x állította fel a legjobban:

^xR.Mundell: Étapes vers l'intégration monétaire.
= Konferencia, Bruxelles, 1970. V. 14.

1. A valutaárfolyamok ingadozási sávjának kiküszöbölése és a paritásmódosítások lehetőségeinek megszüntetése,
2. Egy-pénzügyi blokk kialakítása, mert - állítása szerint - a pénzügyi politika koordinálásának vagy harmonizálásának igazi értelme csupán egy pénzügyi blokk kialakításával kapcsolatban van,
3. Egy új pénz teremtése a pénzügyi blokk által, amely a nemzeti pénzek mellett létezne (ez nyilván az úgynevezett párhuzamos valuta) és végül
4. A nemzeti pénzek megszüntetése, egy egyetlen közös pénz létesítése (mint ahogyan ez például az Egyesült Államokban 1792-ben történt, vagy a "Zollverein" esetében - vámegyesülés Németországban 1838-ban - , ahol is a Drezdai Szerződés teremtette meg a közös pénzt, de itt a helyi pénznemeket csak két évtizeddel később vonták be).

Miután Mundell tisztán pénzügyi integrációról beszélt és annak "közelítéseit" (mondjuk úgy: állomásait) is csupán pénzzel, árfolyammal, pénzügypolitikai harmonizálással kapcsolja össze, feltétlenül hozzá kell tenni néhány megjegyzést:

1. A pénzügyi unió felé haladásnak legalábbis párhuzamos feltétele a gazdasági unió elemeinek megvalósítása, így maga az elnevezés is hiányos, megtévesztő, vagyis csak gazdasági- és pénzügyi (monetáris, valutáris) unió létezik, önmagában pénzügyi aligha,
2. már a Mundellnél 1. pontban szereplő árfolyamingadozási sáv-kiküszöbölésének és paritásmódosítási lehetőség-megszüntetésnek is bőven feltétele a pénzügy- (tegyük hozzá: gazdaság-) politikai harmonizálás, s végül
3. a monetáris unió felé vezető út elején- és különösen az

1970-es évek nemzetközi pénzügyei elég drasztikus változásainak figyelembevételével (a Bretton Woods-i rendszer felbomlása, a lebegtetés általánossá válása és legalizálása, stb.) - az ingadozási sáv megszüntetése helyett be kell érni a szerényebb "ingadozási sáv csökkentésével és annak betartásával", valamint a túlságosan gyakori paritásmódosítások elkerülésével. Ezt az eredményt tükrözik a közös piaci dokumentumok, a ma már általánossá vált szóhasználat, amikor a Werner-jelentés^x "visszavonhatatlanul rögzített árfolyamai" helyett a "stabil, de változtatható árfolyamok" kategóriáját szerepeltetik. (A 70-es évek változásait persze Mundell előre nem láthatta.)

A gazdasági-monetáris unió lényege tehát valamiféle stabil árfolyamrendszerre való törekvés, amelyről az áttérés a párhuzamos valutára, illetve a kizárólagos közös pénzre fokozatosan, megrázkódtatások nélkül valósítható meg. Mindezt gazdaság - és pénzügypolitikai harmonizálási folyamat kíséri. Ez korántsem egyszerű probléma, hiszen önálló és sajátos gazdasági-társadalmi-politikai múlttal és jelennel rendelkeznek az unióban tömörülő országok. A gazdasági- és pénzügyi unió megvalósítása érdekében le kell mondaniok gazdasági szuverenitásuk nagy részéről, azaz a feltétlenül közös jövő érdekében a jelenleg még számos lényeges eltérést mutató nemzeti jelenről.

Ezzel kapcsolatban a szakirodalomban és a gazdasági-pénzügyi unióvá válást célzó ún. pénzügyi tervekben is megjelenik a szupranacionalitás fogalma. "Amikor egy közös piac partnerei gazdasági döntéseik lényeges hatáskörét egy központi hatóságnak adják át - egymás között gazdasági

^x Rapport au Conseil et a la Commission concernant la réalisation par étapes de l'union économique et monétaire dans la Communauté. Bruxelles, 1970. nov. 11. (Kifejtését lásd később)

uniót létesítenek."^x

Vagy: "... ennek megvalósításához sok területen közös intézkedéseket kell hozni, és a hat állam kíván is ilyeneket hozni. Ennek során a szuverén állami jogok egy része kikerül a nemzeti államok rendelkezései köréből és egy közös szerv kezébe kerül. Ilyen esetben államok feletti vagy államszövetségi ... szervek rendelkeznek a hat államra kiterjedő hatállyal."^{xx}

A rögzített árfolyamrendszer, méginkább a közös pénz működtetése elképzelhetetlen a tagországok gazdaságpolitikáinak megfelelő összetartása nélkül, és - amint látható -, erőteljesen felveti a gazdaságok nemzetközi méretekben való szabályozását, a belső érték nélküli pénz mögötti blokk-szintű állammonopolista szabályozást és garanciát, valamiféle "nemzetek közöttiséget".^{xxx}

Anélkül, hogy a gazdasági-pénzügyi unió meghatározásánál máris állást kellene foglalni a szupranacionalitás bonyolult elméleti kérdésében (erről bővebben beszél majd a III. pont), annyi feltétlenül hozzátartozik magához a fogalomhoz, hogy a gazdasági-pénzügyi unió valamiféle blokk-szintű szabályozás és garancia nélkül nem létezik, hiszen a gazdasági és pénzügyi emelők koordinálása anélkül nemigen képzelhető el.

A monetáris integrációról Gyöngyössy István hangsúlyozza, hogy az "csupán államok közötti integráció lehet, hiszen

^x Michel Dessart: Pour une politique monétaire commune dans le CEE. Louvain-Bruxelles, Vander, 1971. 3. oldal

^{xx} Gyulai István: A nyugat-európai gazdasági integráció. Kossuth és KJK, Budapest, 1971. 35. oldal

^{xxx} A szóhasználat Palánkai Tibortól származik, aki a "konacionális" fogalmat elsőként alkalmazta. Lásd bővebben: A nemzetközi jogi szabályozás igényeinek felmerülése a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban c. tanulmányát. = Kézirat, MKKE, Budapest, 1980. és vitaindító cikkét, Külpolitika, 1982. 1. szám

miután a pénz és a pénzügyek irányítása az állami szuverenitás attribútumai, az integráció alanyai ezen a téren csak a monetáris politika letéteményesei, az államok lehetnek. Innen a monetáris integrációk "közjogi" jellege."^x

Habár a következő idézetben nem szerepel a gazdasági-pénzügyi unió kifejezés, úgy érzem szerzőjének gondolata végeredményben ennek az uniónak találó közelítése: "Arról van szó, hogy az internacionalizálódott növekedési és egyensúlyi feltételeket egyetlen gazdaság sem képes a saját szemszögéből kiindulva meghatározni. Minthogy a technológiai kapcsolatok meghatározóvá válnak a gazdaság egyensúlya és növekedése szempontjából, ezért előbb-utóbb a makroökonomiai egység határait is a technológiai és árukapsolatok kitolódott határaihoz kell igazítani. Tulajdonképpen a munkamegosztás fejlődésének ezt a mozzanatát lehet integrációnak nevezni. Kizárólag ebben a fázisban lép fel az egyes gazdaságok fejlődési üteme és arányai közös szabályozásának szükséglete és lehetősége. A szabályozást államközi megegyezésekkel, illetve ... nemzetközi gazdaságkoordináló központok létrehozásával és funkcionálásával valósítják meg."^{xx}

Amint láttuk, a Mundell-féle négyféle "megközelítés" voltaképpen a gazdasági- és pénzügyi unió stádiumainak tekinthető, azaz eme unió fejlődési-dinamikus meghatározásának. Eközben megadható egy statikus ábrázolás is, amennyiben a gazdasági-pénzügyi unió alapvetően^{xxx} az alábbi elemek együttese:

^xGyöngyössy István: "A monetáris integráció problémái az Európai Gazdasági Közösségben". Aktuális nemzetközi pénzügyi kérdések, Pénzügykutató Intézet, 1979. 1. szám. 55-85. oldal

^{xx}Kozma Ferenc: "A két Európa" gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés". Kossuth és KJK. Budapest, 1970. 64. oldal

^{xxx}Alapvetően azért, mert hasonlítania kellene tagországokként a megtakarítási hajlamnak, a felhalmozási szokásoknak, a kamatlábnak stb.

1. Teljes konvertibilitás rögzített valutaárfolyamok mellett (méginkább párhuzamos valuta, illetve közös pénz),
2. Gazdasági fejlődés kielégítő homogenitása és
3. Hatékony monetáriás szolidaritás.^x

Nézzük most ezeket az elemeket részletesebben !

1. A teljes konvertibilitás - valamennyi fizetés és átutalás, tranzakció és tőkemozgás szabadságát jelenti az unión belül. Vagyis azt, hogy az unió bármelyik tagállama korlátlan mennyiségben bocsátja rendelkezésre valutáját más tagállamok gazdasági egységei és állampolgárai számára. A rögzített árfolyam jelentése pedig az, hogy megszűnik a tagállamok között az árfolyamoknak a hivatalos valutaparitások körüli tetszőleges mozgása. (Hogy a monetáris unió alapeleme miatt a rögzített árfolyamrendszer, azt a következő pont részletesen elemzi.)

A korlátlan konvertibilitás és a rögzített árfolyamrendszer között azonban egy éles ellentmondás húzódik. Ugyanis - más összefüggésben - ez a probléma úgy fogható fel, mint a kereslet és kínálat teljes szabadsága (itt a korlátlan valutakonvertibilitás), de rögzített áron (az árfolyam a valuták ára, amely az árcentrum - a hivatalos valutaparitás - körül mozog). Rögzített árfolyamon (áron) azonban csak abban az esetben biztosítható a szabad átválthatóság, amennyiben a valuták keresleti és kínálati mennyisége és ennek struktúrája a valutapiacokon éppen megegyezik. Ez viszont csak akkor lehetséges, ha az egyes tagállamok fizetési mérlege egyensúlyt mutat. Egy ilyen állapot feltételezése persze illuzórikus. A probléma

^xE három elemet L. Cartou: La politique monétaire de la C.E.E. című tanulmányából vettem át. Armand Colin, Paris, 1970. 23-29. oldal

lényege az, hogy a stabilitást jelentő árfolyamrendszer létrehozása - ahol a paritásokat sem változtatják túlságosan gyakran - nem elhatározás kérdése csupán. Azt nem célszerű egy döntéssel bevezetni, hanem oda a tagországok viszonylag homogén gazdasági fejlődése eredményeként el lehet jutni. Nos, innen a gazdasági-pénzügyi unió második megjelölt eleme. Tegyük hozzá, hogy ráadásul a rögzített árfolyamok rendszerében nem működnek automatizmusok, amelyek a fizetési mérleg egyensúlyát helyreállíthatnák. A teoretikusok sokat írtak és vitatkoztak a pénzügyi zónákon belül és a zónák között alkalmazandó árfolyamrendszerről, a pénzügyi zónák egyensúlyi helyzetéről. Egyesek (pl. Mundell) elmélete szerint a mozgó árfolyamok nem teszik lehetővé, hogy el lehessen érni a tagállamok egyensúlyát, míg a zónák között alkalmazott mozgó árfolyamrendszer révén elérhető az egyes monetáris uniók közötti külső egyensúly (fizetési mérleg) és belső egyensúly (árak és szolgáltatások piaci egyensúlya, árstabilitás, munkaerőpiac egyensúlya stb.); ez utóbbi modell esetében ugyanakkor az egyes pénzügyi zónákon belül az árfolyamok rögzítettek. A rögzített (fix) és a mozgó (lebegő) árfolyamok problematikájának, előnyei- nek és hátrányainak hatalmas szakirodalma van. A monetáris integráció elemzése szempontjából a rögzített kontra mozgó árfolyamrendszer kérdéseinek taglalása nem látszik célszerűnek, mivel - függetlenül egyik vagy másik árfolyamrendszer sajátosságaitól - gazdasági-pénzügyi unió mozgó árfolyamokon semmiképpen sem alapulhat a szakirodalom, az EK tervezetei és gazdasági felelős vezetői egybehangzó véleménye alapján.^x

^xA rögzített, illetve mozgó árfolyamok bőséges irodalmából lásd elsősorban Hagelmayer-Boros-Bánfi: Az aranydevizarendszer kudarcai és tanulságai, KJK, Budapest, 1980. (Ennek különösen a III. fejezetét: Nemzetközi valutarendszer - tőkés gazdaságpolitika) és Bánfi Tamás: Valutaárfolyamelmélet és - politika, KJK, Budapest, 1981.

A tagországokként eltérő belső gazdasági helyzet (termelékenység, árstabilitás, stb.), tehát a reálszféra talaján különböző irányban és mértékben elmozduló árfolyamok kordában tartása (ingadozási sávon belül tartása) az adott pillanatban alapvetően devizapiaci intervenciókkal oldható meg. Az intervenciók eredményeként pedig a valuták árfolyamarányai valóságos értékarányaiktól elszakadnak. Így jönnek létre, a nemzeteként eltérő árszínvonalemelkedés függvényében a túlértékelt és alulértékelt valuták.^x Ha az intervenciók terhek nem viselhetők el egy bizonyos ponton túl, marad a paritás módosítás. Fontos tehát a rögzített árfolyamok rendszeréhez hozzátenni a paritásváltoztatások lehetséges kiküszöbölésének követelményét; ellenkező esetben a rögzített árfolyamrendszer korántsem jelent stabilitást, sőt nagyobb instabilitást jelenthet, mint a mozgó árfolyamok szisztémája. Mindazonáltal fontos látni, hogy a rögzített árfolyamrendszer és a közös pénz közötti leglényegesebb közgazdasági különbség éppen abban áll, hogy míg az utóbbi esetében nem létezik ilyesmi, az előbbinél mindig is lehetőség volt és van a paritás megváltoztatására. (A jelenlegi nyugat-európai monetáris rendszerben is lehetőség van az úgynevezett középárfolyamok időnkénti megváltoztatására - ez alatt a valutaparitás értendő. Egyébként, ha létrehozható lenne egy tökéletesen fix árfolyamrendszer az unión belül, (ahol a paritásokat soha nem kellene változtatni és ahol a "fix" olyan "visszavonhatatlanul rögzített" árfolyamokat jelentene, amelyekkel kapcsolatban az árfolyamingadozási sávok egészen kicsire csökkennének, majd megszűnnének: nos egy ilyen rendszert a közös pénz által megkívánttól alapvetően semmilyen köz-

^x Erről bővebben: Hagelmayer-Boros-Bánfi: id. mű 174-179. oldal.

bülső lépcsőfok sem választaná el. Mivel ennek felve-
tése irreális a jelenlegi körülmények között, marad a
viszonylagos stabilitást jelentő "stabil" árfolyamrend-
szer változtatható paritásokkal".

2. Amennyiben az európai valuták rögzített áron törté-
nő konvertálhatóságát tekintjük a gazdasági-pénzügyi u-
nió bázisának, úgy az EK-országok gazdasági és gazdaság-
politikai homogenitása annak elsődleges feltétele.

A tagállamok csakis abban az esetben garantálhat-
ják valutáik árfolyamának stabilitását és korlátlan át-
válthatóságát, amennyiben gazdasági fejlődésük megköze-
lítőleg hasonló, illetve ennek alapján fizetési mérlegük
tartósan kiegyensúlyozott.

Ha az egyes országok belső gazdasági fejlődése el-
tér egymástól - alapvetően a termelékenység fejlődési ü-
teme a döntő - úgy a paritásokat előbb-utóbb meg kell vál-
toztatni. Magasabb ütemű termelékenység növekedés esetén
az exportőrök kedvezőbb helyzetbe kerülnek, nő a verseny-
képességük, ami egy idő után szükségessé teszi ezen orszá-
gok valutájának felértékelését és fordítva.^x

A rögzített (stabil) árfolyamrendszerhez és a kon-
vertálhatósághoz alapfeltétel a kiegyensúlyozott konjunk-
túra-, ár- és ráfordításdinamika,^{xx} (1. sz. tábla).

Tapasztalatok szerint ehhez a döntő feltételhez a gazda-
sági fejlődés bizonyosfokú irányítása kell, mivel azt a
piaci automatizmusok nem képesek biztosítani. Amint e
kérdéskörrel még részletesen lesz szó, a gazdaságpoliti-
kai célok prioritását illetően mindmáig nem volt alapve-
tő egyetértés az EK-tagországok között.

^xZelkó Lajos: Nemzetközi érték, nemzetközi áruk. KJK,
Budapest, 1973. 115-116. oldal

^{xx}Itt nem közömbös, hogy konzervatív vagy pl. szociálde-
mokrata párt kormányhoz, hiszen nagy eltérés lehetséges
a pártok költségek-, foglalkoztatási-, stabilitási
politikájában.

1. tábla

A fogyasztói árak alakulása az EK-országokban

Évek	(a változás százaléka)										
	Belgium	Dánia	NSZK	Görög-ország	Francia-ország	Írország	Olasz-ország.	Luxemburg	Hollandia	Egyesült K.	EK
1960-69	3,1	5,0	2,6	2,5	4,2	3,9	3,5	2,3	4,0	3,5	3,4
1970	3,6	7,1	4,1	3,2	5,0	8,2	5,0	4,0	4,3	6,0	4,8
1971	5,2	7,3	6,0	2,9	5,5	9,4	5,5	4,7	8,5	8,6	6,4
1972	5,5	8,3	5,6	3,6	5,9	9,6	6,4	5,2	8,9	6,6	6,1
1973	5,9	10,2	7,6	15,1	6,8	11,6	12,4	5,0	9,1	8,6	8,2
1974	12,5	14,4	7,1	23,5	13,2	15,8	20,9	9,0	10,0	17,4	12,9
1975	12,4	10,0	6,1	12,9	11,4	22,3	17,6	10,2	10,7	23,5	12,5
1976	8,0	9,4	4,5	13,3	9,9	18,7	18,1	9,5	8,8	15,5	10,3
1977	7,0	10,8	4,2	12,0	9,2	12,7	18,2	5,8	5,9	15,1	9,9
1978	4,2	9,4	3,1	12,3	8,8	7,2	12,8	3,5	4,2	8,9	7,4
1979	3,5	9,6	4,2	18,2	10,5	12,2	14,9	5,8	4,3	12,5	9,6
1970-79	6,8	9,7	5,3	11,7	8,6	12,8	13,2	6,3	7,5	12,3	8,8
1980	6,5	11,5	5,3	23,7	13,2	18,3	20,4	6,3	6,6	15,5	12,1
1981*	7,6	10,7	5,9	24,4	12,5	20,5	19,0	8,0	6,7	10,7	11,0
1982*	10,2	10,1	4,7	24,0	13,3	18,5	15,0	-	5,8	9,5	10,0

* Előrebecslés

Forrás: Économie européenne. No. 10. 1981. november, valamint European Economy.No. 12. 1982. július.

Mindez nem jelenti azt, hogy a tagországok gazdasági mechanizmusai legyenek egyformák. De azt igen, hogy a különféle gazdaságok találjanak egymással "közös nyelvet".

Ugyanakkor még a gazdasági fejlődés megfelelő homogenitása mellett is probléma marad, hogy egyes országok (régiónk) továbbra is eltérő fejlődési szinten lesznek. Közismert és általánosan elfogadott állítás, miszerint minél homogénebb egy országcsoport, annál kedvezőbbek az együttműködés (így a gazdasági-pénzügyi unió) lehetőségei.

A kevésbé fejlett ország - a maga alacsonyabb termelékenységi és magasabb ráfordításszintjével - nem eléggé exportképes, ami importjának visszafogására is rákényszeríti. Az integrációs tömbben a külgazdasági kapcsolatok volumene ezért szükségképpen a "szűk keresztmetszet"-hez alkalmazkodik. Ez a tény - idővel - a fejlettebb országok fejlődési lehetőségeit is gátolja a külgazdasági kapcsolatok visszafogottságán keresztül. Ennek alapján a fejlettebb országoknak hosszú távon nem állhat érdekében a kevésbé fejlettek fejlődésbeli visszatartása, hiszen annál könnyebb lehet az együttműködés közöttük, annál nagyobb lehet az "érintkezési területük", minél közelebb kerülnek egymáshoz. Ez az összefüggés azonban csak meglehetősen hosszú távon és számtalan buktatóval jut érvényre, hiszen a mindenkori érdek intenzitása nagyobb, mint a hosszútávúé. Melyik állam adna örömet többet a kollektív támogatási alapoknak, a partnerországoknak csakis azért, mert az neki ugyanolyan jó? Ez nyilván a kérdés leegyszerűsítése lenne, mint az is, hogy a segítség szükségességének belátása tel-

jesen hiányzik a Közösségben.^x

3. Végül, a gazdasági-monetáris unió második feltétele - a tagállamok pénzügyi szolidaritása. Ezt a szolidaritást kettős síkon kell vizsgálni: a belső és a külső pénzügyi (valutáris) együttműködést.

A célból, hogy a pénzügyi unió báziskövetelményének eleget tudjon tenni egy tagállam, vagyis hogy valutájából a pénzügyi műveletekhez szükséges mennyiséget rögzített áron szállítani tudja, fizetési mérlegének tehát egyensúlyban kell lennie. Mivel azonban a fizetési mérleg egyensúlytalanság egyelőre gyakoribb, mint az egyensúly, feltétlenül szükséges egy - a fizetési mérleg egyenleget kiegyenlítő mechanizmus. A deficit es országoknak például - egy hatékony hitelmechanizmus keretében - azonnali támogatást kell kapniuk, különben kénytelenek a rögzített árfolyamrendszerben való részvételt feladni.

^xA nyugat-európai integrációról is értékes elemzést ad Kozma Ferenc Gazdasági integráció és gazdasági stratégia c. könyvében (KJK, Budapest, 1976), amikor a következőket állapítja meg: 1. A fejlettségi színvonal kiegyenlítése általában - követelmény, 2. A nyugat-európai integráció esetében a színvonal-kiegyenlítődési feladatok kisebbek, mint a KGST-ben, 3. Az EK-integráció alapfeltételei a "természetes szelekción" alapulnak, 4. Az elmara-dott országrészek fejlesztése céljából rendelkezésre álló eszközök inkább politikai, mint gazdasági megoldásokat céloznak. Ezért van az, hogy a legkevésbé fejlett tagállamok olyan módon kapnak az amerikai tőke után és erősítik a protekcionizmust, amivel akadályozzák viszont magát a regionális integrációt. "A nyugat-európai integráció célrendszere mindenekelőtt a csúcok hatékonyságának fokozása, a csúcokat kiszolgáló kooperációs "piramis", valamint infrastruktúra fenntartására és védelmére irányul. Ami ettől eltérőt produkál, az az alapmodelltől idegen, azal ellentétes, s azt rendszerint a belpolitikai feszültségek kiéleződésének megelőzésére teszi. A mind polarizáltabban fejlődő tőkés világrendszer szerves alkotórészeként a nyugat-európai integráció, ha akarna sem tehetne mást, minthogy alapjában a polarizációs fejlődési modell irányába hasson". (157-162. oldal)

2. tábla

A konvergencia és divergencia mutatói az EK-ban, 1960-1982

Évek	Az egy főre jutó GDP változása együtthatója (1) (vásárlóerőparitáson)	A fogyasztói árak %-os változásának szórása	Átlagos árfolyamváltozás (2)		A GNP százalékában vett közkiadások netto finanszírozási szükségleteinek szórása	A pénzügyi nyílás %-os változásának szórása
			EK 10	EMS		
1960-1970	12,4	1,4	1,1	1,0	1,9	3,3
1970-1980	14,6	3,6	4,0	3,7	3,7	5,1
1979	15,7	4,8	2,7	1,8	3,7	5,4
1980	15,2	6,2	4,6	2,4	3,9	4,9
1981	15,3	6,0	3,2	2,1	4,4	3,9
1982 (előrebecslés)	15,8	5,5			4,4	3,8

(1) változási együttható = a szórás osztva az átlaggal

(2) A valuták átlagos változása az Ecu-val szemben, az előző évhez viszonyítva

Forrás: Services de la Commission

Harmadik országokkal szembeni gazdasági kapcsolatoknál lép fel a külső pénzügyi szolidaritás, mint a hatékony együttműködés egyik feltétele. Az EK-tagállamoknak egymás valutáit kölcsönös védelemben kell részesíteniük, hiszen bármelyik valuta elleni támadás, spekuláció közvetlenül érinti a többi valutát is egy kollektív monetáris rendszerben.

A Közösségnek továbbá harmadik országokkal szemben egységes monetáris zónaként kell fellépnie, amelyben egy közös koncepció létezik a nemzetközi fizetési rendszer tökéletesítéséről, az arany jövőbeli szerepéről, és amelynek magatartása a nemzetközi pénzügyi szervezetekben egységes.

Ezek után nézzük ugyanezen elemeket egy más - de gazdaságtörténetileg indokolt - kérdésfelvetésben:

B/ Létezik-e gazdasági unió valutáris unió nélkül és fordítva: valutáris unió gazdasági unió nélkül?

Most arra kell választ keresni, vajon önmagában a B.Balassa^x által "gazdasági uniónak" nevezett szakasz csupán gazdasági unió-e valutáris unió nélkül, illetve létezik-e monetáris (pénzügyi) unió gazdasági unió nélkül? Az integrációs szakirodalom és a nyugat-európai gyakorlat bizonyos fokú ismerete alapján biztossággal állítható, hogy az eddigiekben csupán gazdasági unióra nem igen gondolt senki, valószínűleg maga B.Balassa, az integrációs irodalom egyik híressége is beleértette a gazdasági unióba a valutáris összefonódottságot. Annál gyakrabban fordult elő a legkülönfélébb művekben, tanulmányokban, a brüsszeli jelentésekben, anyagokban is - különösen a

^x Bela Balassa: The Theory of Economic Integration. George Allan and Unwin, L.T.D., London, 1956., 2. oldal

60-as években - e szakasz pusztán valutáris unióként való emlegetése.

Ma már kevésbé aktuális e kérdés bővebb taglalása, mivel általánosan elfogadott az ún. "pari passu" elmélet, mely azon a felismerésen alapul, hogy sem stabil árfolyamrendszer, sem egy párhuzamos valuta, avagy közös pénz funkcionálása nem képzelhető el a gazdaságpolitikák megfelelő konvergenciája, illetve a súlyos regionális aránytalanságok megszüntetése nélkül. Az immár történelemnek számító "ökonomista" kontra "monetarista" koncepciók harca mind az elméletben, mind a gyakorlatban a gazdasági integráció jelen szakasza életképességének szempontjából alapvetően fontos kompromisszummal zárult 1970-ben, amikor a dominánsan monetarista jellegű Barre-tervek és a tipikusan ökonomista Schiller-terv nyomán a Bizottság arra kényszerült, hogy - az előrelépés érdekében - feloldja a két koncepció között feszülő elég komoly ellentmondásokat és új, "öko-monetáris" tervezetet dolgoztasson ki. De mielőtt az egyik vagy másik oldalon való elhelyezkedés mozgatórugóit röviden vázolnánk, hangsúlyozandó, hogy a két koncepció közötti különbség alapvetően a megteendő lépések időbeli sorrendjére vonatkozott, nevezetesen:

A monetaristák^x azt vallják, hogy az integrálódás eme szakaszában az első lépéseket a pénzügyi intézmények és a pénzügypolitika terén kell megtenni elsődlegesen a valutaárfolyamok ingadozási sávjának szűkítésével, majd eltörlésével, a tartalékok közös alapba helyezésével stb., és csak ezek alapján lesz lehetséges a gazdaságpolitikák koordinálása.

A monetaristák koncepciójukat arra az érvelésre alapozzák, hogy az egyes országok konjunktúrális helyzete azért eltérő, mert eltérőek a monetáris politikák is. A monetáris politikák összehangolása esetén viszont az egész integrációs tömb terüle-

^x A gazdasági- és pénzügyi unióval kapcsolatban használt "monetarista" kifejezés nem azonos a friedman-i "monetarizmus" fogalmával.

tén azonos konjunktúrális helyzet alakulhat ki.

Itt csupán arra nem terjed ki a figyelmük, hogy a konjunktúrális helyzetet távolról sem kizárólag a monetáris politika határozza meg, vagy befolyásolja, hanem legalább annyira a fiskális politika.^x

Az ökonomisták - éppen fordítva látják a sorrendet: és azt vallják, hogy a valutaunió csakis a gazdasági fejlődés hatékony harmonizálásával lehetséges, továbbá, hogy a gazdaságpolitikák közelítése, s a gazdaságpolitikai eszköztár harmónizálása révén el kell érni az EK-ban a gazdasági fejlettség viszonylag kiegyenlített szintjét a tagállamok között (elsősorban is fel kell számolni a súlyos regionális egyensúlytalanságokat, egyes területek jelentős elmaradottságát), mert csak ez a gazdasági kiegyensúlyozottság képezheti a pénzügyi (árfolyam) közeledés alapját. Ellenkező esetben a valutáris unió törékeny lenne és létrejötté esetén is összeomlana.

A két koncepció ötvözése, kiegyezése - elvben - ma már történelmi tény.

Amellett, hogy az 1972. októberi Párizsi Csúcs gyakorlatilag véget vetett ökonomisták és monetaristák harcának, amennyiben kimondja elvként: a gazdasági- és pénzügyi uniót párhuzamosan kell megvalósítani, ("pari passu" elmélet) nem egymástól függetlenül; ez az elv megfelel az EK napi gyakorlatának is. Ezt egy előadás alkalmával Teitgen, francia jogász-

^xErről bővebben: Gyöngyössy István: A monetáris integráció problémái az Európai Gazdasági Közösségben. Pénzügykutatási Intézet, Aktuális nemzetközi kérdések, 1979/1. szám 60. old.

^{xx}A két koncepciót egyébként másként is nevezik. Akik azt vallják, hogy a monetáris integráció előzze meg a gazdaságit, azt - nyilván monetarista szemlélet alapállásból - "Grundlage-Theorie" -nak mondják, míg a fordítottját "Krönungsdoktrin"-nak, ami arra utal, hogy az integráció "megkoronázása" a monetáris integráció kell, hogy legyen.

és közgazdász professzor egy - a monetaristák és ökonomisták viadalával kapcsolatban feltett kérdésre adott - válaszában így fogalmazta meg: "Brüsszelben azt valósítják meg, ami az adott pillanatban lehetséges, tekintet nélkül arra, hogy az ökonomista vagy monetarista lépés. Brüsszelben az igaz, ami lehetséges és nem a magas elmélet, amit az egyetemen tanítanak ..." Van olyan vélemény is, amely szerint az "ökonómista" - "monetarista" csatározás kissé mondva csinált probléma. Teljesen világos, hogy egyik lépéscsoport sem hozhat kellő eredményeket a másik figyelmen kívül hagyásával, amint hogy az ember sem léphet csak az egyik lábával...

A némiképpen integrációs gazdaságtörténeti kérdés felelevení tése abból a szempontból lehet érdekes egy elméleti elemzés körében, hogy megpróbálja rávilágítani: az eltérő helyzetben lévő országok, amelyek nemcsak más-más történelmi gazdasági-szellemi-társadalmi struktúrák hordozói, de egyben más-más gazdasági-társadalmi prioritások választói is, milyen érdektől, megfontolástól vezérelten váltak ökonomistává, avagy monetaristává.

A kérdéses jelenség - többbokozatú:

1. Az agrárpolitikában elsősorban érdekelt, Franciaország típusú államok számára az állandó valutaárfolyammozgások különösen nehezen elviselhetők, ezért erőteljes törekvésük a valutaunió megteremtésére érthető.
2. A regionális problémák tükrében szemlélve a kérdést: a leg-súlyosabb regionális egyensúlytalanságokkal küzdő Franciaország, Olaszország, illetve a később belépő Nagy-Britannia, Írország abban reménykedtek, hogy - a gazdasági összefonódottságból adódóan, amit a Közösség már elért - , a kiegyensúlyozottabb NSZK és Hollandia alkalmazkodni kényszerül a francia, stb. "szűk keresztmetszethez", vagyis finanszírozni fogja azok regionális problémáit egy valutáris unióban. Ez gyakorlatilag - az efféle valutaunió

működési mechanizmusának megfelelően - azonnali és nagyrészt automatikus pénzügyi támogatást (hitelfelvételi lehetőségeket) jelent, Éppen ezt elkerülendő (hozzátéve a túlságosan bőségesen csordogáló és könnyen hozzáférhető hitelfelvételek inflációt fokozó hatását), nem tartotta - elsősorban az NSZK és Hollandia - kívánatosnak a valutáris összefonódottság előtérbe állítását a nagyobb gazdasági (regionális) különbségek eltüntetését szolgáló gazdaságpolitikai összehangoláson alapuló gazdasági unióval szemben.

3. Az NSZK a gazdasági uniótól saját hatalmi törekvéseinek előtérbe kerülését is remélte, mivel a gazdaságilag legerősebb ország lévén, a nyugatnémetek eléggé beleszólhattak volna egy tisztán gazdasági unióban a partnerországok gazdaságpolitikájába, a gazdaságpolitikák koordinálásába.

Végülis, - miközben az ökonomista-monetarista viták elcsitulni látszanak a Közösségben, nem kerülheti el figyelmünket, hogy 1. a brüsszeli gyakorlat valóban sokszor azt valósítja meg, ami egyáltalán lehetséges, 2. a fennálló fejlettségbeli-prioritásbeli, stb. különbségek ellenére egy közös árfolyamrendszert (lásd az EMS-t) bizonyos mértékig és ideig működtetni lehet a kollektív stabilizációs alapok segítségével és 3. mind a mai napig hallani lehet az "ősi" ökonomista-monetarista viták szellemében tett kijelentéseket, mint például: "AZ EMS is olyan együttműködési rendszer, amelyben a szekeret fogták az ökrök elé...". Ez a kritika természetesen ökonomista fogantatású, de elég nagy igazságtartalommal bír, hiszen végülis az EK látványos és működő rendszere alapjában véve monetarista jellegű, amelybe - egyéb érdekek miatt - az ökonomisták is belementek. Azonban hosszútávon - és ez a lényeg -, pusztán a monetáris-valutáris szférában kialakított együttműködés nem tartható

fenn, ha azt nem kíséri, nem támasztja alá egy megfelelő szintű gazdasági- és gazdaságpolitikai konvergencia.

2. A GAZDASÁGI- ÉS PÉNZÜGYI UNIÓ HELYE AZ INTEGRÁLÓDÁSBAN, S A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOK FEJLŐDÉSÉBEN

A közgazdasági szakirodalomban B. Balassa^x óta általánosan elfogadott, hogy a gazdasági integráció - folyamatként tekintve - többféle formát ölt (több szakasza van); ezek a szabadkereskedelmi övezet, a vámunió (a tömbön belül tökéletes vámmentesség, kifelé közös külső vámtarifarendszer), a közös piac (a tőke és a munkaerő szabad áramlása a tagországok között), a gazdasági unió, végül totális: gazdasági- és politikai unió.

Érdemes lenne megvizsgálni, vajon a hosszadalmas, olykor gyötrelmes folyamatban a valutaunió egyszerűen követi-e csupán a vámuniót és a közös piaci fázist, vagy pontosabban mondva: Eredményesnek mondható-e maga a vámunió a valutaunió bizonyos elemeinek megléte nélkül?

Megállja-e a helyét a közös agrárpolitika a monetáris unió teljes hiányában?

Létezik-e politikai (totális) unió gazdasági unió nélkül?

Úgy vélem, valamennyi kérdésre határozott "nem"-mel kell felelnünk. Természetesen teljesen indokolt, hogy egy bonyolult folyamatot szakaszokra bontunk az elméletben. Az egyes szakaszok megkülönböztethetők egymástól a főbb feladatokat, azok jellegét illetően. (Beszélünk a szocializmus építésének szakaszairól, extenzív és intenzív gazdasági növekedési korszakról, hangsúlyozzuk, hogy olykor a mennyiségi, máskor a minőségi jelleg dominál. De közben tudjuk, hogy

^xBela Balassa: The Theory of Economic Integration.
George Allan and Unwin, L.T.D. London, 1956. 2. oldal.

tisztán egyik sincsen; különféle jellegű elemek, feladatok keverednek egymással.) Sőt, azt is tudnunk kell, hogy ha a fejlődés egy bizonyos szintjén nem valósítjuk meg a soronkövetkező feladatokat, ha nem lépünk tovább a megfelelő irányban és mértékben, kockára tehetjük elért eredményeinket is. A folyamatoknak tehetetlensége, inerciája van, amely szükségszerűen tovább sodorja azokat.

Mindez igaz a gazdasági integráció esetében is. Az 1-3. kérdések jogosságát bizonyítja az EGK (EK) pénzügyi unióvá válását célzó híres terv, a Werner-jelentés (1970) is, amikor rámutat: "A mai modern gazdaság követelménye már nemcsak az, hogy több nemzetből álló Közösség a vámunió, közös agrárpoliticián és néhány egyéb tevékenység harmonizálásán alapuljon, hanem a gazdasági-, pénzügyi- és politikai élet egészének koordinálásán és harmonizálásán. Ehhez pedig új módszerek kellene, egyébként nagyobb károk származnak az egymástól való kölcsönös függésből, mint az integráció előtti állapotból." Leszögeznek, hogy a harmonizálás hiánya miatt nem biztosított az áruk, szolgáltatások, a tőkejavak, a munkaerő szabad áramlása, valamint a vállalatok szabad letelepedése a Közösségen belül. A Werner-csoport tehát úgy vélte: nem valósult meg még a Közös Piacban a "közös piac"!

Tekintsük most át részletesebben a feltett kérdéseket!

A/ Az első: Igazán eredményesnek mondható-e maga a vámunió a valutaunió bizonyos elemeinek megléte nélkül?

Az áruk, szolgáltatások szabad áramlásához elsősorban a kontingentálás, majd a vámok megszüntetése szükséges. Ez igaz. De hány vámpótló eszköz létezik a gazdaságban! Vegyük például a forgalmi adókat. Az indirekt adók közötti különbségek a tagországok belső piacán lényegesen módosíthatják a versenyfeltételeket, helyettesíthetik a vámokat, "quasi-vám"-ként működhetnek. Ez az állítás nemcsak akkor igaz, ha valamely tagország másfajta adót alkalmaz, vagy

más az adóalap, hanem abban az esetben is, ha történetesen egységes az adó, de mértéke országonként más és más. Modnjuk, a franciák úgy is csökkenthetik a nyugatnémet exportőr esélyeit a francia piacon, ha vám helyett a normális, rendes francia adókulcsot alkalmazzák, de ez magasabb, mint a nyugatnémeteké. Ezért írja Barre: "Az indirekt adók közelítése elengedhetetlen, amennyiben a túl nagy különbségek feltételezik az ellenőrzést és elősegítik a kompenzációs intézkedéseket, ezáltal a piacok elrekesztésének fennmaradását, lehetővé teszik a piac elzárását a gazdasági nehézségek esetén."^x

A Római Szerződés 95. cikke értelmében egyik tagállamnak sem áll jogában, hogy direkt vagy indirekt módon más tagállamok termékeit a hazai hasonló termékénél jobban sújtja. Ez fontos elv, de nem elégséges, hiszen a nemzetközi munkamegosztást akkor is meg lehet nehezíteni, ha e cikket betartják, a nemzeti adórendszerek (adókulcsok) eltérése miatt.

A verseny korlátozását idézik elő az állami támogatások is. Közismert, hogy a mai állam egy sor területet (szektorális és regionális vonatkozásban) kénytelen támogatásban részesíteni. Az EK Bizottsága ugyanakkor mégis negatívan ítéli meg a nemzeti államok támogatását célzó intézkedéseit. Ennek oka, hogy ezek az intézkedések a versenyt korlátozzák. A Bizottságnak (az integrációnak) pedig éppen a versenyt kell elősegítenie, a protekcionista intézkedéseket felszámolnia. Ugyanakkor a Közösségen belül a hagyományos protekcionista intézkedések alkalmazásának tilalma után a fokozódó verseny feltárta az egyes országok gazdaságának strukturális problémáit. A regionális, strukturális gondok, valamint az infrastruktúrális és szociális követelmények kielégítése

^x"Plan Barre"; pontos címe: Un plan par étapes vers une union économique et monétaire. Bruxelles, 1970. március 4.

szükségessé tette az állami támogatások alkalmazását. Ürdögi kör. Végső soron e dilemma a következő kompromisszumhoz vezetett: A Közösség szervei nem emelnek kifogást a támogatásokkal szemben, amíg azok lényegesen nem korlátozzák a versenyt, ha azok összhangban vannak a Közösség célkitűzéseivel, ha átmeneti jellegűek, stb. (Itt még vagy 8-10 kitétel szerepel.)^x

Láthatjuk, ez sem az igazi megoldás. Itt is felmerül az összehangolás szükségessége, ami egy gazdasági- és pénzügyi unió feladata lenne.

Az egyes országok adópolitikája különböző mértékben teszi lehetővé például az állóeszközök gyorsított leírását. De módosítják a versenyfeltételeket a közszolgáltatások megszabott árai is. A villamosenergia árszintje például igen fontos, hiszen valamennyi ágazat önköltségét jelentős mértékben befolyásolja. E téren sem kicsik a különbségek.

Természetesen nemcsak a holt-, hanem az élőmunka költségei is kihatással vannak a piacok szabadságára, a versenyfeltételek azonosságára, illetve eltérő voltára.

Mindezek összehangolása csakis a gazdasági unió keretében történhet meg.

A versenyfeltételeket azonban leginkább a valutaárfolyam-mozgások módosíthatják.

Talán megkockáztatható, hogy a vámok megléte fix árfolyamrendszer mellett esetleg kevésbé befolyásolja a konkurrenciális feltételeket, mint a fordított eset; a vámok eltörlése szeszélyesen ingadozó váltóárfolyamok esetén.

Ezzel kapcsolatban nyilatkozta Helmut Schmidt pénzügyminiszter korábban: "Harcolni olyan vámok ellen, amelyek az importárak értékének átlag 8 százalékát teszik ki, nevetéses, ha azokra 30-40-50 százalékos valutaárfolyam változá-

^x Erről bővebben: Ligeti Sándor összeállítása: Az állami támogatások az Európai Gazdasági Közösségben. MNB Közgazdasági Főosztályának Közleményei, Budapest, 1976.

sokra gondolunk, amelyek alig néhány esztendő alatt összehasonlíthatatlanul jobban megváltoztatták az egyes országok esélyeit az export és az import vonatkozásában.^x

Az árfolyampolitikát, az árfolyamok manipulálását - a külkereskedelmi árumozgás oldaláról - Huszár Ernő a protekcionizmussal foglalkozó könyvében^{xx} "a tőkés kereskedelempolitika finansiális alteregóinak" nevezi. "... a tőkés állam éppen a devizális eszközök felhasználásával akkor is erőteljesen protekcionista politikát gyakorolhat, - legalábbis rövid távon - ha kereskedelempolitikája látszólag liberális..." Éppen az "alteregó" helyzetből következik, hogy az egyes alapvető kereskedelempolitikai, illetve devizális eszközök hatásukban egymással párhuzamba állíthatók, egymás helyettesítésére alkalmasak.^{xxx}

A valutaleértékelés végső soron vámemelésnek felel meg.

Jól érzékelhető hát, miért vélték (vélik) a Közös Piac szakemberei úgy, hogy a gazdasági- és pénzügyi politikák koordinálásának és harmonizálásának - azaz a gazdasági- és valutáris unió - hiányában még nagyobb károk származhatnak az egymástól való kölcsönös függésből, mint az integráció előtti állapotból. A vámunió - monetáris integráció kapcsolatokról Alexandre Lamfalussy, a magyar származású neves nyugat-európai bankszakember például a következőket mondta: "Joggal vetődik fel, hogy a vámunió fenntartható-e, ha a monetáris unió létrehozása elmarad."^{xxxx} Majd azt elemzi, hogy lehetséges a vámtételek eltörlése után a vámunió tagjai közötti munkamegosztásnak a Közösségen belüli valutaárfolyamok

^x General-Anzeiger, 1973. augusztus 22.

^{xx}Huszár Ernő: Protekcionizmus és nemzetközi kereskedelem, KJK, Budapest, 1978

^{xxx}U.o. 202. oldal

^{xxxx}Előadás a Budapesten rendezett IV. Közgazdasági Világkongresszuson, megjelent a Gazdaság 1974. világkongresszusi különszámában, 55. oldal.

szintjétől független fejlődése, azonban az is bizonyos, hogy a valutaárfolyamok változásainak komoly zavaró hatásuk van a vámunió működésére, mivel egy tagország valutájának leértékelését (elértéktelenedését) a többi ország a vámvédelem közvetett felújításának tekinti. Ha pedig a Helmut Schmidt által megjelölt konkrét számokra irányítjuk figyelmünket (átlag 8 százalékos vámtételek kontra 30-40-50 százalékos valutaárfolyammozgások néhány év alatt), akkor - a mérték egyébként mindig rendkívül fontos kategóriájának bekapcsolásával különösen jól érzékelhetővé válik a devizális jelenségek súlya a konkurrenciális feltételek megváltoztathatóságában. (S ezt még csak fokozza a deviza univerzális jellege, hogy ti. az nem csupán az áruforgalomra hat, hanem a tőkemozgásra is.)

Annak megítélésével, hogy a legkülönfélébb műszaki-szabványügyi-honvédelmi-egészségügyi, stb. előírások egyeztetése, illetve némelyikük megszüntetése a gazdasági- és pénzügyi unió feladata-e, a szakirodalom nemigen foglalkozik. Magam úgy vélem, hogy igen. Ebben az esetben viszont újabb igazolása adódik a gazdasági unió szükségességének, illetve annak, hogy a vámunió megvalósítása önmagában még távolról sem tekinthető a piacok elrekesztése teljes felszámolásának.

Ha az indirekt adókat "kvázi-vámoknak", ha a devizális eszközöket a tőkés kereskedelempolitika "financiális alteregóinak" lehet nevezni, úgy a műszaki-egészségügyi, stb. előírások minden bizonnyal "pszeudo-kontingensek". Esetükben nem arról van szó, hogy nyíltan kimondják, miből mennyit szabad az országba behozni, hanem "csak" előírnak bizonyos paramétereket, amelyek teljesítése számos esetben lehetetlen, vagy nagyon nehéz. Nem közömbös az exportőr számára, hogy saját adatait elfogadja-e az importőr ország egyes készülékek érintésvédelmére vonatkozóan, az élelmiszerek adalékanyagait hogyan minősíti, milyen egészségügyi

előírásokat tart fenn, stb.^x

A vámunió elemzői arra is kevésbé hívták fel eddig a figyelmet, hogy ma már, az állami monopolkapitalizmus jelentős előrehaladásával, a vámunióból szinte automatikusan kirekesztődik a nehéziparnak az a része, melynek termékeit a kormányok vásárolják fel, vagyis az ún. fix piac. Elvileg - amint azt Palánkai Tibor könyvében említi^{xx} - bizonyos értékhatáron felül az állami megrendeléseket közzé kell tenni - ezzel a versenyt biztosítani a külföldi és hazai cégek között -, azonban ennek komolysága - a kormányok kezében maradt döntések tükrében - csekély.

Összefoglalva megállapítható, hogy a nemzetenként eltérő adórendszerek, szubvenciók, exporttámogatások, amortizációs módszerek és kulcsok, előírások és szabványok, nem utolsósorban pedig a valutáris eszközök miatt tévedés lenne a vámunió - egyébként látványosan gyors - megvalósítását a nyugat-európai piacok szabaddá tételével azonosítani. A vámtarifák megszüntetése csak lépés ebben az irányban. Ugyancsak hiba volna azt feltételezni, hogy az egyes tagországok kizárólag a gazdasági- és pénzügypolitikai cél- és eszköztár tekintetében mutatnak számos különbséget egymástól. Amint az például az egészségügyi-műszaki előírások, szabványok esetében látszik, nem ritkán egy más "metszetben" (tehát szelektíven, egy-egy termékkel vagy szolgáltatással kapcsolatban és nem makrogazdasági/-tradícióiknál, sajátos nemzeti szokásaiknál, elképzeléseiknél fogva, némelykor ezekre kifejezetten támaszkodva - gördítenek akadályokat az áruk szabad áramlása, a piacok integrációja elé. Ezen akadályok "felszedése" pedig a gazdasági- és pénzügyi unió feladata.

^xCsupán egy példa az exportőr számára nem kevés fáradozást és költséget jelentő előírásokra: már az abszurditás határát súrolja, hogy például Belgiumban minden liftet "Stop" gombbal kell felszerelni, míg Angliában ezt a szerkezetet egyenesen tiltják.

^{xx}Palánkai Tibor: A nyugat-európai integráció. KJK, Budapest 1981. 139. oldal.

B/ Megvalósítható-e a közgazdasági értelemben vett közös piac a monetáris unió bizonyos előrehaladása nélkül?

A közös piac megteremtése a gazdasági integrálódás egyik sarkalatos pontja. A szabad tőkeáramlás - mint a közös piaci fázis egyik kritériuma - komoly lépés a forgalmi integrációtól a termelési integráció felé, amikor az árukon és szolgáltatásokon, tehát a termelőfolyamat eredményeinek szabad elhelyezésén túlmenően a termelési tényezők optimális allokációja megy végbe. (A tőkemozgás adatai szerepelnek a következő táblában.)

Egy egységes európai tőkepiac létrejötte régen hangoztatott szükséges eszköz a hatékonyság legmagasabb elérhető szintjének kialakulásához, a termelési tényezők optimális területi és ágazati elosztásához a Közösségben.

A szabad tőkemozgás - emellett - szerepet játszik a konvertibilitás teljessé válásában is. "A nyugat-európai konvertibilitási törekvések - beleértve a tőkemozgások liberalizálását is - a hetvenes évek végére érték el csúcspontjukat (az NSZK-ban 1969. decemberére a valutakülföldiek szempontjából valamennyi pénz- és tőketranzakció liberalizáltak minősült, s ezzel létrejött a nyugatnémet márka teljes külső konvertibilitása)."^x

Ha jogi, adminisztratív eszközök széles tárháza nem is kerülne bevezetésre a tőkeáramlás megakadályozására^{xx}, pusztán közgazdasági módszerekkel is hasonló eredmények érhetők el, mindenekelőtt a direkt adókkal, illetve azok nemzetenkénti különbségeinek fenntartásával. Nem véletlenül sürgeti ezek

^x Botos-Patai-Szalkai: Pénzügyek és nemzetközi gazdasági kapcsolataink. KJK, Budapest, 1980. 159-160. oldal

^{xx} Például Franciaország - más országokkal együtt - napjainkig széleskörűen alkalmaz ilyen eszközöket. Lásd erről bővebben Láng Eszter cikkét: Tőkebefogadási politika és szabályozás Franciaországban. Külgazdaság, 1982. 4. szám.

3. tábla

Nettó direkt belső beruházások az összes beruházás százalékában

Évek	Belg.-Lux.	Dánia	NSZK	Franciao.	Irorsz.	Olaszo.	Holland.	E.Kir.	EK 9
1971	1,9	0,4	0,7	0,7	0,6	0,6	2,8	:	:
	5,0	2,6	1,3	0,7	2,0	1,8	3,4	:	2,7
1972	6,9	3,0	1,9	1,3	2,5	2,4	6,3	4,3	1,0
	2,4	1,1	1,1	0,6	3,1	0,7	2,8	0,3	1,8
1973	2,8	2,0	1,8	0,6	0,7	1,8	2,9	3,0	2,8
	5,3	3,1	2,9	1,3	3,8	2,5	5,7	3,4	1,1
1973	4,0	0,6	0,6	0,9	1,7	0,8	4,2	0,7	1,7
	2,8	2,2	1,7	0,5	1,3	1,2	1,7	4,0	2,8
1974	6,8	2,8	2,3	1,4	2,9	1,9	6,0	4,7	1,8
	4,0	1,2	0,7	1,1	5,4	0,4	3,4	0,4	1,1
1974	4,6	3,4	2,4	0,9	1,2	1,2	3,4	4,6	2,3
	8,5	4,6	3,0	2,0	6,7	1,6	2,8	5,1	3,4
1975	3,6	0,3	0,2	0,6	5,6	0,3	6,3	0,5	0,6
	2,7	2,9	1,2	0,6	3,8	1,3	0,6	2,1	1,6
1976	6,3	3,2	1,4	1,2	9,4	1,6	5,0	2,6	2,2
	3,4	0,6	0,6	0,6	5,6	0,2	5,6	0,7	0,6
1976	1,7	0,1	1,1	0,3	3,7	0,2	:	2,4	1,0
	5,2	0,6	1,7	0,9	9,4	0,2	:	3,0	1,6
1977	3,3	0,2	0,5	1,0	3,5	1,4	2,3	1,1	1,0
	2,9	0,5	0,8	0,7	3,4	1,3	1,5	3,7	1,4
1977	6,1	0,7	1,3	1,7	6,9	2,7	0,8	4,9	2,4
	3,4	:	0,3	1,1	7,4	0,4	0,8	1,1	0,9
1978	2,6	:	0,9	0,7	4,9	0,6	1,3	3,7	1,3
	6,0	0,9	1,2	1,8	12,3	1,0	2,2	4,7	2,2

Megjegyzés: 1 = Direkt belső beruházás az EK-ből

2 = Direkt belső beruházás a nem tagországokból

3 = Összes direkt belső beruházás

Forrás: Eurostat, nemzeti statisztikák

közelítését is Barre^x egy egységes európai tőkepiac kialakítása érdekében, hiszen az adókülönbségek befolyásolják a vállalatok konkurenciális helyzetét és beruházási döntéseit, gátolják a tőkeáramlást.

Az adminisztratív korlátozások (akár a hosszúlejáratú tranzakciókra, akár a rövidlejáratú tőkemozgásra) megszüntetése az adóegységesítéssel együtt szintén a gazdasági-monetáris unió feladata, mivel a tőkeáramlás szabadságát jelentő "közös piac" távolról sem valósult meg a Közös Piacnak nevezett gazdasági tömörülésben. Ebben több ok is közrejátszik.

1. A valutaárfolyam magasabbfokú stabilitása általában kedvező hatású a társaságok termelési és beruházási döntéseire.^{xx}

A nagyobb mértékű árfolyamstabilitás megteremtése pedig kétségtelenül a monetáris unió valamilyen formájának velejárója.

2. Kérdés, hogy a közös piac elméleti megvalósítása után miért maradnak meg, vagy keletkeznek devizajogi, beruházásokat akadályozó (lehetetlenítő) adminisztratív előírások. Amint azt Mádl Ferenc, az EK kiváló hazai ismerője elemzi^{xxx}, egy ország valutáris zavarain túlmenően ok még az a félelem, hogy a tőkeáramlás egyensúlyproblémához vezet, illetve azokat felnagyítja. Itt tehát nyilvánvalóan circulus vitiosus áll fenn: nem ritkán a tőkeáramlás, mint ok, károsan hat a valuták stabilitására és felboríthatja a gazdasági egyensúlyt. "Nem vitatható viszont

^x Le plan Barre. 1970. március 4., Bruxelles

^{xx}Ezen a véleményen van Palánkai Tibor is már idézett könyvében, 127. oldal

^{xxx}Mádl Ferenc: Az EKG joga. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1974.

hogy a tőkepiac integrálása visszahat a gazdaság kiegyenlítettbb növekedésére, a valuták stabilitására, az ár - trendek és fizetési mérlegek kiegyenlítettbb alakulására."^x

A bővös körből való kitörés, az integrált tőkepiac megteremtése, a közös piacnak a tőke oldaláról való tényleges megvalósítása tehát feltételezi a gazdasági- és pénzügypolitikák bizonyos fokú koordinálását, ismét csak a gazdasági unió bizonyos mértékben való realizálását.

3. A gyengébb struktúrájú - s így valutájú - országok akadályozzák a tőke kivitt és nem vonzzák a tőke behozatalt; 1960-62 óta - a tagországok gazdasági struktúrái kellő közelítésének hiányában - a tőkemozgások liberalizálása alig halad előre.

A közös piaci fázis másik fő kritériuma - a szabad munkaerő áramlás a Közösség tagállamai között. A tőke viszonylagos immobilitása mellett a munkaerőáramlás sem öltött az eddigiekben jelentős méreteket.

A munkaerő azonban a termelés szubjektív tényezője, amelyre mindenkor erőteljesen hatnak kevésbé objektíválható tényezők (szokások, érzelmek, családi kötöttségek, stb.). Emiatt nem tartom indokoltnak a közös piaci fázis elégtelen realizálása elemzésekor a munkaerőt a tőkével azonos elbírálás alá eső termelési tényezőként kezelni és elemezni.^{xx}

C/ Megállja-e a helyét a közös agrárpolitika a monetáris unió teljes hiányában?

A válasz talán itt a leginkább kézenfekvő. Mivel az ár-

^x U.o. 184. oldal

^{xx} Ebben véleményem eltér A.Lamfalussy nézeteitől, ld. erről bővebben a már idézett előadás anyagát, Gazdaság, 1974. világgongresszusi különszám.

folyam hatása az árakra meglehetősen direkt, és mivel a közös agrárpolitika központi eleme - a közös agrárárak rendszere, eléggé nyilvánvaló, hogy csapongó árfolyamok ~~esetén~~ közös áraknak vajmi kevés értelme van. Közismert, hogy az EK - a vámunió és a közös piac tető alá hozatala melletti - legnagyobb vívmányának a közös agrárpolitikát tekintették, mint a tulajdonképpeni csaknem egyetlen igazán közös területét a gazdaságnak. De éppen ennyire ismert a szakirodalomból^x az a tény is, hogy - különösen a szabadon alakuló árfolyamok világában - mennyire tarthatatlanná váltak a közös árak és hogy miféle áthidaló megoldások szükségszerű bevezetéséhez vezetett ez a nehézség ("zöld" árfolyamok, kompenzációs összegek, monetáris határkiegyenlítő összegek, stb.) de még így is felborultak a közösségi agrárkereskedelem nehezen kialakított arányai, megszűnt a mezőgazdasági termékek szabad áramlása. A határkiegyenlítő összegek pedig - szándék ellenére - csakúgy, mint az indirekt adók, stb. vámokat és exporttámogatást pótolnak. E jelenségek kapcsán ír a szakirodalom egyenesen agro-monetáris integrációról, jelezvén, hogy a tulajdonképpeni egyetlen "közös" területen milyen fontos a monetáris összehangolás.

D/ Létezik-e politikai (totális) unió gazdasági unió nélkül?

Anélkül, hogy mindenáron sorrendiséget, egymásutániséget kívánnék felállítani^{xx}, végezetül - a gazdasági monetáris unió helyének teljeskörű tisztázásához szükségesnek

^xIzickné Hedri Gabriella: Magyarország a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban. Kossuth, Budapest, 1979. 44. oldal valamint Gulyás József: A Közös Piac agrárpolitikája. KJK, Budapest, 1978. (III. fejezet) és számos cikke.

^{xx}Ezt Borbély László írja így; lásd róla bővebben A nyugat-európai gazdasági és valutaunió terve c. cikkét, Közgazdasági Szemle, 1971/9. szám.

látszik a balassai folyamat következtetés végigkövetése. Így eljutunk annak a politikai unióval való kapcsolatához is. E kérdés érintésénél azonban a közgazda nem támaszkodhat csupán saját tudományágára; segítséget kell kérnie, elsősorban a nemzetközi jogásztól.

Az első kérdés itt számomra mindenekelőtt az, hogy mit is kell érteni politikai unió alatt. A politikai uniónak csak olyan elképzelése lehet reális, amelyben az integrációs tömörülés tagországai oly mértékben fonódnak össze, hogy megszűnik saját törvényhozásuk, parlamentjük, kormányuk, különben mitől volna a szövetség "unió"?

Igenám, de ha e szervezetek nemzetenként megszűnnek, akkor ki veszi azokat át? Nyilván az "unió"-nak magának lesz egy törvényhozása, egy parlamentje, egy kormánya. Ebben az esetben azonban nem mással állunk szemben, mint egy állammal, egy köztársasággal, igaz, föderatív jellegű alakulattal. Innen van az, hogy létező nemzetközi jogász vélemény szerint: "Vagy nemzetállamok alkotta nemzetközi szervezetről van szó, vagy volt nemzetállamokból alakult föderációról; a kettő között átmenet, közbenső hatalmi formáció nincs."^x

Vagyis, nem keverendő össze politikai integrálódás és politikai unió. Miközben ma már felesleges leszögezni, hogy az integráció - folyamat, e kérdésnél - megítélésem szerint - fontos. Hiszen való igaz, hogy a gazdasági integrálódás minden jelentős gazdasági lépése megannyi politikai töltésű döntés, hogy gazdaság és politika elválaszthatatlan kapcsolatban van egymással, hogy a modern államban nem képzelhető el a gazdasági funkciók elszakítása a politikai funkcióktól. Ilyen értelemben természetesen a gazdasági integrálódás egyben politikai integrálódás is. De nem politikai unió.

^x Valki László: A Közös Piac szervezeti és döntéshozatali rendszere. KJK, Budapest, 1977. 425-426. oldal.

A gazdasági és politikai unió sorrendiségével kapcsolatban kiváló közgazdák tették le voksukat. Vajda Imre igen kategórikus volt, amikor így írt: "A gazdasági unió nem lépcsőfok a politikai unió felé vezető úton, hanem annak lehetséges és kívánatos következménye." Érvelésének fő eleme, hogy "Jóllehet a termelőerők és a termelési viszonyok határozzák meg a politikai intézményeket, a gazdasági érdekek, eddigi tapasztalataink szerint önmagukban nem államalkotó erők."^x Ebből az érvelésből számomra nem derül ki, vajon akkor miért elsődleges a politikai unió, és miért követi csupán azt a gazdasági unió? Vajda Imre nézetét a politikai unióról Bognár József akadémikus is osztja,^{xx} miközben ez a sorrendfelállítás ellentmond a közgazdasági irodalomban^{xxx} kikristályosodott sorrendiségnek. (Kenya, Uganda, és Tanzánia között a 40-es években - a Common Wealth keretében - létrejött egy közös Kelet-Afrikai gazdasági unió, és nem kellett hozzá politikai unió.)

Saját - a gazdasági-monetáris uniónak a vámunió és közös piaci fázishoz viszonyított helyéről elmondott - nézetemhez hasonlóan a következőkben kell látnom e kérdésben a megoldást:

1. Látható, hogy sem a vámunió, sem a közös piac, sem a közös agrárpolitika nem életképes a gazdasági-monetáris unió bizonyos elemeinek megléte nélkül. Eképpen a gazdasági-monetáris unió realizálása is szükségképpen sokat

^xVajda Imre: Integráció, gazdasági unió és nemzeti állam. Közgazdasági Szemle, 1966/4. szám, 402. oldal.

^{xx}Bognár József: Az integráció társadalmi- politikai és intézményi aspektusai. Előadás a IV. Közgazdasági Világkongresszuson, Gazdasági különszám, 1974. 36. oldal.

^{xxx}Itt B. Balassán kívül a magyar közgazdák közül elsősorban Palánkai Tiborra hivatkozom, aki már id. művében a balassai sorrendet erősíti meg.

feltételez a következő szakaszból, nevezetesen egy politikai összehangolódást, sok kérdésben azonos politikai hozzáállást, közös véleménynyilvánítást a külügyekben, stb.

2. Amint hogy azonban a vámunióknak és a közös piacnak nem előfeltétele mondjuk a közös pénz, úgy a gazdasági-valuta unió sem feltételezheti azt, hogy a tagországok elveszít-
sék - mondjuk - parlamentjüket,^Xkormányukat, vagyis hogy
voltaképpen egy föderatív köztársasággá alakuljanak át.

Ha el is képzelhető - bár egyelőre kevésbé valószínű - egy nyugat-európai "Egyesült Államok" létrejötte, az már semmi esetre sem, hogy előbb egyesülnek valamiféle föderációban a nyugat-európai államok és azután fogják gazdaságpolitikájukat, monetáris- és fiskális politikáikat úgy összehangolni, hogy ennek végén majd megjelenik a közös költségvetés, közös fizetési mérleg és közös európai valuta, hanem éppen fordítva: a gazdasági folyamatoknak kell szükségképpen oda vezetniük, hogy - a középkori szétszabdalt fejedelemségeknek a XIX. században történő kapitalista állammá szerveződésének analógiájára - egy pontos be-
következett a "totális" unió.

Nem tagadható persze, hogy a mai állam szerepe távolról sem hasonlítható az akkoriéhoz, azonban kevésbé hihető az is, hogy a mai nyugat-európai államok vezető körei alapvető gazdasági indíttatástól, összefonódottságtól mentes politikai akarattal létrehoznának egy ilyen európai Egyesült Államot.

E/ E pontnál említést érdemel még néhány további szempont a gazdasági- és pénzügyi unió helyéről, szerepéről a nyugat-európai Közösség országainak fejlődésében. Ime:

A gazdasági- és pénzügyi unió sikeres megvalósítása egy közösségi szintű eszközgazdálkodással és az eszközök átcsoport-

^XAz Európai Parlamenttel a későbbiek folyamán foglalkozik a tanulmány.

tosításával a gyengébben fejlett területek felé hozzájárulhat ez utóbbiak növekedése megtorpanásának elkerüléséhez. Különösen élesen vetődik fel e kérdés a gazdasági válság és munkanélküliség idején. Az infláció-növekedés büvös körének megtörése sikeresebb lehet, egy gazdasági unió keretein belül.

Valószínű, hogy a drasztikusan megromlott világgazdasági helyzethez való alkalmazkodás könnyebben keresztülvihető egy integrációs tömörülésen belül, mint országonként külön-külön. Nem feltétlenül igaz, hogy a konjunktúra teremt jó esélyeket az integráció elmélyítéséhez.^x Lehetséges, hogy éppen a gazdasági környezet elviselhetetlen mértékű faktorai (nagyon magas infláció, munkanélküliség) készítenek nagyobb szolidaritásra, intenzívebb együttműködésre pontosan abból a célból, hogy az elviselhetetlen körülményeket jobban kivédjék, hatásaikat tompítsák.

A dollár túlsúlya a nyugat-európai piacon a régmúlt időszak maradványa, amikor az aranyra váltható dollárt a nemzetközi fizetések és a tartalékképzés valutájaként egyetemesen elfogadták a magán- és a hivatalos szektorban egyaránt. Ez - az ingadozó papírdollár mai világában - egyáltalán nem ésszerű, az Európai Közösségek országai számára. Számukra az egymáshoz viszonyított árfolyamok a legfontosabbak, (az EK-országok egymással folytatott összkereskedelme 50 és 75 százalék között mozog, ami tízszer nagyobb, mint az USA-val bonyolított forgalom, ugyanakkor az Eurobankok külföldi címletekre szóló aktívumai és passzívumai mintegy hatszor nagyobb összegre rúgtak, mint a hazai cím-

^x Ilyen véleményen voltak a Simai Mihály szerkesztette könyv szerzői. A Közös Piac c. művükben, Kossuth, Budapest, 1964.

letre szólóké, és ráadásul ennek mintegy 2/3 része USA \$-ra).

A gazdasági- és valutaunió tehát lehetővé tenné a dollár uralmának megtörését; a valutaunió teljes véghezvitele, az európai közös pénz- párhuzamos valuta - megjelenése és sikeres működése pedig bipoláris-sá, valójában tripoláris-sá^x tenné a nyugati nemzetközi pénzügyi világot, ami nem volna kedvezőtlen sem a fejlődő világnak, sem a szocialista országoknak, hiszen az USA nem játszhatná tovább "a világ bankárja és ipari műhelye" szerepét, ahol a dollárterület felszívja az európai országokat.

Összegezve: Nyugat-Európa csak a gazdasági- és pénzügyi unió megvalósításával játszhatja el a világ pénzügyi porondján azt a szerepet, ami egyébként ipari termelési teljesítményei és külkereskedelme alapján őt megilletné.

F/ Végezetül e kérdésnél szólni kell az úgynevezett "optimális monetáris zóna" kérdéséről. A teoretikusok azzal is foglalkoznak: mi a kritériuma egy optimális monetáris zóna létrehozásának. E kérdésben is mérvadó a szakirodalomban Mundell^{xx} véleménye, aki ezzel kapcsolatban arra az eredményre jutott, hogy ez a kritérium a termelési tényezők mobilitásában rejlik: ha a zónán belül a termelési tényezők meglehetősen nagy mobilitása párosul eme tényezők külső immobilitásának magas fokával.

E kritérium talaján állva tekintve ama tényt, hogy a nyugat-európai integráción belül mind a mai napig a közvetlen beruházások megvalósításában az amerikai vállalatok játszották a döntő szerepet, továbbá azt, hogy az EK

^xTermészetesen a dollár mellett a japán jenre kell gondolni.

^{xx}Robert A. Mundell: A Theory of Optimum Currency Areas, The American Economic Review, 1961. 657-664. oldal.

tagországok többségében jelentős - bár differenciált - valutáris korlátozások vannak érvényben a tőke mozgásban, azt a következtetést kellene levonnunk, hogy a nyugat-európai integráció nem optimális monetáris zóna. Igenám, de itt megint csak azzal a már eléggé élesen előtérbe állított összefüggéssel találjuk szembe magunkat: a közös piaci fázis realizálásának feltétele a gazdasági-monetáris unió egyes elemeinek bizonyos mértékű megvalósítása, ellenkező esetben nem jöhet létre de facto közös piac. Az "optimális monetáris zóna" mundell-i kritériuma tehát kissé fából vaskarika: eszerint ugyanis akkor optimális monetáris zóna egy régió, ha azon belül a termelési tényezők mobilitása meglehetősen nagy, de közben csakis akkor lehet nagy ez a mobilitás, ha már bizonyos fokig monetáris zónaként működik a régió. Ezért - megítélésem szerint - meg kell elégedni a termelési tényezők magasfokú mobilitása helyett a termelés eredményeinek^x közösségen belül nagyarányú áramlásával (és ennek a harmadik országokhoz képest mindmáig növekvő ütemével) ahhoz, hogy eldönthető legyen, vajon optimális monetáris területtel állunk-e szemben. Az EK esetében ez utóbbi tényező nagyban valószínűsíti a minősítést. Ezt támasztják alá Andrzej Bien, lengyel pénzügyi kutató saját számításai is. Ezek szerint az EK-tagországok egymásközti kereskedelmének aránya az egész külkereskedelmen belül 1973-1974 óta szinte kivétel nélkül valamennyi tagországban újra emelkedik, és 1979-re csaknem elérte az ebből a szempontból legjobbnak számító 1973. év adatait.^{xx}

^xEz a megítélés kapcsolódik R.I.Mc.Kinnon-nak az Optimum Currency Areas c. tanulmányában kifejtett nézetéhez (American Economic Review, 1963. szept.), aki a tagállamok nyitottságát tekinti kritériumnak e kérdésben.

^{xx}Andrzej Bień: Osznovnűje determinantü organizacii valjutnovo szojegyinyenyija v Jevropejszkom Ekonomicseszkom Szooobszcseszte. Előadás, Moszkva, 1982. szeptember 27- október 3.

Más teoretikusok szerint az optimális terület feltehetően a tagországok eléggé hasonló "inflációs hajlandósága". Nos, e tekintetben egyelőre lényeges különbségek állnak fenn az EK-tagországok között, miközben valóban irreális célként kitűzni a monetáris unió megvalósítását erősen eltérő inflációs ráták mellett. E kritérium különösen indokolt, mégis a dolgok mélyére egy kicsit praktikus megfontolásból vezérelten behatolva látható, hogy 1. a világon nemigen lehetne földrajzilag egymás közelében fekvő, ugyanakkor azonos társadalmi rendszerben élő és megközelítőleg azonos fejlettségi fokon álló országokat úgy "kikeresni", hogy azok inflációs hajlandósága" megegyezzen és ráadásul az ezen országok alkotta régióon belül a termelési tényezők mobilitása igen nagy legyen párosulva e tényezők külső immobilitásával, 2. be kell látni, hogy azonos vagy hasonló "inflációs hajlandósággal" is csak akkor fognak egy blokk országai rendelkezni, ha előzőleg bizonyos lépéseket már megtettek a gazdasági-pénzügyi unió útján, azaz ha megkezdték gazdasági- és pénzügy politikáik összehangolását.

Összességében azt lehet mondani; a gazdasági- és pénzügyi unió helyének értékelésébe az is beletartozik, hogy annak bizonyos előrehaladása nélkül egyetlen régió sem tekinthető igazán optimális monetáris zónának, habár e kérdés inkább szigorúan elméleti, mind gyakorlati jellegű. Ezzel kapcsolatban érdemes megfigyelni az EK Bizottságának egyik korábbi állásfoglalását: "Akármilyen legyen is az, egyetlen kritérium sem teszi lehetővé, hogy a priori eldöntsük, vajon ez vagy az az országcsoport alkothat, vagy kell, hogy alkosson egy egyesített pénzügyi zónát. Az integrációs politika területén is, nem egyik vagy másik koncepció az, amely a legmeggyőzőbbnek látszik, hanem a politikai akarat, hogy megteremtjük a pénzügyi integrációt."^x

^xInformation, Économie et finances 43/73. Commission des Communautés Européennes.

3. A STABIL ÁRFOLYAMOK RENDSZERÉNEK (ÁRFOLYAMKÖTELÉK) RIZIKÓ TÉNYEZŐI

Az eddigiekben annak bizonyítása állt az elemzés központjában, hogy a gazdasági-monetáris unió (vagy annak bizonyos előrehaladása) milyen helyet tölt be a fejlett országok gazdasági fejlődésében. A stabil árfolyamok kétségtelenül fellendítik a külkereskedelmet, annak sokkal nagyobb biztonságot kölcsönöznek.

Nagy előny, hogy egy stabilitásra törekvő árfolyamrendszer önmagában is stabilitási tényező lehet, továbbá az, hogy egy árfolyamkötelék bevezetése nyomatékossabbá teszi a gazdasági-, a monetáris- és a fiskális politikák összehangolásának szükségességét.

A szilárdabb árfolyamok tartásának azonban elég nagy a stabilitásrizikója is, ahogyan azt O. Emminger, a Szövetségi Jegybank volt elnöke nyomán lehet a legjobban összefoglalni:^x

1. Egy árfolyamkötelékben - az irreálissá vált árfolyamok hosszabb távú betartásán keresztül - a többi tagállamra inflációs tendenciák vihetők át. Ha csak egyetlen ország megkísérli saját - belső inflációja miatt - irreálissá vált árfolyamát mesterségesen fenntartani (pl. hitelek segítségével) -, az a többi ország számára inflációs forrást jelent. Ehhez jönnek még hozzá a spekulációs tőke- (deviza-) mozgások, amelyek szintén hozzájárulnak az inflációhoz.

2. A bőséges vagy/és könnyen elérhető hiteleken keresztül

^xDr.Otmar Emminger: Verteidigung der DM, Plädoyers für stabiles Geld. Fritz Knapp Verlag, Frankfurt, am Main, 1980.

nemcsak az irreálissá vált árfolyamok továbbhurcolása következhet be, hanem a monetáris fegyelem gyengülése és az inflációs felerősödése is. A hitelkönnyítések nagymérvű kiterjesztése - ami ugyanakkor szükséges a gyenge valuták árfolyamának tartásához -, "azt az illúziót sugallja, hogy az egyes tagállamok közötti reális divergencián a hitel segítségével túl lehet lépni."^x

Ismét ördögi kör: egy árfolyamkötelék (pl. az EMS) az infláció csökkentését is célozza, ugyanakkor a stabilabb árfolyamok tartása az intervenciókon és a hiteleken keresztül fokozott pénzteremtéshez, s így nagyobb inflációhoz vezethet.

3. A nagy intervenciós kötelezettségek a saját belső pénzpolitika aláásását eredményezhetik. Ezt különösen az NSZK, illetve Bundesbank sérelmezi. A devizapiaci intervenció végső soron pénzteremtést jelent, Ha tehát nem lehet biztonsággal számolni azzal, hogy a partnerországok időben módosítják valutájuk értékét (az EMS-ben a középárfolyamot), úgy lehetséges, hogy az intervenciós kötelezettségek egyszer csak veszélyeztetni kezdik egy ország központi bankjának pénzpolitikai autonómiáját.

A nyugatnémetek szemléletében például döntő pont, hogy a Bundesbank a német pénztömeg feletti ellenőrzést megtartja-e. Az árfolyammódosítás joga a Szövetségi Kormányé, míg az intervencióé - a Bundesbanké. A Bundesbanknak módjában áll, hogy 1. az intervenciós műveleteket leállítsa, felfüggesse, vagy 2. a szükséges intervenciók

^x Dr.Otmar Emminger: Verteidigung der DM, Pladoyers für stabiles Geld, Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main, 1980.

kompenzálásaként - pénzpolitikai autonómiája következtében - a belső pénzkörforgásban a devizaműveletek hatását semlegetse. Ez azonban nem mindig sikeres, és zavaró hatásai lehetnek a hazai bankrendszerre. Végülis, egy bizonyos ponton túl nyilvánvaló, hogy az intervenciók megváltoztatják egy adott központi bank elképzeléseit, illetve azok maradéktalan megvalósítását a hazai pénzpolitikára vonatkozóan.

Mindezen stabilitásveszélyek a következőkre hívják fel a figyelmet: Hosszabb távon az adott - és nem gyorsan megszüntethető - inflációs különbségek miatt az alkalmoszerű árfolyammódosítások semmilyen árfolyamkötelékben nem kerülhetők el. Egy efféle monetáris rendszer nagy kérdése, hogy ezek időben, erős megrázkódtatások nélkül történnek-e meg? Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyenge valutájú országok gyakorlatban ódzkodnak saját valutájuk leértékelésétől^x, amelyeket - a természetesen meglévő társadalmi-gazdasági okok mellett - sokszor politikai presztizsokok magyaráznak. Ezért eléggé gyakran az árfolyammódosítás azáltal vált lehetségessé, hogy a DM egyoldalúan átvette a módosítás terhét a felértékelésen keresztül. Bonyolítja és tetézi a dolgot, hogy nagyobb valutaválságok esetén, amelyeket egy vagy több valuta gyengesége idéz elő, a spekulatív tőkeáramlások egyetlen erős valutára koncentrálnak és emezt minden más valutával szemben a magasba űzhetik. Így tehát az a kép alakul ki, mintha az erős valuta divergálna, térne el a többitől, mintha azzal vona "baj", aki túlságosan "kilóg a sorból", még akkor is, ha pozitív irányban. Egy ilyen helyzetben

^x A csupán hattagú (majd a végén öttagú) valutaközösségben is döntő nehézségek adódtak egy időben történő árfolyammódosításra pl. 1976. tavaszán és őszén, illetve 1978. októberében.

kézenfekvőnek tűnik, hogy módosítson az a tagállam az árfolyamán (illetőleg az EMS-ben az ún. eltérési küszöb elérésekor gazdasági- és pénzügyi politikáján), vagyis adjon fel valamennyit pénzügyi-gazdaságpolitikai autonómiájából^x aki a valutaközösség legerősebb állama. Hozzá kell tenni még azt is, hogy egy ilyesféle rendszerben nemcsak arról van szó, hogy az erős valuta különleges megterhelésnek van alávetve, hanem arról is, hogy az agrármódosítások nehézségei is főként a felértékelő országot sújtják. *anf*

Itt kell érinteni az eurovaluta piac és egy monetáris együttműködési rendszer kapcsolatát is. Az eurovaluta piacnak nagy külföldi és hazai^{xx} szakirodalma van. E munkában mindössze arra szeretnék rávilágítani, hogy amennyiben az eurodeviza piac a nemzetközi fizetési rendszert zavaró tényező, magától értetődően fokozza az instabilitást egy árfolyammozgáson belül; például az erős valuta megtámadásával az árfolyamkötelék szétfeszítéséhez vezethet.

Ugyancsak e pontnál érdemes a vizsgáldás körébe bevonni a transznacionális vállalatoknak a monetáris együttműködésre gyakorolt esetleges hatását. E vállalatok természetével sem foglalkozva^{xxx} csupán a következő aspektusra szükséges rávilágítani e helyen. A világon - ezidő szerint - két nagy

^x Az NSZK képviselőinek - állításuk szerint - jó okuk volt arra, hogy tiltakozzanak az ellen, hogy az ún. eltérési küszöb elérése egy valuta- vagy pénzügyi eljárásra való kényszerrel váltsa ki. A nyugatnémet pénzügyi vezetők megítélése szerint az EMS-ben a politikai és pszichológiai súlyok alig másként helyeződnek el, mint a korábbiakban. Ráadásul az eltérési mutató - szerintük - ugyanebben az irányban hat majd, vagyis az erős felértékelésnek nyomásába a gyenge leértékelése helyett.

^{xx} Például ld. Botos-Patai-Szalkai: Pénzügyek és nemzetközi gazdasági kapcsolataink c. könyvének III. fejezetét, valamint Keviczky Lóránd: Az Europiacok jellegzetességei, Külgazdaság 1979/7. 33-48. oldal, Fogaras István: Europiac és az offshore-bankok, Pénzügyi Szemle, 1982. 8-9. szám.

^{xxx} A legismertebb hazai mű ezzel kapcsolatban: Blahó András: A transznacionális vállalatok az új világ gazdasági helyzetben, KJK, Budapest, 1980.

nemzetköziesedési áramlat létezik: államok közötti és vállalatok közötti. Ez utóbbi önmagában is óriási jelentőségű, hiszen például az USA ellenőrzése alatt álló "multik" a világ harmadik legnagyobb gazdaságát képezik, évi 110 mrd dolláros termelési értékkel (ez nagyjából megfelel Japán vagy az NSZK gazdaságának). Az USA fizetési mérlegének ezek meglehetősen előnyösek, hiszen tőkéjük nagyrészt külföldön szedik össze, és az USA-nak évi 6 mrd dollárt hoznak, mint fizetési mérleg bevételt. Természetesen, ha ilyen nagyvállalatok összeütköznek országok nemzeti érdekeivel a fizetési mérleg tekintetében, akkor ez egy integrációs tömb esetében is fennáll. Létező veszélyről van szó, mert a nemzetközi pénzmozgások jelentős része a transznacionális vállalatokon belüli forgalom. Például az USA nem katonai áruexportjának 1/3-a nem más, mint amerikai vállalatok exportja külföldön lévő leányvállalataik részére. Ha pedig nemzetközi ügyletekre olyan felek között kerül sor, amelyek ugyanannak a vállalatnak a részei, akkor a szuverén állam (esetünkben államcsoport) beavatkozási lehetőségei nagyban csökkennek. Nem kétséges, hogy ez a jelenség korlátozza egy monetáris együttműködési rendszer hatásfokát.^x

Visszakanyarodva az elemzés fő vonalához, látható, hogy akárhonnán közelítjük is a kérdést, mindenképpen egy helyre érünk: egy valutaközösség (EMS) sikeressége mindenekelőtt^{xx} a tagországok inflációs rátái közötti különbség csökkentésén (megszűnésén) múlik.

^xA transznacionális vállalatokkal kapcsolatos adatok forrásai: Robert Hendrickson: The Future of Money című könyve. Prentice-Hall, New Jersey, USA, 1970. 150-157 oldal.

^{xx}Mindenekelőtt, de nem kizárólagosan, hiszen az árfolyam alakulásba más tényezők is belejátszanak, pl. a kamat, vagy egyéb szubjektív tényezők.

A tagállamok inflációs rátáinak konvergenciája első megközelítésre azt jelentené, hogy találkozzanak valahol középtáiban az egyes országok rátái. (A magas ráta felé való haladás evidens módon kizárandó, míg a legalacsonyabb érték felé való elmozdulás több ország részéről egyszerűen nem valósítható meg, bármilyen kedvező is volna ez utóbbi.) Marad tehát (marad?) a közepes szinten való találkozás. Ez azonban szintén elképzelhetetlen. Mindenekelőtt az NSZK az az ország, amely hallani sem akar e "kézenfekvő" megoldásról. A nyugatnémet érvelés így hangzik: "Annak megengedése, hogy a monetáris unió megvalósításához és fenntartásához egyébként feltétlenül szükséges konvergencia azt jelentse, hogy a partnerországok nyomására az NSZK az inflációnak egy közepes szintjét érje el, a lehető legrosszabb megoldás lenne, aminek a Bundesbank ellenállna. Egy efféle fejlődés egyébként a monetáris terv tulajdonképpen értelmét és célját hiúsítaná meg.^x Akkor ez nem egy nagyobb stabilitású európai zóna lenne, hanem sokkal inkább egy nagyobb instabilitású régió valutaválságokkal és ez a szét-töréshez vezetne. Nagyon rossz volna, ha a konvergencia érdekében olyan áldozatot kellene hozni, hogy az elérendő inflációs ráta a legrosszabbak teljesítményének megfelelően alakulna. A konvergenciának magától értetődően a legjobb mértékéhez kell igazodnia."^{xx} Emminger szerint "magától értetődően a legjobb mértékéhez kell igazodnia", csak hogy ez felettébb nehéz.

"Valójában az EMS-partnerek közötti inflációnak egy közepes szinten való harmonizálása nemcsak amiatt volna a Szövetségi

^x Közismerten az utóbbi évek monetáris rendszerének, az EMS-nek fő célkitűzése, hogy teremtsék meg "az árfolyamstabilitás európai övezetét" és csökkentsék az inflációt.

^{xx} O. Emminger, id. mű, 203. oldal.

Köztársaság számára elviselhetetlen, mert az NSZK-nak ezen keresztül a múlt évek fáradságosan elért stabilitását kellene egy ráadásul nagyon is korlátozott árfolyamstabilitás oltárán feláldoznia. A rizikó még nagyobb. Ha nevezetesen az NSZK a stabilitási "vonatot" szabadjára engedné, úgy előállna az a veszély, hogy más országok a gyeplőt még jobban eleresztenék és ezen keresztül a "közepes" inflációs szint egyre feljebb kúszna. (Az érvelés e pontjánál hivatkozik az USA példájára: hová lehet jutni, ha az árstabilitást egy időre nem veszik elég komolyan.)

Egyre sűrűbben tennék fel a külföldiek a kérdést: Milyen esélyei lennének a stabilitásnak még Európában, ha még a Szövetségi Köztársaság is rövidtávú politikai szempontok alapján félretolná stabilitási politikáját?"^x

Végeredményben tehát az NSZK meggyőződése, hogy nem szabad egy inflációs közösséget létrehozni, sokkal inkább a valutaközösségnek arra kell törekedni, hogy idővel egy stabilitási közösséget érjenek el a Közös Piacban.

A valutakötelék stabilitásrizikóit tekintve a következő konklúziókhöz juthatunk el:

Nyilvánvaló, hogy árfolyamszövetséget csak viszonylag kienyegénlített inflációs rátájú államoknak szabad alkotniuk; ellenkező esetben az infláció veszélye esetleg - minden ellenkező szándék ellenére - nagyban megnő.

A fent vázolt talajon a stabilabb árfolyamokra tett bármiféle kísérlet - hosszabb távon - egyelőre sokáig veszélyességi és törékenységi elemeket rejt magában.

Mindezek után az a kérdés, adódik, hogy akkor mit kell választaniok a gazdasági kötelékbe már szükségszerűen belebonyolódott országoknak?

^x U.o. 204. oldal.

A lehetőségek:

1. Árfolyamkötelék devizapiaci intervenciókkal, hifelekkel, vagyis a nyomás nem hárítható el azonnal és automatikusan, mint a rugalmas árfolyamokon keresztül. Pénzáldozat és ráadásul inflációs veszély. Ugyanakkor fokozódó külkereskedelem, tőkemozgás, stb.
2. Egymás között is rugalmas árfolyamok alapvetően pénzáldozat (intervenció és hitel) nélkül, ugyanakkor szintén inflációs veszély, mivel a szabadon mozgó árfolyamok általában inflációt okoznak. Romló külkereskedelmi és tőkemozgási, stb. kilátások.

E kettő közül nyilvánvalóan a "kisebbik rosszat" kell választani, Annak eldöntése, hogy ez melyik, mindig konkrét körülményektől, a gazdaság "sarokpontjainak" adott mértékétől, elsősorban az inflációs rátáktól függ. Ha az egyes tagországok képtelenek belső gazdasági teljesítményüket egy feltétlenül szükséges mértékig összehangolni (belső osztályharc, szakszervezet, választások, nyersanyagok és energiahordozók árrobbanása, stb.), úgy egy ponton túl nagyobb áldozatot jelent a mindenáron stabil árfolyamokra való törekvés, mint annak feladása. A "feltétlenül szükséges mérték" a monetáris integráció esetében a következőképpen közelíthető meg: A tagállamok inflációs rátái közötti különbségnek nagyjából "bele kell férnie" a tagvaluták bilaterálisan megszabott ingadozási sávjába (ez jelenleg \pm 2,25 százalék). Nagyjából azért, mert bizonyos manőverezési lehetőségek adódnak:

1. devizapiaci intervenciók,
2. kamatlábmódosítás,
3. árfolyammódosítás alkalmazásával.

A tömeges és nagymérvű devizapiaci intervenció - az elmondottak alapján - nem kívánatos, a kamatláb emelése például közismerten hátrányos is, az árfolyammódosítás

(vagy a

('central rates') több okból szintén kevésbé vonzó. Ez utóbbi gyakorisága nemcsak technikai és presztizsnehézségeket okoz, de megkérdőjelezi az egész valutakötelék, árfolyamkonstrukció komolyságát. Hiszen mi értelme annak, hogy egy valutaárfolyamot ne hagyjanak egy bizonyos sávnál jobban eltávolodni a másiktól, ha közben egyre-másra megváltoztatják azt a centrumot, ami éppen ez eltérés alapjául szolgál? (S ezt általában 2,25 százalékot jóval meghaladó mértékben!) Ez nyilvánvalóan nem stabilitást jelentene, hanem csupán a stabilitás illúzióját keltené.^x

A devizapiaci intervenciók lehetőségeit végső soron a kollektív stabilizáló alapok nagysága dönti el. Elmondható, hogy ezen alapoknak nem csupán a nyugat-európai valuták konvertibilitásának megteremtésében, hanem a gazda-

^xE jelenséggel kapcsolatban A. Lamfalussy a következőket mondotta a kissé rosszemlékű valutakígyóval kapcsolatban (bár ez minden valutakötelékre igaz, így az EMS-re is): "Még"azzal sem vigasztalódhatunk, ahogyan ezek az ingadozások végbementek. Az európai valutáknak a dollár viszonylatában egyeztetett lebegtetésére vonatkozó európai megállapodásnak már eleve szerények voltak a céljai; egyáltalán nem zárta ki a paritásmódosításokat, mivel a szóban forgó egyeztetés csak az árfolyammozgások korlátozására irányult azon "központi paritások" (central rates) körül, amelyek önmagukban módosíthatók voltak. Mindig úgy véltem, hogy az efféle kötelezettségvállalás szemfényvesztés, mivel mindenki, aki a piacon tevékenykedett, a stabilitás illúzióját keltette. Tényleg a valóságos stabilitásra törekedtek, de ez a stabilitás nem lehet meg egy olyan kötelezettségvállalásban, mely korlátozza a folytonos árfolyammozgásokat, s ugyanakkor esetenként lehetővé teszi az olykor igen jelentős (paritás) módosításokat. Ugyancsak sovány a vigasza annak, aki nem fedezte magát a határidős piacon és árfolyamvesztést szenved a márkának a belga frankhoz viszonyított felértékelése következtében még akkor is, ha ez a felértékelés nem sértette meg a közösségi "kígyó" működési elveit! Sőt, még azt is lehetne mondani, hogy az ilyen rendelkezések bizonyos körülmények között növelik a valutáris kockázatot, ahelyett, hogy csökkentenék."
(Előadás a IV. Közgazdász Világkongresszuson, Gazdasági különszáma, 1974. 49. oldal.)

sági- és pénzügyi unió kibontakoztatásában is jelentős szerepük van.

Az infláció mellett a cserearányromlást is, mint az integráció zavaró faktorát szokás emlegetni. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a cserearányromlás - s vele a fizetési mérleg deficit - önmagában még nem teszi lehetetlenné az árfolyamköteléket, az árfolyamrögzítési kísérleteket. A probléma akkor jelentkezik, ha a cserearányromlás (fizetési mérleg deficit) tagországokként jelentős eltérést mutat. Ez egyszersemind azt is jelenti, hogy ha például Nyugat-Európa olajdeficitjei állandósulnának, az önmagában még nem hiúsítaná meg például az EMS fennmaradását. (4. sz. tábla).

Látható tehát, hogy árfolyamkötelékre végeredményben csakis viszonylag kiegyenlített színvonalú és fejlődésű országoknak szabad vállalkozniok; ellenkező esetben a valutaszövetség egyrészt komolytalanná válik, másrészt olyan sok pénzt emészt fel, olyan nagy rizikóval jár (infláció felerősödése, gazdaságpolitikai autonómia csökkenése, stb.), hogy abból az esetlegesen elérhető nyereségnél nagyobb károk származnak. Egy kivezető út létezik még - a gazdaságpolitikai összehangolás. Ezzel egy későbbi részben foglalkozom.

4. tábla

A "terms of trade" alakulása az EK országáiban 1970-1981

(1975 = 100)

Évek	Belgium	Dánia	NSZK	Görögország	Franciaország	Írország	Olaszország	Luxemburg	Hollandia	Anglia	EK
1970	103,3	106,9	100,7	112,2	106,3	104,9	123,0	111,3	105,1	115,1	108,9
1971	101,8	105,4	103,4	110,0	107,4	106,8	121,7	102,4	103,6	116,0	109,1
1972	103,1	109,6	105,3	106,7	109,8	113,5	120,1	104,4	105,5	117,9	111,1
1973	103,8	107,6	100,0	112,7	110,5	119,9	109,9	110,8	104,9	107,5	107,3
1974	101,0	96,2	95,0	104,3	95,6	101,6	95,5	111,7	99,2	94,6	97,0
1975	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1976	99,1	98,7	97,4	98,1	98,4	103,7	97,1	101,1	100,2	98,3	97,8
1977	99,4	95,7	97,5	101,7	96,1	101,8	99,0	98,9	100,7	99,4	97,7
1978	99,3	97,5	101,4	98,4	99,9	103,7	102,1	99,6	101,5	103,5	100,6
1979	99,3	92,0	98,2	94,3	99,2	100,0	101,1	100,3	98,9	107,2	99,4
1980	96,1	85,7	93,8	94,1	93,2	94,5	97,8	97,9	96,8	111,9	96,7
1981	92,9	80,9	90,3	92,2	89,9	90,9	91,0	93,5	95,3	109,8	92,9

Forrás: Économie européenne, No. 10., 1981. november

4. A KÖZÖS PÉNZ ÉS A PÁRHUZAMOS VALUTA

A monetáris integráció csúcsa - mint korábban láttuk - akár Mundell elméletében, akár az EK elmélyítését sürgető és támogató szakemberek, valamint az EK különféle anyagai, dokumentumai szerint egy európai közös pénz létrehozása lenne. A gondolat nem újkeletű; az európai közös pénz a közösség különálló hatalmi egységének szimbóluma lenne - vélték elég régen az európai integráció szorgalmazói. Egy vérbeli monetarista, Jacques Rueff már 1953-ban, jóval a Közös Piac létrehozása előtt kijelentette: "Európa vagy a pénz által lesz, vagy nem lesz."^x Természetesen egy ilyen kijelentés 1953-ban vajmi kevésbé lehetett megalapozott. A későbbiek nagy nekibuzdulásainak^{xx} legalább több alapot adhatott a vámunió gyakorlatban is sikeres révbe juttatása. Azonban hamarosan kiderült, hogy a közös pénz megszületése egyelőre hosszú ideig irreális. Illúziórikussá vált a Werner-jelentés célkitűzése is, hogy 1980-ra megteremtsék Nyugat-Európában a közös, kizárólagos európai pénzt.

Ennek indoklása a már bemutatott stabil árfolyamok rendszere szintén nem kis nehézségeinek tükrében szükségtelen.

A közös pénzzel kapcsolatban néhány gondolat felvetése azért inkább a valutaunió régi nagy eszméje és a mundell-i út ábrázolásának teljessé tétele, valamint az EK új monetáris rendszerének központi elemeként létrehozott Ecu-nak, mint egy lehetséges párhuzamos pénz csírá-

^xJacques Rueff: Revue Synthèse. no. 45., 1953. Lásd még erről bővebben L'Europe économique. ABC de l'Europe par François Visine, 1969.

^{xx}Az Európai pénz korábban már több keresztnevet is kapott. 1966. november 8-án például Giscard d'Estaing (akkor pénzügyminiszterként) a Lyoni Közgazdasági- és Jogi Karon tartott konferencián ezt a pénzt "EUROR"-nak nevezte. Az Európai Parlament ugyanebben a hónapban egy ülésen elhatározta egy "Eurofranc" bevezetését, amelyet minden tagországban forgalomba hoznának és amelynek értéke megegyezne a francia frankéval, stb.

jának szempontjából lehet érdekes.

A közös pénzen a jelen tanulmány olyan valutát ért, amely a pénzügyi blokkon belül kizárólagos érvénnyel, azaz a nemzeti pénzek megszüntetésével kerül forgalomba és látja el a pénz funkcióit a világpénz funkción belül. A közös pénz tehát egészen más, mint a KGST úgynevezett kollektív valutája, amely a nyugat-európai integráció kapcsán született elméleti munkák, dokumentumok kategóriarendszerében voltaképpen a nemzeti valuták mellett működő párhuzamos pénz, illetve annak csírája volna.^x

A közös valuta a pénznek olyan kiteljesedett formáját jelenti, amely egy hosszú, voltaképpen négylépcsős folyamat eredménye lehet csak. Az első két lépcsőben a pénzfunkciók ellátása kizárólag nemzeti keretek között marad, majd - ha már nemcsak értékmérőként és forgalmi eszközként, hanem ezek függvényében fizetési eszközként és tartalékeszközként is jól megállja helyét - kerülhet sor nemzetközi tekintetben is - ugyanilyen sorrendben - a pénz különböző szerepeinek betöltésére.^{xx}

Azonban a fentiekhez a Közös Piac monetáris integrációja szempontjából sietve hozzá kell tennünk, hogy ugyan vannak, akik az EK-zóna közös pénzével kapcsolatban olyan zónákat idéznek fel, mint a "sterling-övezet", vagy a "frank-övezet", amelyben a tagállamok számos előnyt élveztek, hiszen a valutaátváltás stabilitása és az átutalások szabadsága biztosított, csaknem tökéletes volt a zónán belül. De ezek a zónák mindig egy tartalékvalután alapultak. "A mai viszonyok közepette azonban aligha akad egy olyan európai ország, amelynek kedve lenne utánozni az angolo-

^xAzért csak csírája, mivel közismerten korlágozottan tölti be a pénzfunkciókat; elsősorban elszámolási eszköz és nem pénz. Ennek szakirodalma igen nagy, pl. Botos Katalin: Pénzügyek a KGST-ben, KJK, Budapest, 1978.

^{xx}A pénzfunkciók tehát nem egyszerűen egymásmellettek, hanem szigorú alá- és fölérendeltségi viszony uralkodik közöttük. A pénzfunkciók hierarchiájáról ír Bánfi Tamás a Bankszemle 1977/1. számában.

kat, akik számára olyan fájdalmasan végződik ez a dolog, és következésképpen szándékában állna egy európai pénzügyi zóna létesítése saját pénze bázisán, amelyet mint tartalékvalutát ajánlana fel és amelyet a többiek valószínűleg nem fogadnának el.^x

Ezzel csak egyetérteni lehet. Egy mai pénzügyi unió valóban nem alapulhat egy tagállam nemzeti valutáján, mint tartalékvalután. Amint ezt a Bretton Woods-i nemzetközi fizetési rendszer megmutatta, egy ország - amelynek valutája a tartalékvaluta - saját gazdaságának érdekeit általában nem kész alárendelni a többi ország, a nemzetközi fizetési rendszer, esetünkben az integrációs blokk érdekeinek.^{xx}

Így tehát egy esetleges európai pénz az egyes országoktól, azok gazdaságától független kellene, hogy legyen. Nem szabad egy ország pillanatnyi gazdasági helyzetének függvényévé válnia, hanem a Közösség egészének súlyát és helyzetét kell kifejeznie. Ebben nincs is ma már vita. Ahhoz, hogy ennek a követelménynek eleget tegyen, valamint egyúttal viszonylag stabil legyen az értéke, nyilvánvaló, hogy mesterségesen kell egy valutát létrehozni. Tehát nem egy nemzeti valuta "növi ki magát" az integrációs blokk pénzévé, hanem egy újat kreálnak. Ez időtájt megkezdődött ez a folyamat; a Közös Piacban kreáltak egy mesterséges valutát, amely - éppen az előző követelményeknek (fejezze ki a Közösség helyzetét és legyen viszonylag stabil) megfelelően - kosárvaluta, természetesen nem mecha-

^xF. Garelli: Pour une monnaie européenne. Seuil, Paris, 1969. 52. oldal.

^{xx}Éppen ezért értékelhető pozitívnak az SDR is, mint nemzetközi pénz, mert vele végre megjelent egy olyan fizetési eszköz, amely nemzetközi, de nem a dollár. A világ - többek között - annak függvényében fog egyre kevésbé az US \$-tól függni, hogy milyen mértékben csökkentik az SDR-kosárban a dollár hányadát.

nikus összeadással és nem változtathatatlan súlyozással. Ez a mesterséges kosárvaluta azonban távolról sem közös pénz, hanem a párhuzamos valuta felé tett jelentős lépés. Különben is a közös valuta értéke nem származtatható a közösség tagvalutáinak értékéből semmilyen kombinatív módszerrel, hiszen a közös valuta ad definitionem kizárja a nemzeti pénzek továbbélésének lehetőségét. Egyébként létezik olyan vélemény^x, amely szerint a közösségi valuta kosárban való meghatározása megszüntethető e közösségi pénz további fejlesztése céljából. Itt azonban nagy kérdéshez jutunk (s erre a vélemény hangoztatója egyáltalán nem tér ki, pedig fontos lenne) - ha nem kosárban adják meg a közösségi valuta értékét, akkor mihez kötik azt?

Az aranyhoz közismert okokból (Kingston óta egyenesen tiltják, másrészt nagyon heves ingadozást mutat az arany ára) nem köthetik, a dollárhoz - szintén közismerten - nem óhajtják kötni, hiszen az Bretton Woods rosszemlékű rendszerének folytatása volna, ily módon nem maradna más mérce, mint egyes kiválasztott nyersanyagok, vagy esetleg az olaj, stb. De ezek ára is fölöttébb megbízhatatlanul változik, vagyis egyáltalán nem alkalmasak a fenti igények kielégítésére. Efféle gondolatok már felmerültek, de megvalósításukból semmi nem lett.

A kosárvaluta (pl. az Ecu) nagy problémája, hogy bizonyos értelemben ugyan viszonylag értékálló, hiszen különböző irányban és mértékben mozgó árfolyamok átlagából adódik, azonban mégsem eléggé értékálló, mivel érték meghatározásában csakis (és ez természetes) a közös piaci pénzek szerepelnek, amelyeknek együttes leértékelődése ellen nem ad védelmet. Márpedig a közelmúlt eseményei

^xPéldául De Strycker, a Banque de Bruxelles elnöke fejtett ki ilyen álláspontot Rómában, egy, az Ecu továbbfejlesztéséről tartott konferencián, 1980-ban.

éppen azt mutatják, hogy a külső nagy valutákkal szemben (dollár, jen) a közös piaci valuták meglehetősen nagy (30-45 százalékos) árfolyamesést szenvedtek el, s ezzel az Ecu is jócskán leértékelődött. (Az induláskor 1,31 dollárt tért, két év múlva alig 1,18-at.)

Érthető hát, hogy minden valutakosár legfőbb problémája - miközben más megoldásokhoz képest viszonylag stabil az értéke - a pénzpiac szereplői vagy az erős valutákból összeállított "házi" valutakosarat alkalmazzák, vagy egyszerűen a Közösség legerősebb valutáját részesítik előnyben az árfolyamövezet közös pénzcsírája helyett. Igaz ez a jegybankokra is, amelyek szintén húzódoznak a valutakosár alkalmazásától, pedig ki, ha ők nem?

A közös pénz csak akkor jöhet létre, ha a tagországok gazdasága oly mértékben olvad össze, hogy már közös fizetési mérlegük, a költségvetésük, a jegybankjuk és közösek a tartalékaik. Másszóval, ha megvalósult a tökéletes gazdasági szupranacionalitás. Egy közös jegybank létrehozása azonban valószínűleg már csak egy föderatív típusú államalakulat keretei között képzelhető el. Az igen fontos jegybanki funkciókról - s így a nemzeti jegybankról - a tagállamok nem hajlandók lemondani. Gondoljuk csak el, hogy pl. a Bundesbank még a Szövetségi Kormánytól is félti autonómiáját; hogyan lenne akkor elképzelhető a Bundesbank teljes megszűnése? Közös pénz viszont semmiképpen sem jöhet létre úgy, hogy a nemzeti jegybankok más-más pénzpolitikát folytatnak.

Mindenesetre, külön vizsgálat tárgya, hogy hogyan jön létre egyetlen közösségi jegybank. Ilyesféle kérdésfelvetéssel az integrációs szakirodalom kevésbé foglalkozik.

Figyelmet érdemel mindenkor, így az integráció közös pénzéről való gondolkodás esetében is az a pénzügyelméleti alaptétel, miszerint egy belső érték nélküli hitelpénz ki-

fogástalan funkcionálásához kettős követelményrendszer kapcsolódik, nevezetesen: 1. viszonylagos értékállóság, 2. kötelező elfogadási kényszer, állami garancia. Vagyis a pénz mögött (különösen a belső értékkel nem bíró pénz mögött) ott áll az állam. Természetesen, ha az 1. követelménynek nem tud eleget tenni a pénz, hiába áll mögötte az állam, hiába az elfogadási kényszer. Azonban tény, hogy egy közösségi pénzt, egy közös valutát csak úgy lehet bevezetni és elfogadtatni az áruforgalom szereplőivel, ha azok valamilyen garanciát látnak mögötte, ha az integrációs tömb egészére vonatkozóan olyan egyeztetett gazdaság- és pénzügypolitikák vannak érvényben, ha az állami monopolkapitalizmusra jellemző beavatkozás a gazdasági életbe blokk-szinten valósul meg, amit híven tükröz a közös jegybank, a közös költségvetés és fizetési mérleg, a közös valutatartalékok. Nyilvánvaló, hogy ide rendkívül hosszú út vezet.

A valutáris unió megteremtése nem könnyű dolog. Ezzel kapcsolatban a már idézett Garelli nem is enyhe ironiával a következőket mondja: "A pénzeket még nehezebben közelítik egymáshoz, mint a kereskedelmi társaságok típusait... A jogászok gyakran rosszabbak, mint a teológusok körmönfont okoskodásaik és érveik boncolgatása hosszát illetően és a pénzügyi szakemberek igen gyakran felérnek a jogászokkal, habár nem keverendők össze velük: ha hagyjuk őket, hogy megkíséreljék a létező pénzek közelítését... azt kockáztatjuk, hogy két évszázadon át vita közben találjuk őket... a pénzek neméről.^x

A valóság persze az, hogy egyelőre a közös pénz forgalomba hozatala és működése egészen irreális elképzelés volna. Ezt igazolja, hogy az ún pénzügyi tervek vagy meg

^x Id. m. 69-70. oldal.

sem említik, vagy legfeljebb, mint az egész integrálódás utolsó fázisának feladatáról tesznek említést, de csak említést, tehát egyáltalán nem elemzik annak feltételrendszerét. Garelli tehát szubjektív, amikor a pénzügyi szakemberek "nehézkességével" magyarázza a közös pénz megteremtésének elodázását. Az igazi okok a gazdasági élet mélyén, a reálszférában keresendők: a messze nem kielégítő gazdasági- és pénzügypolitikai aszinkronitásban.

A közös pénz - láthatólag - egy átmeneti időre le is került a napirendről. Helyét átadta egy már szintén több keresztnevet kapott (pl. "Európa"-valuta) úgynevezett párhuzamos valutának. Ez teljes mértékben megfelel egyébként a mundell-i "megközelítések" sorrendjének is, ahol a fix paritások és árfolyamok, a harmonizált pénzügypolitikák bevezetése után előbb a párhuzamos valuta kerül bevezetésre, és csak ezután - a folyamat legvégén - a közös kizárólagos pénz.

A párhuzamos valuta gondolatának felelevenítésére egyébként 1976-ban került sor a Közös Piacban, amikor egy szakértői csoport^x így fogalmazott: Ha a teljes pénzügyi uniónak az elérése jelenleg elég távolinak is tűnik, mégis a legújabb események arra utalnak, hogy egy "Európai Árfolyamövezet" jóval szerényebb célkitűzéseire kell törekedni. Ez nem csupán az árfolyamváltozások, kiigazítások szabályainak az elfogadását jelenti, hanem a "párhuzamos" valuta megválasztását is, melyre ettől fogva, mint "Európa" valutára hivatkozunk."

E párhuzamos valutának példászerűen be kell töltenie azt a szerepet, amelyet eddig a múltban a nagyobb (tartalék) valuták játszottak, így például:

1. legyen közösségi "jelzőpont", amelyben a nemzeti valu-

^xE szakértői csoport vezető és fiatal nyugat-európai közgazdászokból állt, akik Mindszent napján bocsátották ki híres Menifesztumukat, az ún. All Saints' Day Manifesto-t; ebben fogalmazták meg a felújított monetáris unió irányelveit, koncepcióját.

- taárfolyamok kifejezhetők (tehát voltaképpen egy regionális kulcsvalutáról van szó),
2. legyen az elszámolások szerződéses egysége (folyó ügyletekre és tőkemozgásokra mind az állami, mind a magánszektorban),
 3. legyen vonzó értéktárolási és megőrzési egység (mind a magán-szektorban, mind banki-, sőt jegybanki szinten),
 4. legyen a kifizetések elfogadható eszköze (mind az állami, mind a magánjellegű nemzetközi ügyleteknél).
 5. legyen a központi bankok normális beavatkozási valutája a valutapiacokon.

Ez a párhuzamos valuta voltaképpen a már meglévő elszámolási egység (EUA) továbbfejlesztése volna.

Az "Európa"-valutát a Közösség a felügyelete alatt kell kifejleszteni oly módon, hogy az esetleges inflációs következmények megelőzhetők legyenek. Ez úgy biztosítható, ha a kezdeti időben az "Európa"-valuta kibocsátása csupán a tagországok központi bankjainál lévő nemzetközi devizataralékok cseréje fejében történne. Bevezetésének nagy előnye lenne, a rövidlejáratú tőkekövetelések egyik valutánról a másikkra való átváltásának, vagyis a spekulációnak a csökkentése. Tehát, csökkenne az ún. "tükör-hatás" is, amely az erősebb valuták értékére (árára) ható nyomásban fejeződik ki és fordítva.

A kizárólagos közös pénz bevezetésének reménytelensége miatt tehát a Közös Piacban visszafogták ambícióikat: valutaunió helyett inkább "árfolyamövezetről", közös valuta helyett inkább "párhuzamos valutáról" beszélnek. Ennek a ténynek realitása kétségtelen. Azonban látni kell, hogy valóban rögzített és stabil árfolyamrendszer, a párhuzamos valuta, valamint a közös valuta kifogástalan funkcionálásához szükséges közgazdasági feltételrendszer nem különbözik

túlságosan sokban egymástól.

Tehát pontosan fogalmazva: Az valóban nagy különbség, hogy a stabil árfolyamrendszernek valamilyen kiadása (de mindenképpen rögzített változata, ha módosítható is) vagy a nemzeti pénzek mellett létező - a pénz valamennyi funkciójának eleget tevő és nem csupán elszámolási egység jellegű - párhuzamos valuta, avagy a nemzeti pénzek teljes megszűnése mellett kizárólagos kollektív közös valuta létezik a régióban. Hiszen - hogy más különbséget nem is mondjunk - például akár a stabil árfolyamok rendszerében, akár a párhuzamos valuta esetén az államoknak joguk és lehetőségük marad arra, hogy - szükség esetén, ha ez nem is kívánatos jelenség egy árfolyamövezetben - megváltoztassák valutájuk paritását, vagy a párhuzamos valutával való viszonyát. A közös pénz esetén ez evidens módon nem áll fenn. Ilyen szempontból tehát nagy a három változat közötti különbség. Azonban - úgy látszik - mindhárom változat sikerre viteléhez nagyjából azonos közgazdasági feltételrendszer kapcsolódik, a különbség itt legfeljebb a mértékben, a szigorúság, a megvalósulás fokában van. De mindhárom változathoz ugyanaz szükséges: a gazdaság- és pénzügypolitikák összehangolása. Ezt a gondolatot nagyon szépen támasztja alá Bánfi Tamás "A ... gazdasági integrálódás ... megköveteli a valutaárfolyamok rögzítését, tehát annak az általános törvénynek a "megsértését", hogy a valutaárfolyam piaci kategória, reális mértéke csak a valutapiacra alakulhat ki. Valójában nincs törvénytörés. A gazdasági integrálódás azt jelenti, hogy az országok gazdasága fokozatosan (általában hosszú folyamatban) egybeolvad. A végső cél az egységes pénz, tehát az egységes értékmérő létét kívánja, amely viszont a gazdaságpolitikák és azon belül többek között a pénzügyi politikák (hitel- és költségvetési rendszer) folyamatos közelítését, azaz a nemze-

ti pénzügyi politikák fokozatos összehangolását követeli. A pénzügyi politikák fokozatos összehangolásával a "tagországok" valutáinak árfolyama fokozatosan megszűnik árfolyam lenni."^x

Vagyis láthatólag, mindaddig, amíg a tagországok gazdasága (inflációs rátája) között érezhetőek a különbségek, mindenféle rögzített árfolyam ellentmondásos helyzetet jelent. Az ellentmondás egyetlen lehetséges megoldása egy gazdasági integrációban - ahol tehát sem "igazi", sem "piszkos" lebegtetésnek nincs helye - a gazdaságok olyan mértékű közelítése, hogy az árfolyammozgások gyakorlatilag kiküszöbölhetőek legyenek, más szóval - ahogyan Bánfi Tamás mondja - az árfolyamok fokozatosan megszűnnek árfolyamnak lenni. Ez a helyzet azonban már nem különbözik lényegileg egy közös valuta által megkövetelt kritériumrendszerrel, helyzettel.

A közös pénzről való gondolkodáskor egy másik aspektusból is feltétlenül szükséges beszélni. Ez a valutaunió sorsa, helyzete a nemzetközi monetáris rendszerben, a tömbön kívülálló valuták létezésének, támadásának tükrében. A gyakorlat által "fényesen" bizonyítottnak vélem, hogy mindaddig, amíg különálló nemzeti pénzek léteznek és azok árfolyama természetesen különböző irányban és mértékben változik, tehát mindaddig, amíg nincs közös kizárólagos valuta, "igazi", tökéletes valutaunió sem lehetséges. Másként mondva: a valutaunió valójában csak kizárólagos közös pénzzel jön létre, addig inkább csak árfolyamövezetről beszélhetünk.

Ebben az átmeneti (de igen hosszú) időszakban valutaunió nem szabad a vámunióhoz hasonló képződményt érteni, ti. amely kifelé közös fallal védett. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mindaddig, amíg nemzeti pénzek létez-

^x Bánfi Tamás: Valutaárfolyamelmélet- és politika, KJK. Budapest, 1981.

nek, tökéletes, tehát kifelé "valutasorompóval" védett unió nem teremthető meg. Ennek igaza kapcsolódik a konvertibilitáshoz is. Addig, míg a nemzeti pénzek között különbségek vannak (és vannak) külső valuták - mindezekelőtt a dollár - szelektíven támadják meg az integrációs blokk tagvalutáit. E külső támadás természetesen feszültségeket okoz bármilyen árfolyamkötelékben, felnagyítja az integrációs monetáris rendszer problémáit. Nem állítható, hogy csak a külső valuták, a dollár okozza a nyugat-európai monetáris rendszer bármikor előálló válságát, de az igen, hogy erősen felnagyítja azt, interferencia jelenséget vált ki. A konvertibilitáshoz úgy kapcsolódik e kérdés, hogy valutakülföldiek számára közismerten korlátozás nélkül rendelkezésre kell bocsátani a saját valutát, tehát annyiban az erős valuta megtámadása - sajnos - sikeres lesz. Másrészt, ha végső esetben meg is szüntetné például a Bundesbank a dollár vagy más külső valuta DM-re való beváltását, azt már nem ellenőrizheti vagy tilthatja meg, hogy a dollár - mondjuk - Londonban menjen át márkába, s ezzel a DM-et máris éppúgy megtámadta a külső pénz, mintha ezt Frankfurtban tette volna. Igaz, a nyugatnémet jegybank megtilthatja az így szerzett DM-mel az NSZK-ban pénzügyi aktívák szerzését és azt is, hogy ilyen aktívák után jövedelemre tegyen szert a márka felvásárlója, de a márka tulajdonosa a márka felértékeléséből mindenképpen hasznot fog húzni és a dolog érdekessége, hogy a felértékelést ő maga is előmozdította.

Láthatólag a külső konvertibilitás ellentmondásban áll a központi bankok ellenőrző szerepével és magával a valutáris unióval, annak sikeres megvalósításával, holott - és ez megint csak természetes - itt nem a konvertibilitás ellen kell fellépni, Arról van szó csupán, hogy 1. míg nemzeti pénzek léteznek és köztük különbségek vannak

a külső támadás veszélye mindig fennáll és ez rombolja a valutáris unió irányában tett erőfeszítéseket, 2. a központi bankok arzenáljában egyetlen olyan eszköz sincsen, amely lehetővé tenné - egy egyeztetett, közös fellépés segítségével - az efféle külső valutáris támadások kivédését.

Íme, erről az oldalról is oda jutottunk, hogy a gazdasági- és valutaunió csakis akkor lehet sikeres, ha a gazdasági- és pénzügypolitikák összehangolása révén a nemzeti pénzek közötti különbség gyakorlatilag megszűnik, ha az árfolyam megszűnik árfolyamnak lenni. És ez már nem más, mint magának a nemzeti valutának a megszűnése és egy közösségi pénznek a megszületése.

II. A GAZDASÁGI-MONETÁRIS UNIÓ ELENGEDHETETLEN FELTÉTELE: A GAZDASÁGPOLITIKAI-, FISKÁLIS- ÉS MONETÁRIS ÖSSZEHANGOLÁS

1. A GAZDASÁGPOLITIKÁK ÖSSZEHANGOLÁSA

A gazdasági- és pénzügyi unió alapelveinek körvonalazásakor a gazdaságpolitikai összehangolás igénye előkelő helyet foglalt el. E fejezetrész megkísérli a gazdaságpolitikai konvergencia problémakörét részletesebben közlítani.

Az árfolyamstabilitás hosszabb távú, nagyobb megrázkódtatások nélkül történő fenntartásához a gazdaságpolitika időszakos korrigálása, pillanatnyi kívánalmaknak megfelelő alakítása távolról sem elegendő (habár még erre nincs garancia). Az összetartás - felfogásom szerint - alapvetően csakis valamiféle előre kialakított, tudatosan követett cél- és eszközrendszer jelent és nem a különböző okokból az adott pillanatban a valutaárfolyam túlzott kilengése miatt szükségessé vált "kanyarodást". Másként mondva: kell lennie valamiféle alapirányzatnak, aminek követése indokolt és tudatos. Egy ilyen összetartás, kohézió lényegesen többet jelent, mint a korrigálás; nevezetesen felfogásomban két lényeges szintere van:

1. a tagországok gazdaságainak közelítése a gazdaságpolitika cél- és eszközrendszerét tekintve;
2. a tagországok közelítése a nemzetállamok és régiók abszolút fejlettségi fokát tekintve.

Nem kétséges, hogy e kétféle közelítés a "kohézió" jelenségének ellentmondásos oldalai. Nem véletlenül hangoztatja az integrációs szakirodalom régóta, hogy a gazdasági integrációk hatékony működése a bennük résztvevő államok abszolút fejlettségi foka kiegyenlítetttségének

erőteljes függvénye, Nem vitatott, hogy minél kisebb a különbség az integrációt alkotó nemzetgazdaságok fejlettségi színvonalán, annál nagyobbak a hatékony együttműködés esélyei. (Mindez persze azonos társadalmi rendszer és minél fejlettebb gazdaságok feltételezése mellett.) Ugyanakkor az általában fejlettnak mondható országok alkotta tömörülésen belül is nyilvánvalóan léteznek többé-kevésbé súlyos fejlettségbeli eltérések, mind a tagországokat tekintve, mind pedig regionálisan. Ráadásul az integráció horizontális fejlesztése a munkamegosztás további mélyítése helyett /mellett pedig természetesen - az elemek számának növekedésével - mindig fokozza a fejlettségbeli eltéréseket, s az ebből fakadó gondokat. Megmutatkozott ez a Közös Piac első nagy kibővülési hullámakor is (1973. - Nagy-Britannia, Írország, és Dánia belépése) és még nyilvánvalóbb a 80-as évek "mediterrán" csatlakozásával (Görögország - 1981., Spanyolország és Portugália az évtized derekán.)

Az ellentmondás, a gazdaságpolitikai "csapda" a következő: azonos világgazdasági körülmények között élő és gazdasági integrációt alkotó országegyüttes úgy fejlődjön, hogy az országok gazdaságpolitikai célrendszere és eszköztára megközelítőleg hasonlítson egymáshoz, konvergáljon, ugyanakkor, a fejlettségbeli eltérések miatt, nyilvánvaló, hogy az azonos/hasonló cél- és eszközrendszer követése eltérő helyzetben lévő gazdaságok esetén nem ugyanolyan, hanem nagyonis eltérő eredményekhez vezet. E dilemma - minden bizonnyal - általánosítható, nem pusztán közgazdasági integrációs kérdés, talán modellezhető is. (Pl. azonos betegségek esetén azonos gyógyszerrel különböző szervezetű és (más bajban is szenvedő) vagy eltérő korú embereknek elrendelni nem mindig lehet esetleg súlyos következmények nélkül, miközben általában igaz,

hogy a tüdőgyulladást a penicillin-készítmények gyógyítják. Azt is gondosan el kell dönteni, hogy - több betegség esetén - melyik kezelése döntőbb!)

Ha megvizsgáljuk az EK-t a közgazdaságtan "mágikus négyyszögének" avagy "sokszögének"^x függvényében, akkor például csak az alapító két "nagy", az NSZK és Franciaország között hagyományosan alapvető eltérések fedezhetők fel a gazdaságpolitikai érték- és prioritásrendet tekintve.

"Nincs tehát egységes "nyugati" világ. Egy új Franciaország a bankokat államosítja, míg - a sarkítás kedvéért mondom - az angolszászok a legszivesebben az állami bankokat is magánkézre adnák. Nem lehet könnyű dolga a Közös Piac minisztereinek ... , - ha közös is ez a piac, az árusai aligha vállalnak szívesen közösséget. Miközben közös európai útleveleket nyomnak majd az Európa Parlament nyomására, egyre élesebbek a gazdasági országhatárok.^{xx}

A célrendszer elemeinek országonként eltérő rangsorolása az adott ország gazdasági erejének, ebből adódó lehetőségeinek, hagyományainak, politikai helyzetének következményei mindig. Az NSZK mindenképp elé helyezte az infláció ellenes harcot. Tehette ezt gazdasági fölénye biztos tudatában. Egy - a partner-országokhoz képest is - magasan fejlett ország termékei a többenél versenykéesebbek, elbírják a valutaárfolyam felértékelését, ami az árak szintentartásának, az infláció-importálás megakadályozásának egyik lehetséges útja.

^xNövekedés, foglalkoztatottság, árstabilitás, költségvetési egyensúly (belső stabilitás), fizetési mérleg egyensúly (külső stabilitás), adósságállomány.

^{xx}Ungvári Tamás: Élet és irodalom. 1981. szeptember 5. 3. oldal.

A franciák expanziós-inflációs politikát folytattak általában. Ez a politika árszínvonal-emelkedéssel, a versenyképesség romlásával, importnövekedéssel és exportcsökkenéssel, fizetési mérleg deficittel jár együtt. Mégis, a kiemelt gazdaságpolitikai célok közötti választás, a prioritások kijelölésének kínjai közepette érthető, hogy Franciaország például a 60-as, 70-es években nem engedett meg magának az addiginál is nagyobb munkanélküliséget, ezért beruházásösztönző, munkahelyteremtő gazdaságpolitikát folytatott, míg az NSZK meglévő és igen hatékonyan működő, teljes foglalkoztatást biztosító termelőkapacitásai megengedték számára azt a luxust, hogy elsődleges ellenségének az áremelkedést tartsa.

Ez az eltérő célrendszer természetesen eltérő eszközök, vagy ugyanazon eszközök különböző mértékű, illetve ellentétes irányú igénybevételt is jelenti a monetáris és fiskális politikában.

A termelés internacionalizálódásának állandó fokozódásával azonban egyre inkább megéri a felismerés: egy ország sorsa ma szorosan tapad az egész blokk helyzetéhez, egy nemzetközi regionális újratermelési folyamat alakulásához; egyre nyilvánvalóbb lesz annak a követelménynek a dominanciája, miszerint - ha áldozatok árán is -, összehangolt gazdaság- és pénzügypolitikát kell vinni az egyes tagállamokban, sőt meg kell alapozni egy közös, közösségi szintű gazdaságpolitika vitelét.

Mindezekhez hozzá kell fűzni még, hogy a prioritások, illetve az igénybe vehető eszközök választott iránya és mértéke - az interdependencia erősödésének helyes felismerésén túl - a világgazdasági környezet és a világgazdaságban zajló események struktúraváltoztatást kikényszerítő hatására is változhatnak. A világban zajló nagy folyamatok: az olaj- és nyersanyagárak többszöri robbanása, a vas- és

acélkohászat, valamint más iparágak válsága, a száguldóvá váló infláció az eddigiektől, a "megszokottól" eltérő magatartást indokolhatnak. Például, miközben továbbra is a legérősebb nyugat-európai ország, nem vonható kétségbe, hogy ma már az NSZK-t is igencsak megpróbálja a néhány iparág bezárása miatt keletkezett és fokozódó munkanélküliség, hogy a "francia típusú" országoknak is minden eszközzel harcolniuk kell a száguldó infláció ellen, hogy a nyersanyag- és energiahordozóárak dimenzionális változása - fejlettségi szinttől függetlenül - minden tagország növekedési ütemének egy alacsony szintre való visszafogását eredményezi és így tovább. A világgazdaság mai drasztikus hatása bizonyos fokig mindenkiből eléggé hasonló reagálást váltanak ki, a rendkívül kedvezőtlen külső körülményekhez fokozottan közös alkalmazkodást kényszeríthetnek ki. Nincs kizárva, hogy rosszabb körülmények között, "nagyobb bajban" eredményesebbé válik a gazdaságpolitikai konvergencia, mert például valamennyi ország számára egyformán elviselhetetlen a kétszámjegyű infláció és valamennyi ország egyformán jelentős struktúraátalakítást, technológiaváltást kényszerül végrehajtani, egyszerűen, azért, mert a körülmények kikényszerítik azt. És e ponton - bizonyos fokig - találkozhatnak a prioritások. Nem biztos, hogy a gazdaságpolitikák konvergenciájának mindenkor a kedvező konjunktúra adja a legjobb alapot.

A/ A gazdaságpolitikai összehangolás fajtái

Amint a monetáris unió megvalósítása hosszú és bonyolult folyamat eredménye, amint a hozzá vezető út állomásai (árfolyamstabilitás, párhuzamos valuta, közös pénz) egyre nagyobb intenzitásúak, mélyebbek, úgy az eme unió közgazdasági feltételrendszerét jelentő gazdaságpolitikai összetartásnak is nyilvánvalóan különböző inten-

zítású és mélységű formák felelnek meg. Ilyen formák: a koordinálás, harmonizálás, egységesítés, egyesítés.

Ezen kategóriák pontos és mély meghatározásával egyelőre adós még a marxista közgazdaságtudomány, mindazonáltal a következő kísérleti elemzés talán nem nagy hibaszázalékkal közelíti a valóságot.

A gazdaságpolitikai konvergencia terén a legmagasabb rendű forma nyilvánvalóan a gazdaságpolitikák közös vitele, egy közösségi szintű gazdaságpolitika. Ez a közös pénzzel állítható párba; annak gazdasági előfeltétele. Hiszen, ha egy kizárólagos közös pénz létezése egy gazdasági tömbben közös (és egyetlen) költségvetést, közös (és egyetlen) fizetési mérleget tételez fel, akkor nyilvánvalóan egyetlen kizárólagos közösségi gazdaságpolitikát is. E rendkívül magasfokú összefonódást hosszú és gyötrelmes folyamat előzi meg, amelynek során számtalan kis lépés megtételére kerül sor, de úgy, hogy közben a gazdaságpolitikák vitele természetesen nemzeti kézben marad. A minőségi ugrás akkor következik be, amidőn a nemzetenként létező (és eltérő) gazdaságpolitikák megszűnnek, és helyükbe gyakorlatilag egyetlen közösségi szintű gazdaságpolitika lép. A közösségi szintű gazdaságpolitika természetesen nem átmenet nélkül, hirtelen kerül bevezetésre, annak számos előzménye kell, hogy legyen a gazdaságpolitika területein. Az egységességnek bizonyos elemei már jóval korábban, a monetáris unió felé vezető útnak viszonylag az elején is felléphetnek; ilyenek pl. - a nemzeti statisztikák egységesítésén túl - a VAT (hozzáadott érték utáni adó) egységesítése. E forgalmi adó egységesítés önmagában is egy folyamat, hiszen először csupán valamennyi tagország a kumulált adórendszerről erre a szisztémára tér át (1973), de ezzel a pusztá áttéréssel még jókora különbség marad a nemzeti adózásban. Ezt megszüntetendő kezdődik meg a VAT-

ráták egységesítése. Egy adófajta - ha mégoly fontos is - egységesítése azonban még távolról sem jelent egységességet. A gazdaságpolitikák egészére vonatkozó lényeges, olykor döbbenetes különbségek egyes elemek teljes azonosítása, uniformizálása mellett is fennmaradnak. A politikák közös vitele azonban csak a teljesen kifejlett gazdasági unió sajátja lehet. Addig "marad" a nemzetenként eltérő gazdaságpolitikák, illetve azok elemeinek fáradságos összeillesztése: a harmonizálás és a koordinálás.

"A gazdaságpolitikák harmonizálása alatt általában a célok, intézmények, mechanizmusok és a jogi szabályozás összhangba hozatala értendő."^x A harmonizálás tehát alapvetően eltér az egyformaságra való törekvéstől. Olyasvalamit jelent, hogy a nemzeti gazdaságpolitikák ne keresszék egymást hatásaikban. A harmonizálás ugyan a nemzeti szuverenitást közvetlenül nem érinti, azonban csakúgy, mint az egységesítés, jogi problémákat vet fel.

Az egységesítés és a harmonizálás ezideig főként a kereskedelmi akadályok leépítését szolgálta (ld. ezzel kapcsolatban is a VAT példáját), tehát az úgynevezett negatív gazdaságpolitikai együttműködés keretében fordult elő. Emiatt azonban nem célszerű általánosságban kimondani, hogy az egységesítés és harmonizálás a negatív gazdaságpolitikai együttműködés jegyei.^{xx}

A koordináció - szintén a polgári szakirodalom alapján - már magasfokú "pozitív" gazdaságpolitikai együttműködés, amely a résztvevőket új kapcsolati rendszerbe vonja; az országok céljainak, stratégiáinak, intézkedéseinek és alkalmazott eszközeinek egyeztetése céljából, hogy az

^xPalánkai Tibor: "A nemzetközi jogi szabályozás igényének felmerülése a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban." Tanulmány, Budapest, MKKE, 1980. 65. oldal.

^{xx}Ezt teszi a polgári irodalom

azok közötti konfliktusokat kiiktassák és hogy ezen keresztül hatékonyságukat növeljék, optimalizálják. "A koordináció a nemzeti politikai szándékok nemzetközi tárgyalásos alkalmazkodását jelenti annak érdekében, hogy az összes résztvevő szempontjából ezeknek a politikáknak a végső hatását optimalizálják. A koordináció - funkcionális reakció a gazdasági interdependenciára, de intézményi következményeiben realistább és szerényebb, mint az egységesülés (unification). ... A koordináció azon a kifejezett felismerésen alapul, hogy a politika-csinálás - nemzeti folyamat, de az érintett piacok nemzetköziek és érintik valamennyi ország érdekét. A politika-koordinációnak két típusa különböztethető meg, az "ex ante", amely a feltételezésekből indul ki és az "ex post", amely eseményekre válaszol.^x"

A fentiekből egyértelműen úgy tűnik, hogy a polgári irodalom a koordinációt a gazdaságpolitikák egészére értelmezi, az országok egész célrendszerének és stratégiájának összeillesztésére használja, míg a részelemekre a harmonizálás kategóriáját tartja fenn. Ez persze lehet megállapodás kérdése (ha ilyen megállapodásról nem is igen lehet tudni), de azért nyilvánvaló, hogy e rokon kategóriák közötti efféle megkülönböztetés szemantikailag nem indokolt. Nyilván a koordinálás kategóriának abszolút makrokategóriákra vonatkoztatásával magyarázható, hogy azt a harmonizálással és az egységesítéssel szemben magasabbrendű együttműködésnek tekintik, miközben nyelvi jelentésük azonos (ti. összhangba hozni, összeilleszteni).

^xR.J.Gordon - J.Pelkmans: "Challenges to Interdependent Economies." 1980. Project. Council on Foreign Relation. Mc Graw Hill, New York, 1979. 3. oldal. Idézi Palánkai Tibor, id. mű.

B/ Programozás az EK-ban

A gazdaságpolitikai összehangolás egyik legfőbb eszköze a Közösségben a tagországok gazdaságának programozása, prognosztizálása.

Ez a tevékenység mindenekelőtt gazdaságpolitikai programokban ölt testet.

Érdemes megjegyezni, hogy a tervezési-programozási tevékenységnek a Római Szerződésben semmiféle szerződésbeli alapja nincs, hacsak azt nem számítjuk, hogy a Szerződés foglalkozik a tagországok gazdasági közeledésének irányvonalával. Így hát a tevékenység jogi konkretizálása az EK egyéb dokumentumainak anyagába került be.

A közösségi programozás szükségességének indoklása nem táplálkozhat más forrásokból, mint a koordinálás-egységesítés-harmonizálás kategória-együttesée. Mindazonáltal nem hagyható figyelmen kívül, hogy az utóbbiak alapjául szolgáló gazdasági interdependencia mellett létezik és hosszú távon valószínűleg egyre csak fokozódik az állam szerepe, beavatkozása a gazdasági folyamatba. Ha most a kettőt együtt szemléljük, nem meglepő az a törekvés, hogy egy közösségi szintű tudatos beavatkozással egyengessék az integráció útját. Franciaország, Hollandia programozási gyakorlata viszonylag rövid idő alatt elterjedt a közösség többi államában is, majd eljutott az EK Bizottságához is a felismerés: az integráció elmélyítésének egyik nélkülözhetetlen eszköze a közösségi szintű programozás. Ámde a dolog korántsem ilyen egyszerű.

A friedman-i monetáris ellenforradalommal párhuzamosan, meg nem szűnően lángolnak fel újra és újra a viták az állam szerepéről, a gazdaságba való beavatkozás szükségességéről és hasznosságáról. A gazdasági integrációk legfejlettebbike, az Európai Közös Piac - az állami monopólkapitalizmus keretei között zajlik. A gazdasági-pénzügyi unió-

vá válás elméleti kérdéseinek fejtegetésekor tehát nagy hiba volna az állam szerepével kapcsolatos problémakör figyelmen kívül hagyása.

A Közösség e kérdésben is két táborra bomlott. A vita tárgya - a szocialista gazdaság történetéből is jól ismert - "terv és piac kapcsolata" címszó alatt foglalható össze röviden.

Az egyik oldalon kijelentik; a szabad gazdaságnak szüksége van az állam jelenlétére, a fejlődést mindinkább tudatosan kell irányítani, mivel "a szabadságon alapuló gazdasági rend ma csak az állam állandó gazdasági beavatkozásának árán létezhet".^x

E véleményt vallja "Érték a társadalomtudományban" című művében a Nobel díjas svéd társadalomtudós, Myrdal is, amikor ezt mondta: "Ezek a tökéletesebben integrálódott gazdaságok viszont éppen hogy nem szabadpiaci típusúak."^{xx} Myrdal szerint tehát az integráció elmélyítése nem lehetséges a piac szabad mechanizmusai alapján. Sőt egyesek odáig merészkedtek, hogy így nyilatkozzanak: "az európai méretű programozás fogja irányítani a nemzeti programozást és meghatározza az EGK kormányainak gazdaságpolitikai vonalát."^{xxx}

A másik oldalon így érvelnek: "A Német Szövetségi Köztársaságban amennyire ez lehetséges, arra törekedtünk, hogy a jövőről gondoskodjunk és prognózisokat állítsunk össze. Soha nem hittünk abban azonban, hogy az élet hosszú időre előre számokban meghatározható."

^xBulletin of the European Community, 1962. december.

^{xx}Gunnar Myrdal: "Érték a társadalomtudományban". KJK, Budapest, 1972. 93. oldal.

^{xxx}Notizario della confederazione generale, dell'industria italiana". 1962. december 20. 2970. oldal, idézi szovjet munkaközösség munkája: Gazdasági programozás a nyugat-európai országokban. Kossuth és KJK, Budapest, 1972.

A verseny hatékonyabb szabályozója a gazdasági folyamatoknak, mint bármely terv vagy program, mindenekelőtt azért, mert lehetővé teszi, hogy a gazdaság gyorsan és tervszerűen cselekedjék és alkalmazkodjék." Hangsúlyozzák, hogy a verseny nem egyeztethető össze a gazdasági tervezéssel. "Kétféle gazdasági szervezet csak ügyelbajjal létezhet egyidejűleg... Sohasem lehet összeegyeztetni ezt a két dolgot, még ha a tervezést minden kötelező elemétől meg is fosztják... A programozás és a verseny nem létezhet együtt."^x

Erre a programozás hívei az ismert módon válaszolnak: korlátlan szabadverseny már régen nem létezik. Egyébként minden a programozástól függ. Felesleges a verseny és a programozás összeegyeztetlenségét eltúlozni. Ha a programozás a hivatalos politika koordinálásának útján halad, akkor a problémák kiküszöbölhetők. Maga a programozás is felhasználható a verseny támogatására.

Az EK-ban egyébként először 1962-ben használták a "programozás" kifejezést, amikor középtávú program formájában dolgozták ki az EK egységes gazdaságpolitikáját néhány évre szólóan. Végülis - éppen a fennálló ellentétek miatt - a programból mindent ki kellett hagyni, ami a tervezésre emlékeztetett volna és csupán a "koordinálás" kategória szerepeltetésébe nyugodtak bele a tervezés ellenzői. Itt éppen azzal érveltek, hogy a Római Szerződés csak a nemzeti gazdaságpolitikák koordinálásáról és nem egységesítésükről beszél. A neoliberálisok (a 60-as évek elején Erharddal az élen) úgy vélték, hogy a "cselekvési program" egyet

^xNotizario della confederazione generale, dell'industria italiana". 1962. december 20. 2970. oldal, idézi szovjet munkaközösség munkája: Gazdasági programozás a nyugat-európai országokban. Kossuth, és KJK, Budapest, 1972.

jelent a gazdaságpolitikai centralizációval, amely viszont ellentmond a sok országban fennálló szövetségi politikai rendszernek, amelyek ragaszkodnak a piacgazdasághoz. Így, végülis - elsősorban NSZK nyomásra - a közösségi tervezeteket "gazdaságpolitikai program"-nak nevezik azóta is.

A kérdés azért is érdekes, mivel hagyományosan éppen az NSZK az ún. ökonomista tábor vezetője a Közös Piacban. Az ökonomista jelleg sugallja, hogy képviselői egyben a gazdaság tudatos irányítását is szükségesnek tartják, hogy a regionális egyensúlytalanságok csökkentésének útján, s ezzel a gazdasági divergencia megszüntetésének lehetőségét éppen a közösségi együttes program segítségével vélik megoldhatónak. A valóság azonban ennek fordítottja: miközben az NSZK alapvetően ökonomista beállítottságú (a monetaristákkal szemben), ezt az ökonomizmust nem kapcsolja össze a gazdaságba való túlzott beavatkozással, illetve ennek elismerésével. A nyugatnémet sajtó többször is leszögezte, hogy az NSZK képviselői fellépnek a gazdaság kötelező tervezésével szemben, habár nem ellenzik a gazdaságpolitika prognosztizálását és hosszútávú koordinálását.

Nem állítható, hogy éppen a friedmanizmus hatása, de kétségtelen, hogy - miközben az EK-államok közül mindenképp Angliát szokás a monetarizmussal megcímkezni - az NSZK (ahol ugyan már szintén készítenek "prognózisokat"), mindmáig meglehetősen ellenszenvet érez a tervezés ellen.

Vizsgálódásaim azt mutatják, hogy végső soron mind a nemzetállamok, mind az integrációs tömb szintjén eklektikuság uralkodik a gazdaságpolitikában. Ma már sem tisztán keynesi, illetve friedmani, sem "ökonomista", illetve "moneta-

rista" gyakorlat nincs Nyugat-Európában.^x

Itt érintjük a tovább már nem halogatható kérdést: Lehetséges-e, illetve hatékony lehet-e egy közösségi programozás a tőkésországokban, ahol a nemzeti programok (tervek) megvalósítása sem kötelező a magángazdaság számára?

E kérdésre meglehetősen nehéz egyértelmű, rövid választ adni. Annyi bizonyos, hogy habár a terv valóban nem kötelező (kikötötték, hogy az EK középtávú programjának nem lehet olyan kötelező terv jellege, amelyet ráerősokolnak egyes cégekre és amely korlátozná a piac szabadságát), feltétlenül van érvényesülési köre, mindenekelőtt az állami szektorban és az állami irányításban. Emellett nyilvánvaló, hogy a helyzet objektív és alapos feltárása, valamint ennek alapján a követendő irányok, célok, mértékek kitűzése általában minden ágazat és gazdasági egység számára fontos iránytű, a gazdasági élet "klimatikus" viszonyainak nélkülözhetetlen előrejelzése, amelyekre saját érdekből is érdemes odafigyelni és szellemében cselekedni. Egyébként, hogy ez mennyire így van, arra legfőbb bizonyíték az, hogy voltaképpen a "tervezést" először maguk a monopóliumok kezdték el. Manapság a Közös Piac legnagyobb monopóliumai, cégei európai, nemzetközi méretekben terveznek. A legnagyobb cégek elképzeléseiket minden

^xHabár távolról sem foglalkoztam vele, megkockáztatható, hogy igaz ez az USA-ra nézve is, ahol a FED szigorú monetáris politikája éles ellentétben áll a kormány felelőtlen költségvetési politikájával, márpedig e kettő összhangja nélkül a gazdaság hosszabb távon nem állhat szilárd alapokon. (Pontosabban emiatt "kényszerültek" az amerikai kamat olyan magas szinten tartására, ami azonban - bármilyen erős legyen is egy gazdaság - évekig nem tartható fenn, mint állapot.) Megint más kérdés, hogy ezzel a magas kamattal milyen óriási mértékben veszélyeztetik Nyugat-Európa monetáris együttműködési mechanizmusát.

képpen egyeztetik az állammal, s ezen keresztül érdekeltek egy európai szintű tervezési gyakorlatban is.

Azt azonban mindenképpen le kell szögezni, hogy az integráció keretében a programozás még kevésbé kötelező jellegű, mint a nemzeti programozás, mivel ezideig nem teremtődtek meg a végrehajtáshoz szükséges eszközök, Éppen ezért nem volna célszerű a közösségi szintű programozást szupranacionális tevékenységnek minősíteni.

A programok(elsősorban a középtávú programokról van szó) voltaképpen politikai, államvezetési vezérfonalat jelentenek, amelyek nagyban segítik a kormányokat az előrelátásban, mely részletes elemzését adja mindenkor a közösség országai helyzetének, a világgazdasági körülményeknek és uralkodó folyamatoknak, valamint az utóbbiak által indokolt cselekvési lehetőségeknek, irányoknak. A program - noha kezdetben a nemzeti programok összegzéseként állították össze - a nemzeti és közösségi szintű politikák vázát adja meg, és különös súlyt helyez azokra a problémákra, amelyekkel a közösség az adott időszakban szembe találja magát. A nemzeti tervekhez hasonlóan az EK programját is folyamatosan felül kell vizsgálni, figyelembe véve a gazdasági életben bekövetkezett változásokat.

A programban megjelölt célokat tehát a nemzetgazdaságok nem a Tanács (Bizottság) szupranacionális döntése alapján teljesítik (hiszen a végrehajtás nem kikényszeríthető), hanem saját belátásuk szerint követik. Érdemes a "saját belátásuk szerint" történő cselekvés mélyebb tartalmán elgondolkodni.

A "saját belátásba" sok minden belefér. Részint ma már elmondható (lásd erre bizonyítékként az EMS-nek a minden eddiginél hatékonyabb monetáris rendszerként való, alapjában véve sikeres működését), hogy akár kötelező valamint a végrehajtása a közösségben, akár nem, a kormányok

integráció melletti elkötelezettsége és ezzel a közösségi szinten íródott, elfogadott és a Tanács döntéseként szereplő tervezetek, programok, stb. nemzeti szinten történő figyelembe vétele fokozódik. Másrészt ugyanennyire igaz, hogy 1. végülis alapvetően továbbra is spontán és mindenekfelett piaci gazdaságokról van szó, ahol a programkészítés ellenére az igazi döntést mindig a magángazdaság hozza, 2. ha bármilyen ok(ok)-ból az adott nemzetgazdaság helyzete a közösségi programtól, a blokk-érdektől való eltérést indokolja, akkor ez az eltérés be is következik.

Egy adott probléma-szituációban egy kormánynak nem a közösség Tanácsával vagy Bizottságával kell szembenéznie, hanem saját pártjai, szakszervezetei követeléseivel. Ez a tény pedig döntő fontosságú. A rövid és hosszútávú érdekek oly gyakran felfedhető ellenmondásokból nem ritkán nyilvánvalóan az intenzívebb pillanatnyi érdek győz. Ez annál valószínűbb, minél nehezebb, súlyosabb a pillanatnyi gazdasági-társadalmi helyzet, vagy minél közelebb kerül időben a választások nyomasztó terhe.

Összefoglalva azt mondhatjuk: A nyugat-európai vezetők, kormányok valóban felismerték a gazdasági integráció elmélyítésének objektív szükségszerűségét és az ezzel együtt járó gazdaságpolitikai konvergencia objektív szükségességét. Ez ma már nem pusztán lelkesítő szólam, hanem beépült értékrendjükbe, gondolkodásukba, cselekvésükbe. Mindamellettt látni kell - és ez éppen a valóság ellentmondassosságának legfőbb bizonyítéka -, hogy az integráció nagyfokú előrehaladása ellenére a legalapvetőbb folyamatok - így a gazdaságba való állami beavatkozás formái - nemzeti keretek között zajlanak, a legerősebb szálak pedig a nemzetet összetartó szálak. Az EK gazdaságpolitikai összehangolási tevékenységéről elmondható, hogy itt is hosszú fo-

lyamatról van szó, melynek csúcsaként értékelhető egy egységes közösségi gazdaságpolitika kialakítása és megvalósítása. A jelen helyzetben ennek realizálódása teljességgel irreális, ezért természetesen az alacsonyabbrendű formák kínálta lehetőséggel, a nemzetenként eltérő gazdaságpolitikák harmonizálásával, koordinálásával kell beérniük a tagországok vezetőinek, mely minden bizonnyal fáradságosabb út, de az egyszerűbbnek látszó annyira meredek, hogy pillanatnyilag még sokáig járhatatlan, hiszen ez gyakorlatilag a nemzeti önálló gazdasági- és pénzügypolitikák feladását jelentené. Az egységesítés (unification) hiányában a nemzeti politikáknak a partnerekéihez való állandó és sokoldalú illeszkedése hosszadalmas és bonyolult folyamat. Ráadásul a történelmileg kialakult gazdasági, társadalmi, szellemi struktúrák nagyban eltérnek egymástól, ezért különböznek egymástól az adott helyzetben az egyes államok reakciói is. Az integráció elmélyülése megköveteli a harmonizálást, a döntő szót azonban a nemzetállamok kormányai mondják ki. A Közösség szélesebbé válásával a harmonizálás bármely formája még nagyobb buktatókkal találja szembe magát. A gazdaságpolitikák egyeztetésének két fő területe van: a rövidtávú - (konjunktúrapolitikai) és a középtávú gazdaságpolitikai összehangolás. Ez utóbbi fő megjelenési formája a "középtávú gazdaságpolitikai program". (A tanulmány írásakor 1981-85-ig az ötödik középtávú gazdaságpolitikai program van érvényben.) Az állammonopolista kapitalizmus integrációs tömörülése - a közös piac megteremtése után - azzal az igénnyel lép fel, hogy ne csak a piacot, a forgalmat szabályozza, hanem befolyását fokozatosan kiterjessze az egész újratermelési folyamatra. E logikus processzusnak egyik fontos eszköze - az állam szerepéről vallott viták állandó fellángolása mellett - a kívánságnál talán több, a cselekvési programnál azonban minden bizonnyal

kevesebbnek értékelendő gazdaságpolitikai program.

2. A KÖLTSÉGVETÉSI POLITIKA

A mai tőkésállam gazdasági életébe való beavatkozásának vitathatatlanul legfontosabb intézménye - az állami költségvetés. A költségvetési politika szervesen illeszkedik a gazdasági- és pénzügypolitikák egészéhez, de kiemelendő a kapcsolata a rövidtávú (konjunktúra) gazdaságpolitikával, az adópolitikával, a monetáris politikával és a szektorális politikákkal; ezek közül is a mezőgazdasági, a szociális és a regionális politikával.

Kiemelkedő összefüggés áll fenn a költségvetés leglényegesebb jellemzője, a deficit és az inflációs ráta között. Ez utóbbi pedig - amint az eddigiekből kiderült - a stabil árfolyamrendszerek alfája és omegája. A 80-as évek "rendkívül nehéz gazdasági helyzetében az infláció melegágya csaknem mindenütt a költségvetési politika, az államháztartás növekvő hiánya".^x Mások mellett például Leutwiler, a svájci központi bank elnöke is rámutatott, hogy a kulcskérdés az állami költségvetések rendbehozatala, a deficitek csökkentése.^{xx} Minél nagyobb a költségvetés hiánya, annál magasabbra emelik a kamatot, s ez - különösen, ha országonként eltérő ütemű és nagyságú - az árfolyamkötélék széteséséhez vezethet. Igen fontos tehát a költségvetési politika, s a költségvetés nagy tételeinek tagországonkénti összehangolása, valamint a deficitek kordában tartása.

A nemzeti költségvetésnek újraelosztó funkciója van. Eme funkció a közösségi költségvetés esetén némileg más, jóval bonyolultabb nemzeti érdekeket érintő jellege mellett főként "visszaosztó", kompenzációs szereppel bír.

^xKeveczky Lóránd: Infláció és államháztartási deficit. Világgazdaság, 1982. augusztus 24. 4. oldal

^{xx}U.o.

Igaz ez akár az agrárrendtartás kapcsán jelentkező kompenzációs igény felmerülésével kapcsolatban, akár éppen a monetáris együttműködésnek, egy stabilitásra törekvő árfolyammechanizmusnak a gyengén fejlett régiókkal rendelkező tagországokra gyakorolt negatív hatásaival kapcsolatban.

Az eddigi fejtegetésekből nyilvánvaló a gazdaságpolitikák összehangolásának, a regionális egyensúlytalanságok csökkentésének (megszüntetésének) igénye a gazdasági monetáris unió sikerre vitele szempontjából. Ugyanennyire nyilvánvaló hát mindennek lehetetlensége 1. a nemzeti költségvetések bizonyos fokú összehangolása és 2. a közösségi politikák kialakulásával párhuzamosan, egy közösségi költségvetés kialakulása és működése nélkül.

A nemzeti keretből közösségi szintre való átmenet eredményei e téren eléggé viszonylagosak: míg a nemzeti költségvetések részesedése a GNP százalékában 30 és 38 százalék között változik, addig az euro-költségvetés nem haladja meg az 1 százalékát a bruttó közösségi terméknek. "Súlyosbítja" a helyzetet, hogy ebből még le kell vonni az intézmények funkcionálásához szükséges összegeket. Egy ilyen költségvetés még akkor sem tekinthető kielégítőnek, ha tudjuk; a költségvetés megítélésénél a lényeg nem a költségvetés volumene, a centralizáltság foka, hanem szerepe, az eszközök felhasználásának hatékonysága, a költségvetés belső szerkezete.

Azonban ha akár az ún. Wagner-törvényt tekintjük^x, mely szerint "Az állami közszükségletek relatív fontossága az ipari országokban az 1 főre jutó növekedés arányában nő", akár a keynes-i felismerést vesszük alapul az állami beavatkozásoknak fontosságáról, és ezeket összekap-

^xIdézi A. Buzelay: Le budget communautaire. Egyetemi kiadvány. Centre Européen Universitaire de Nancy, 1974.

csoljuk a gazdasági integráció elmélyülési folyamatával, a konklúzió adott: Egy saját forrásokkal rendelkező rendszer felállítása az integrációs közösségben, mint az integrációs folyamat logikus következménye tekinthető.

A legfőbb probléma, hogy megtudjuk, egy ilyen alacsony összeg tud-e reális újraelosztó hatást gyakorolni.

A/ A polgári irodalom a közösségi költségvetésről

A polgári szakirodalom áttanulmányozása e kérdésben nem ad megnyugtató választ. A költségvetés közösségi szintre emelése tekintetében éppúgy megoszlanak a vélemények, mint mondjuk az árfolyamokkal kapcsolatos közgazdasági vitában. Amint vannak, akik még az integrációban tömörülő országok számára is inkább a mozgó árfolyamokat ajánlják (a már említett rizikótényezők miatt), úgy a közösségi költségvetés megítélésében is legalábbis két táborra oszthatók a teoretikusok.

Az egyik táborba tartozók javasolják egy nagy közösségi költségvetés felállítását, mely nagyrészt helyettesítené a jelenlegi nemzeti költségvetéseket. Ez szükségesé tenné a költségvetéspolitikát centralizálását, melyből - szerintük - az újraelosztó mechanizmuson keresztül nagyobb előnyök származnak. Willet és Tower például azt vallják, hogy a nemzet optimális zónája nem jelent kielégítő kritériumot.^x Kérdezvén, hogy a nemzetközi gazdasági életben mely funkciókat érdemes centralizálni és melyeket a nemzetállam kompetenciájában hagyni, Tinbergen védi az

^xU.o.

egyetlen költségvetés elvét.^x

Ugyanakkor például Pascal Salin^{xx} szerint nem szükséges egy közösségi támogatási mechanizmus felállítása, amely a különböző nemzeti költségvetések forrásainak színvonalát kiegyenlíti és amelynek keretében nemzetek közötti újraelosztás történik. Azt mondja, hogy a költségvetési kiadások szintjén lévő különbségek nem jelentik a gazdasági-pénzügyi integrálódás akadályát. Elég, ha megfigyeljük - érvel -, hogy Svájcban vagy az USA-ban a bevételekről és kiadásokról decentralizáltabban döntenek, mint Franciaországban például, de ezek a különböző módozatok nem akadályozzák meg ezeket az országokat, hogy monetáris zónát alkossanak. A szerző csupán egy közös konjunktúra-stabilizálási politika szükségességét vallja. Ehhez, állítása szerint, nem egyetlen költségvetés kell, hanem a költségvetési politikák egyszerű harmozálása.

A Salin érvelésében felhozott két példa azonban - megítélésem szerint - nem a legszerencsésebb. Ha ugyanis a föderációban élő nemzetek között nincs jelentős fejlettségbeli eltérés úgy a kép megint más, valamint az sem hagyható figyelmen kívül, hogy azért az USA költségvetése szinte össze sem hasonlítható a nyugat-európai közösségi költségvetéssel, annak nagyságát, GDP-ből való részesedését tekintve (kb. 20 %).

A teoretikusok nagyobb része, ha nem is ad közvetlenül a közösségi költségvetésre adaptálható elméleti alapot, munkásságával sokkal inkább a közösségi költségvetés fontosságát, szerepének szükségességét támasztja alá. Elég, ha Béla Balassa "integráció - újraelosztás - jólét" fogá-

^xTinbergen: International Economic Integration. Elsevier, 1954. 50. oldal

^{xx}Pascal Salin: L'unification monétaire européenne. Calmann-Lévy, Paris, 1974. 265-270. oldal.

lomcsomagjára utalunk: "A jólét a javak mennyiségének és a különböző országok személyei közötti jövedelem-újraelosztásnak, valamennyi országon belül a jövedelem-újraelosztásának, valamint a belföldi és külföldi javak közti diszkrimináció fokában történő változásnak a függvénye" - mondja.^x

Mindehhez hozzávehetjük, hogy megfigyelték Nyugaton is a gazdasági aktivitás komplexitásának növekedését, amely az iparosodás folyamatát kíséri és amely szükségessé teszi a kollektív élet új szervezési formáját, melyek új állami szükségleteket eredményeznek, illetve hangsúlyozzák azokat. Ez azt is jelenti, hogy az újraelosztási folyamat, a szociális-gazdasági- és adminisztratív kiadások egyre szükségesebbé válnak.

Mindent egybevéve: ezekből az elméletekből nem lehet közvetlenül bizonyítani a nemzeti költségvetések közötti áramlások szükségességét, még kevésbé mértékét és konkrét megoldási módját. S ha lehetne is bizonyítani, az a valóságon vajmi keveset változtatna: az egyelőre alapvetően nemzeti kézben tartott pénzügyi alapokról a tagállamok nem szívesen mondanak le; aligha találni olyan kormányt, mely támogatná a közösségi költségvetés jelentős megemelését. A Közös Piac eddigi történelmét - beleértve az EMS életbe léptetését is - tekintve nem valószínűsíthető, hogy a tagállamok összege GDP-jének alig 1 százalékát kitevő közös költségvetés a közeli jövőben jelentősen megemelkedne. Marad hát a költségvetés struktúrájának hatékonyabbá tétele, illetve a nemzeti költségvetési előirányzatok jobb összehangolásának útja.

^xBéla Balassa: The Theory of Economic Integration, George Allan and Unwin, L.T.D., London, 1956. 11. oldal.

B/ A közösségi költségvetés kialakításának módszerei

rel ifer

Vita folyt a közösségi költségvetés kialakulásával kapcsolatban is. Két alapvető módszer ismert: 1. A tagállamok hozzájárulásán alapuló rendszer. Itt van közösségi szolidaritás, de a tagállamok megőrizték finansiális autonómiájukat. E megoldásban a nemzeti hozzájárulást egy kulcs alapján számítják. Ezt pedig több jellemző alapján határozták meg: a nemzet hozzájárulási kapacitása, a közösségben való részvételből származó előnyök (ez az "igazságos viszonyzás", a "juste retour" elve), valamint a tagállamok súlya, amelyet a Tanács döntéseiben kölcsönösen elismernek. Ez a rendszer kockáztatja, hogy a közösség forrásai a nemzeti politikák nyomán csökkenjenek, mivel ez utóbbiak túl gyakran keresik az egyensúlyt a finansiális hozzájárulás és a remélt előnyök között a "juste retour" alapján. 2. aláhúzza a másik rendszerre való áttérés szükségességét, melyet a "saját források rendszerének" ismer a közös piaci szakirodalom. Erre egyébként a Római Szerződés is alapot ad, amikor a 201.cikkben kijelentik: "A Bizottságnak lehetősége van arra, hogy megvizsgálja milyen feltételek között helyettesíthetők a tagállamok adóhozzájárulásai saját forrásokkal.

Egy átmeneti időszak után, 1979-től a közösségi költségvetés egészét egyébként így képezik, nevezetesen:

- az agrárlefölözések integrálásából,
- a közös vámok egészéből és
- a VAT 1 százalékos bevételéből.

Természetesen ennek a forrásképzési megoldásnak is vannak hiányosságai. Ilyeneket találhatunk A.Buzelay már idézett tanulmányában: E rendszer a kiegyenlítés hatékonysága érdekében egy erős adóprogresszivitást igényel és ezzel lassíthatja a nemzetgazdaságok növekedését és megsértheti a "juste retour" elvét.

Ezért született olyan javaslat (Douglas Dossier, idézi Buzelay), hogy saját források rendszere a vállalatokra kivetett adókon alapuljon. Így az előbbi hiányosságok megszüntet-

hetők volnának és ráadásul jelentősebb összeg elérése nyílna lehetőség. Dosser számításai szerint a vállalatokra kivetett adók rendszere alapján a GDP 4 százalékát is elérhetné a költségvetés összege.

Azonban ez a rendszer nem valósítható meg könnyen:

1. számolni kell a vállalatok egyenlőtlen fejlődésével,
2. lehetséges, hogy az adóalap stagnál,
3. az adó különbözőképpen jelenhet meg az egyes vállalatok számára, mivel a vállalatok nem közvetlenül részesednek a közösségi költségvetésből (lehet, hogy egyáltalán nem, mert pl. nem a segített régiókban találhatók),
4. a társaságokra (vállalatokra) kivetett adón alapuló rendszer feltételezi a vállalati jog egységesítését, amely még nem történt meg,
5. a vállalatok átháríthatják az általuk fizetett adót a fogyasztóra, hiszen a vállalkozó az adót a kereskedelmi árésben kalkulálja.

Ez pedig kifejezetten nem kívánatos jelenség volna.

Ugyanakkor látni kell, hogy a VAT-nak, mint közösségi adónak a választása voltaképpen kompromisszum a vállalatok adóztatása és a fogyasztók adóztatása között. A vállalaté azért, mivel ezt az adót (látszólag) a vállalat fizeti, de a fogyasztóé azért, mert gyakorlatilag ő viseli.

A VAT továbbá indifferens a jövedelmekre és nem eléggé diverzifikált a termékek szerint. Ezért - vallják sokan - ez a fogyasztási adó nem igazságos és elsősorban a kis jövedelműeket sújtja.

Mindemellett nem akadályozza a közgazdaságilag indokolt specializációt (mint a kumulált adó), s hozzásegítheti az integrációs tömböt, hogy a versenyfeltételeket teljesen kiegyenlítse a különböző országok termékei számára, hatékony szabályozható, stb.^x

^xA VAT további előnyeinek és hátrányainak felsorolásától eltekintünk, mivel az megtalálható Palánkai Tibor: A nyugat-európai integráció című könyvében. KJK, Budapest, 1981. 156-158. oldal.

Itt pusztán a költségvetés finanszírozása szempontjából kellett érinteni ezt az adófajtát.

C/ Monetáris unió - regionális problémák

Egy másik elméleti vitatéma - a monetáris unió és a regionális probléma kapcsolata. E tanulmány már a legelején említést tett arról, hogy a rögzített árfolyamokat feltételező monetáris unió közgazdasági feltételrendszerébe tartozik 1. a gazdasági fejlődés és fejlettség homogenitása, 2. a hatékony pénzügyi szolidaritás a tagállamok között.

Az eddigiekben a fenti összefüggésnek arról az irányáról esett szó csupán, hogy minél nagyobbak a fejlettségbeli különbségek a tagországok és a régiók között, annál kevesebb remény lehet a gazdasági-pénzügyi unió létrehozására. Most előtérbe kerül a másik irány: a monetáris unió megvalósítása kielezi a regionális egyensúlytalanságokat.

A klasszikus és neoklasszikus elmélet azt tanítja a nemzetközi és regionális kereskedelemről, hogy egy adott monetáris zónában keletkező regionális egyensúlytalanságok automatikusan korrigálódnak a termelési tényezők mobilitásán keresztül.

Igenám, de a tanulmány egyik központi gondolata éppen az, hogy a termelési tényezők mobilitása csak akkor valósul meg, ha az övezet, a blokk valóban monetáris zónaként működik, azaz, ha a gazdasági-pénzügyi unió bizonyos fokig már megvalósult. De ki állíthatná, hogy a szerencsétlen emlékű - és soha teljeskörűen nem működő - kigyórendszert leszámítva az EK (EGK) monetáris zónaként működött volna? Tehát nem hagyatkozhatunk azokra a megállapításokra, amelyek szerint a valóság és az elmélet ellentmond egymásnak,^x amidőn kijelentik; a regionális egyensúlytalanságok száma nőtt. Ha ugyanis valóban nőtték a régiók közötti különbségek, az nem azért történt, mert a zónán belül a termelési tényezők valóban szabadon áramoltak volna.

Más kérdés, hogy egyes tanulmányokban a regionális egyensúlytalanságok elmélyüléséről írnak, amíg másutt éppen ellenkezőleg, azt találjuk, hogy az EK regionális hatásai jók, a regionális

^xEzt írta pl. Meade is The balance of Payments, Problems of a European free trade című cikkében, Economic Journal, september, 1957. 379-396. oldal.

egyenlenségek csökkentek.^x Itt több gond is akad. 1. Nyilvánvaló, hogy a régiók közötti viszonyokat távolról sem csupán az integráció változtatja. 2. Látni kell, hogy általában, abszolút mértékkel mérve a legszegényebb régiókban nagy a javulás, de ez nem mindig igaz relatív értelemben. 3. A statisztikák különböznek a választott régiók számától és fontosságától függően. (Például az NSZ-nál a bázisegységek száma és heterogenitása nagy). 4. A régiók közötti viszonyok a munkaerővándorlás hatására is változhatnak: Olaszország esetében például amiatt is történt javulás, hogy a Délről elvándorolt munkaerő a gazdagabb régiók mutatóira "nehezedik rá".

Elméletileg a monetáris unió a maga rögzített árfolyamaival kevésbé teszi lehetővé, (vagy csak sokkal ritkábban), hogy a hátrányos helyzetű régiókkal rendelkező országok ezen régiók helyzetének javítása érdekében valutájuk leértékelésével éljenek, ezzel versenyképességüket javítván.

Megint más érvelés: Az integrációs mechanizmusból származó regionális diszparitásokat egy közös monetáris politika restriktív hatásai kielemezik. A restriktív hatást ugyanis elsősorban a kis- és középvállalatok érzik, amelyek pedig éppen az elmaradottabb régiókat jellemzik, hiszen e kisvállalatoknak kicsi a kapacitásuk ahhoz, hogy külső alapokkal ellássák magukat. Végül, az sem zárható ki, hogy a termelési tényezők mobilitásával az egyensúlytalanságok valóban nőnek, hiszen valószínű, hogy a tőkét inkább a fejlettebb területek vonzzák.

Mindez - ismét csak hangsúlyozzuk - nem jelenti azt, hogy a monetáris unió elképzelése irreális, sem azt, hogy a monetáris unió alapuljon mozgó árfolyamokon. A monetáris unió kezdeti lépéseinek hatása a regionális egyenlőtlenségekre nem mérhető pontosan. Elméletileg minden bizonnyal igaz azonban, hogy 1. a regionális problémák léte, fokozódása kétségesse teszi a gazdasági-monetáris unió sikerességét, 2. a monetáris unió kikény-

^xA. Buzelay már idézett tanulmányában az egyenlőtlenségek fokozódásáról ír, míg például Palánkai Tibor számításai (id.mű. 162. oldal), azt mutatják, hogy a jövedelemszintek ki-egyenlítődése figyelhető meg 1958-ról 1968-ra.

szerítése esetleg fokozhatja a regionális problémák körét. Ezért - és politikai okokból nem kevésbé - érthető, hogy a gazdasági-monetáris integrációval egyidejűleg fokozottan figyelnek az integrációban a regionális egyensúlytalanságokra, és egyre több új költségvetési eszköz bevonására, integrálására kerül sor ezek kiküszöbölése érdekében, illetve kompenzálásukra.

D/ A közösségi eszközök felhasználása

Visszatérve a költségvetés nagyságának megítéléséhez, nem kerülheti el figyelmünket az a tény, hogy az általános - és egyben kényelmes - megítélése egy politikának kizárólag a költségvetési, illetve pénzügyi adatok alapján szokott történni. Az egyszerűsítés egészen odáig megy el, hogy egy adott politikát teljesen azonosítanak azzal a pénzügyi eszközzel, mely azt a politikát valóban a legjobban képviseli. Például ahhoz, hogy összevessék a közös mezőgazdasági politikát a regionális politikával, egyszerűen a FEOGA (Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap) és a FEDER (Európai Regionális Fejlesztési Alap) nagyságát hasonlítják össze. Ha így tekintjük a dolgot, akkor nem meglepő, hogy például a regionális politika és a FEDER nagyjából azonos fogalmakká váltak.

Az EK hivatalos szervei nyomatékosan felhívják a figyelmet az efféle egyszerűsítések hibás és torzító jellegére, melyek azután helytelen következtetések levonására vezetnek szükségszerűen.^x

Először is hibás volna azt gondolni - mondják, - hogy minden egyes rendszabály, lépés a közösségi vagy nemzeti keretekben szükségszerűen tükröződik a költségvetésben, vagy pénzügyi eszközökben. Másodsor szintén helytelen volna azt gondolni, hogy azok a rendszabályok, amelyek nem fordítódnak le kiadásra és kölcsönre, kevésbé fontosak. Végül annak feltételezése

^xPéldául az Aides et prêts de la Communauté européenne című kiadvány, Documentation Européenne, 1981. 7-8.

is pontatlan, hogy pusztán az elnevezése és specifikus céljai miatt egy adott eszköz az egyedüli, kizárólagos valamely célok elérésére.

Valójában - és ez nem kevéssé fontos - a közösségi segítség - és kölcsönkategóriák között számtalan kölcsönös kapcsolat áll fenn.

Például egy meghatározott régióban egyidejűleg különféle alapok eszközei hathatnak; mondjuk lehetséges, hogy a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló FEOGA eszközei és a munkaerő kvalifikáltságát és mobilitását előmozdító Szociális alap kiadásai nagyobb hatásúak az egész régió fejlődése szempontjából, mint a Regionális fejlesztési alap segélyei.^x

Azokon a területeken, ahol a Közösségnek lehetősége van a piacok, az árak, bizonyos termékek termelési volumenének szabályozására, ezeknek a tevékenységeknek - függetlenül költségvetési nagyságuktól - meghatározó következményeik lehetnek akár a struktúrára, akár a jövedelemre, vagy a foglalkoztatottság színvonalára a régióban. Lehet, hogy e következmények messze túlnőnek a közösségi segélyek és kölcsönök hatásán. Megítélésem szerint e gondolatok helytállóak.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a közösségi segélyek, kölcsönök szorosan tapadnak a tagállamok pénzügyi manővereihez, beavatkozásaihoz, vagyis a nemzeti politikához. A Közösség tevékenysége alátámaszthatja, vagy gyengítheti (esetleg alig érinti) a nemzeti politikát.

De nem szabad sohasem elválasztani a közösségi és a nemzeti politikát.

Igaz ez fordítva is. A struktúrákra hatni kívánó nemzeti erőfeszítések gyakran vezethetnek oda, hogy kölcsönösen kioltják egymást.

^xEzzel kapcsolatban ír Kozma Ferenc a funkcionális összehangolás eszközeinek a súlypontként kiválasztott ágazat keresztmetszetében való komplex összpontosításról, vagyis a funkcionális és területi-ágazati koordináció, fejlesztés különböző kombinációjáról. A "két Európa" gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés. KJK, Budapest, 1970.

Ez a helyzet azt eredményezheti, hogy a Közösség szintjén nem csökkennek, hanem ellenkezőleg, megnőnek az egyensúlytalanságok, ami még nehezebbé teszi bizonyos problémák megoldását és a közös piac jó működését.

Mindezekből nyilvánvalóan következik, hogy először is a nemzeti politikákat össze kell hangolni egymással is és a közösségi szintűvel is, másrészt ismét bizonyítékát nyertük a közösségi költségvetés és közös politikák alkalmazása szükség-szerűségének. Ehhez járul még, hogy bizonyos problémák, kényszerhelyzetek külső jellege, a folyamatban lévő világgazdasági változások és a tudományos-technikai forradalom abszolút mértékben kifejezésre juttatják annak lehetetlenségét, hogy eme jelenségekkel egy ország egyedül, magában nézzen szembe.

Az utóbbi idők kiéleződött világgazdasági helyzete, amely elsősorban a munkanélküliség folyamatos növekedését hozta magával, de a Közös Piac már megtörtént és a 80-as évek derekán várható kibővülése is szükségessé teszi, hogy az EK új strukturális célú eszközöket fejlesszen ki.

Az EK a 70-es évek végén bővítette is valóban az egyensúlytalanságok miatt nem nélkülözhető pénzügyi eszközök körét. Néhány egészen fiatal, új forrással rendelkezik; ilyenek pl. a NIC (Új közösségi eszköz), amelyet 1978-ban vezettek be, célja: a tagállamok gazdaságpolitikai konvergenciájának és növekvő integrálódásának az elősegítése, továbbá kölcsönök nyújtása az energetika, az ipar és az infrastruktúra számára, vagy ilyen új eszköz az EMS keretében kialakított közösségi hitelekre nyújtott kamatkedvezmények rendszere 1979-től. Ezt a fajta kedvezményt mindenekelőtt a Közösség legkevésbé fejlett országai kapják (jelenleg Olaszország és Írország) főként infrastrukturális beruházásaik finanszírozására. Ennek az eszköznek a bevezetése egészen konkrétan a monetáris unió felé tett lépés, a stabil árfolyamrendszer által megkívánt kiegyensúlyozottabb gazdasági helyzet elérése érdekében történt.

Tehát történt valamilyen elmozdulás az utóbbi években. Ez azonban nem közömbösíti ama tényt, hogy az EK közösségi

költségvetésének 65 százaléka 1981-ben is kizárólag a mezőgazdaság finanszírozására fordítódott, tehát mindössze 1/3 rész jutott más célokra. A fenti elemzésből kitűnik, - hogy a mezőgazdaságra fordított rész egyúttal bizonyos régiókat is fejleszt, azonban ez az arány mégsem tekinthető egészségesnek. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a közös agrárpolitika, agrárrendtartás terén súlyos anomáliák uralkodnak. Különösen igaz ez akkor, ha az agrárkiadások belső szerkezetét is nézzük: a két szekcióból álló (garanciális és orientációs) agrár-alap összehasonlíthatatlanul nagyobb részét, mintegy 94 százalékát alapvetően szubvencióra költik és nem a mezőgazdasági struktúra átalakítására ! (lásd. az 1. számú ábrát!)
(Habár az is kérdés, hogy a FEOGA-Orientációs Alap valójában korszerűsíti-e az agrárstruktúrát a Közösségben.)

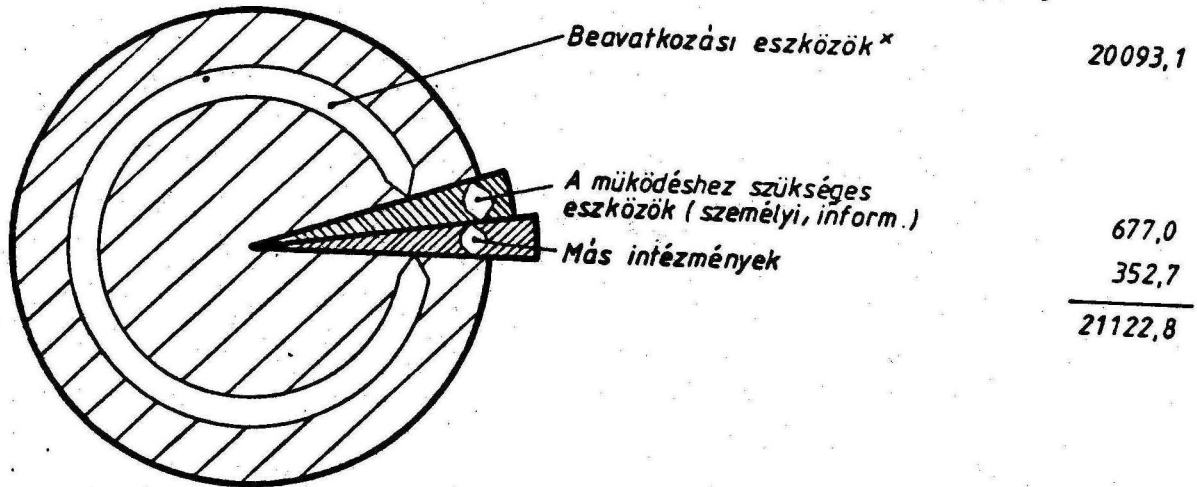
Véleményem szerint nem fogadható el a közöspiaci szakemberek azon állítása, (ld. idézett mű), hogy a dolgok leegyszerűsítése volna a közösségi költségvetés azon bírálata, hogy annak 2/3 része a mezőgazdaságra fordítódik. Elismervén, hogy ez az összeg bizonyos régiókat is fejleszt, a fenti arány nem tekinthető egészségesnek.

Vagy; összevethetjük a következő számokat is: amíg intézményekre, személyi kifizetésekre például 677 millió Ecu-t fordítottak 1981-ben, addig kutatásra, technológiára, energetikára 412 milliót (2 százalék).

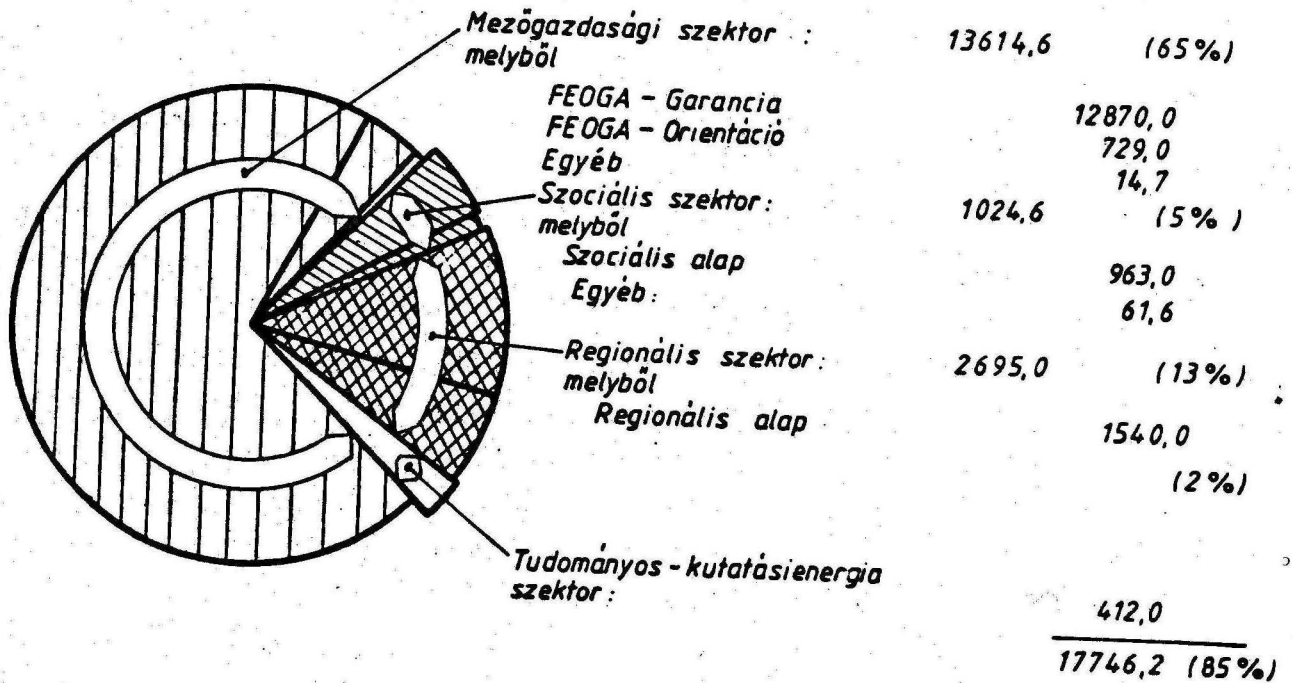
Az egész költségvetésnek 85 százaléka szolgálja a gazdaságba való beavatkozást, következésképpen 15 százaléka intézményi-személyi kiadások képében jelenik meg. Ha azt vesszük, hogy a közösségi költségvetés amúgy is rendkívül kicsi hányada a Közösség bruttó nemzeti termékének (1 százalék körüli) és ennek 15 százaléka nem is hozhat gazdasági eredményt, akkor talán megkockáztatható a kijelentés: adott hányad mellett ez utóbbiból le kellene faragni, másrészt nyilvánvaló, hogy az agrárpolitikát új alapokra kellene helyezni. Ennek eredményeként célzottabban lehetne régiókat, iparágakat, az energetikát fejleszteni, a munkanélküliséget javítani.

1. ábra

AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK 1981. ÉVI KÖLTSÉGVETÉSE
(millió Ecu-ben)

(x) FONTOSABB BEAVATKOZÁSI ESZKÖZÖK
(millió Ecu-ben)

Forrás: Aides et prêts de la Communauté Européenne. Documentation Européenne 7-8/1981. 8. oldal

Ez sokkal biztatóbb kiindulási alapot adna a gazdasági-monetáris unió kibontakoztatásához.

A költségvetéspolitikai másik nagy területe - a nemzeti költségvetések állandó és egyre elmélyültebb összevetése, összehangolása.

A költségvetések összehangolásának kimelten fontos területei: Mennyiségi és minőségi összehasonlító munkák a költségvetés egészével kapcsolatban (a helyi közösségeket és a társadalombiztosítást is ideértve) az adónyomással, az állami kiadások súlyával a Közösség egyes országaiban, az állami bevételek és kiadások belső keresletre és a pénzügyi stabilitásra gyakorolt hatásával kapcsolatban. A költségvetések globális összegét bizonyos mértékig közös elhatározással a tagországok gazdasági helyzetétől függően kellene meghatározni; fontos a kiadások megoszlása beruházások és fogyasztás között, valamint kiemelt jelentősége van a deficit finanszírozási módja, illetve a többlet felhasználási módja meghatározásának.

Ez utóbbi a monetáris unió szempontjából különösen fontos. A költségvetés nagy deficitje alapvetően a monetáris politika segítségével, kamatlábemeléssel kompenzálható (lásd az USA példáját 1981-82-ben), a kamatláb tagországok közötti eltérése viszont az árfolyamköteléket alaposan megbonthatja. A költségvetések egyeztetése tehát valóban nélkülözhetetlen. Erről az oldalról kitűnően érzékelhető a nemzeti fiskális politikának - a szintén nemzeti monetáris politikán keresztül - kifejtett romboló hatása az integrációra (monetáris együttműködésre), ha a nemzeti fiskális (és egyéb) politikákat nem egyeztetik.

A költségvetések harmonizálása más oldalról sem nélkülözhető. A költségvetés főbb előirányzatai alapvetően meghatározók a konjunktúrapolitikára nézve. Amennyire fontos a gazdasági növekedés, a foglalkoztatottság, az infláció bizonyos mértékig történő egyeztetése, éppoly szükséges az utóbbiakra meghatározó hatású költségvetési összegek összehangolása.

Az összehangolás egyébként elég régóta létező szervek keretében bonyolódhat: Pénzügyi Bizottság, Konjunktúrapoliti-

5. tábla

Az államháztartás aggregátumai az EK-tagországok 1980-1982.

Országok	Folyó kiadások (változás %-ban)			Folyó bevételek (változás %-ban)			Állami bruttó megtakarítás (a GNP %-ában)			Állami nettó finanszírozási igény(a GNP %- ában)		
	1980	1981	1982	1980	1981	1982	1980	1981	1982	1980	1981	1982
	Belgium	10,9	10,5	9,6	6,6	6,1	10,6	-4,6	-7,3	-7,4	-9,1	-12,4
Dánia	14,9	16,5	14,6	12,5	8,5	12,5	-2,1	-6,1	-7,2	-6,1	-9,8	-10,8
NSZK	8,3	6,9	4,8	7,2	4,9	6,8	2,3	1,2	2,1	-3,5	-4,0	-3,0
Görögország	24,8	23,1	22,9	25,1	19,7	23,6	0,4	-0,4	-0,3	:	:	:
Franciaország	15,9	17,7	17,3	16,6	11,5	16,2	3,5	1,2	0,5	0,4	-2,1	-2,6
Írország	27,3	25,8	19,8	26,7	23,1	22,8	-5,0	-6,4	-5,5	-13,1	-14,3	-13,7
Olaszország	24,4	27,1	21,0	29,7	24,9	21,2	-3,3	-4,6	-4,0	-7,8	-9,0	-9,0
Luxemburg	10,5	10,5	8,4	8,6	6,6	7,3	8,3	7,2	6,6	-1,3	-3,0	-3,6
Hollandia	9,5	8,0	7,2	8,1	7,1	8,7	1,7	1,6	2,3	-3,7	-4,1	-3,2
Egyesült Kir.	21,3	12,9	9,9	24,4	15,3	11,2	-0,5	0,3	0,8	-3,5	-2,2	-1,6
EK	14,7	14,1	12,0	15,0	11,4	12,6	0,8	-0,4	-0,3	-3,5	-4,4	-4,2

Megjegyzés: Az 1982-re vonatkozó adatok előrejelzések

Forrás: Économie européenne. no. 10. 1981. november

kai Bizottság, Költségvetéspolitikai Bizottság. Nem kétséges, hogy nagyobb horderejű kérdésekben, költségvetési-konjunktúrális döntések esetén előzetes tárgyalásoknak kell lezajlaniuk a Közösségben.

E/ Az adópolitika

Az adópolitikák összehangolása egyik központi feltétele a gazdasági- és pénzügyi unió realizálásának. Amint arra a tanulmány elején is siettem rámutatni, az áruk, szolgáltatások és tőkejavak szabad áramlásához nem elegendő a kontingentálás és a vámok megszüntetése. A tagországok belső piacán számos közgazdasági eszköz marad, mely lényegesen módosíthatja a versenyfeltételeket. Ezek közül talán a leghatékonyabban alkalmazható éppen az adópolitika.

A Római Szerződés 95-99., 100., 101. cikke előírja az adórendszerek közelítését. A tagországok már 1962 óta tesznek erőfeszítéseket ezen a területen. A probléma nem egyszerű, mert az adórendszerek eltérése lényeges; hosszú történelmi múltra tekint vissza.

Az NSZK és Hollandia a direkt, a "latin" országok inkább az indirekt adók hívei. Ez a hagyományos eltérés egyébként nem véletlen, hiszen az EK-tagállamok között éppen az NSZK és Hollandia a legkiterjedtebb tőkepiaccal rendelkező országok. Nyilvánvaló, hogy itt érdemesebb direkt (jövedelem- és vagyon) adókat alkalmazni.

A Római Szerződés 95. cikke 1. bekezdése értelmében egyik tagállamnak sem áll jogában, hogy direkt vagy indirekt módon más tagállamok termékeit a hazai hasonló termékénél jobban sújtssa. Ez fontos elv, de még ha problémamentesen alkalmazható is volna, sem bizonyulna elégségesnek, hiszen a hazai adórendszer minden országban más és más. Tehát, ha egy ország eleget tesz a Szerződés fenti rendelkezésének (tétélezzük fel), akkor is sújthatja más ország hasonló termékét a nemzeti adórendszerek (adókulcsok) eltérése miatt.

Azt mondhatjuk, hogy az EK eddigi programjai közül az egyik leglényegesebb - "Az adóügyi összhangba hozatal programja" (A Bizottság által a Tanácshoz intézett közlés 1967. február 8-án), amely a feladatokat két nagy csoportba, a vámunió megvalósítása előtti és utáni csoportba osztja.

A számos adóféleség előirányzott összhangba hozásának bemutatása lehetetlen. A Közös Piacban legtöbbet emlegetett, legnagyobb eredményként elkönnyvelhető adófajta - a VAT (hozáadott érték utáni adó); általános, arányos és nem kumulatív adó, melyet minden termelési és értékesítési tevékenységben, azok valamennyi stádiumában alkalmazni kell.

1973-ra gyakorlatilag minden résztvevő ország áttért az új forgalmi adózási rendszerre, azonban az adó mértékében, így is rendkívüli differenciák fedezhetők fel.^x

A direkt adók közelítése - amint arról már szintén esett szó-, egy egységes európai tőkepiac kialakítása érdekében sürgető, hiszen a jövedelmekre és vagyonokra kivetett adókülönbségek befolyásolják a vállalatok konkurrenciális helyzetét, beruházási döntéseit.

A tőkék szabad áramlása a Közös Piac egyik legalapvetőbb célkitűzése. Mégis, a tranzakciókat számos restrikció teszi lehetetlenné az egyes országokban; a törvényhozás és a belső gyakorlat is akadály a tőkék szabad áramlásának, egyenlőtlenségek uralkodnak a hitelfelvételi lehetőségekben, feltételekben és költségekben. A szabad tőke mozgás elősegítené a gazdasági növekedést, ezen keresztül az életszínvonal javulását, a termelőerők jobb szervezését, a magasabb szérianagyságot, a hatékonyabb társadalmi munkamegosztást, a termelőerők racionálisabb elhelyezését. Elősegíti azt a lehetőséget, hogy ott termeljék az adott termékeket, ahol arra a legjobb adottságok vannak, ahol a termelés költségei a legalacsonyabbak. A nemzetközi tőke mozgás hivatott elősegíteni a munkanélküliség korlátozását, valamint az egyes tagországok eltérő tőkeképző lehetőségeinek kiegyenlítését.

^xA VAT-tal kapcsolatos tudnivalókat kitűnően foglalja össze Pálankai Tibor, Id.mű, 158. oldal.

sét, továbbá ezen keresztül az egyes régiók fejlődésbeli különbségeinek bizonyos tompítását. Természetesen különbséget kell tennünk a magántőkeáramlás és az integrált szervek által irányított tőkemozgás között. Ezidőtájt inkább csak az előbbi igazán jelentős, habár ennek eredményei is messze elmaradnak a várttól. Az egyik legismertebb statisztika éppen arról szól, hogy mind a mai napig nagyobb az EK területére kívülről (USA) betörő tőke, mint a közösségen belüli tőkemozgás.

A közösségi tőkeáramlásnak az előnyök mellett hátrányai is vannak. Veszélye elsősorban az, hogy hatása inkább a fejlett régiók közötti tőke-különbségek felszámolása lenne. Abban, hogy a magántőkét Dél-Olaszország, Dél-Nyugat-Franciaország helyett az amúgy is fejlett területek szívják fel, semmi meglepő nincs.

Ebből az a következtetés adódik, hogy a kiegyenlítő szerepet természetesen a tőkésállamnak, illetve - integrációról lévén szó - bizonyos konacionális szerveknek, intézményeknek kellene vállalniuk. Így - a tőkeáramlás kapcsán - ismét eljutunk a közösségi költségvetéshez, a különböző pénzügyi alapokhoz.

A már idézett "Adóügyi összhangba hozatal programja" a tőkemozgás és az egyenes adók kapcsolatáról a következőket mondja: "Az a feladat, hogy az osztalékokra és kamatokra nehezedő nemzetközi kettős adóztatás teljesen és általánosan eltűnjön, továbbá megszűntessenek minden olyan okot - legyen az torzulás, vagy hátrányos megkülönböztetés -, amely rendellenes tőkemozgások előidézésére, a pénzügyi piacok közötti válaszfalak fenntartására ... alkalmas."^x

3. MONETÁRIS POLITIKA

A valutaárfolyamokra a legközvetlenebb hatása talán éppen a monetáris politikának van. Ezért mindenképpen indokolt néhány

^xLásd erről bővebben: Az Európai Gazdasági Közösség Enciklopédiája. VIII. kötet. OMKDK, Budapest 1972. Idézet: 210. oldal.

gondolat felvetése.^x

Miközben egyes szerzők (pl. a Werner-jelentés) szerint a pénz- és hitelpolitikák fő vonásait közösen kell meghatározni, s összetartóvá kell tenni azok rendelkezésre álló eszközeit, más közgazdák véleménye ettől eltér: a pénz- és hitelpolitika eszközeit nem kell feltétlenül azonossá tenni, a lényeg az, hogy a politikák fő céljai legyenek közösek. Az megint más kérdés, hogy a tanulmányokból nem derül ki egyértelműen, hogy mit tekintenek célnak és mit eszköznek e területen.

Megítélésem szerint a pénz- és hitelpolitika fő céljai: a gazdasági egyensúly megteremtése, illetve fenntartása, megfelelő ütemű gazdasági növekedés biztosítása (a foglalkoztatás elősegítése), az infláció kordában tartása, a külső egyensúly biztosítása. Ha ez így van, akkor a monetáris integráció tekintetében a fő célok közössé tételére még csak kis előrelépést jelent, hiszen az még túl általános. Ez akkor is így van, ha egyelőre a legáltalánosabb célokat tekintve sincs teljes azonosság a tagállamok között.

Ahhoz tehát, hogy ezen a téren valódi eredmények legyenek elérhetők, a fenti célok megvalósításának eszközeit is feltétlenül szükséges összehangolni. Gondoljuk csak el, milyen árfolyammódosító (s ezzel az árfolyammechanizmust feszültségek között sodró, vagy felborító) hatása van mondjuk a kamatlábemelésnek egy (több) tagállamban. A tapasztalatokból leszűrhető, hogy hiba lenne nem törekedni akár a kamatláb, a banklikviditás, vagy akár a magán-, illetve állami szektorok nyújtott hitelfelvételének koordinálására.

A monetáris politika eszközeinek összehangolása azonban a nemzeteket nagymértékben jellemző eltérések miatt roppant nehéz. A monetáris politika eszközrendszerének tagországokonként eltérő alkalmazása több okra vezethető vissza, ilyenek: a mone-

^xA monetáris politika eszköztárának részletesebb elemzésére, a tanulmány keretei nem adnak lehetőséget. Lásd erről bővebben: Dombi Margit: Az Európai Gazdasági Közösség tagállamainak monetáris és költségvetési politikája. Aktuális nemzetközi és pénzügyi kérdések T. Pénzügykutató Intézet, 1979/1.sz. 85-115. oldal.

táris szerkezet különbözősége, a monetáris politika egyes elemei szerepének eltérő megítélése, a jegybank viszonya a bankokhoz, ez utóbbiak "kiszolgáltatottságának" mértéke, a már említett országoként eltérő kiterjedésű tőkepiac, s a tőkemozgások okozta problémák, a költségvetés, annak deficitje, a deficit finanszírozási módja, a fiskális és monetáris szféra kapcsolódása, s általában véve az országok eltérő hagyományai, ezek társadalmi-történelmi-politikai tényezői.

Nem elhanyagolható különbségek uralkodnak történelmileg kialakult módon a monetáris politika olyan főbb eszközei között a tagállamokat tekintve, mint a kötelező tartalékráta, leszámlási politika, vagy a nyíltpiaci műveletek, miközben a kamatlábpolitika minden országban használatos, persze a kamatláb nagysága már szintén bizonyos fokig történelmileg meghatározott. (6. és 7. táblák)

Méginkább történelmi-társadalmi-szociológiai okokra, sőt talán egyenesen a népek eltérő tulajdonságaira vezethetők vissza olyan tényezők, mint például a megtakarítási hajlandóság, vagy az aranyban való felhalmozás (pl. Franciaország).

A monetáris politika fő funkciója mindenképpen a forgalomban lévő pénz- és hitelmennyiség szabályozása, melyen keresztül meghatározódik egyrészt a bankrendszer egészének likviditása, másrészt végül soron ez hat a konjunktúra alakulására, az árszínvonalra, a beruházási-fogyasztás arányára, stb.

A monetáris politika eszközei tehát nagyban eltérnek egymástól tagországoként. Az egyik országban a viszontleszámitolási politika a fontosabb (Franciaország), a másokban inkább a nyíltpiaci műveletek (NSZK, Hollandia), az egyik helyen a kamatláb szabadon alakulhat (NSZK), a másik országban azt a jegybanki kamatlábhoz kötik (Franciaország) vagy kartell-előírások szabályozzák, mint Olaszországban. A hitelek mennyiségét itt közvetlenül, ott csak közvetetten szabályozzák.

A lényeg: nyilvánvaló, hogy sem egy FED-hez hasonló közösségi jegybank teremtése, sem más - ehhez hasonló szervezeti

változtatás - önmagában távolról sem oldaná meg a monetáris integráció kibontakoztatását, amíg nagy eltérések léteznek a nemzetenkénti belső hitelrendszerekben.

Hangúlyozandó továbbá, hogy mégha a monetáris- és konjunktúrális politika közössé válna, annak eredményei azonnal megsemmisülnének a tagországok kezében maradt és eltérő költségvetési-, adó- és jövedelempolitikák bevezethetősége miatt. Ezért a gazdasági-monetáris unió megvalósítása elképzelhetetlen valamennyi terület harmonizálása nélkül.

Az is bizonyos, hogy eme eszközök közül a legdirektebb hatása a kamatláb változtatásának van, hiszen a kamat feltétlenül és közismerten hat egyfelől a reálszférára, a beruházási tevékenységre, másfelől a külső monetáris jelenségekre, azaz a valutaárfolyamokra is.

A kamatnak és az árfolyamnak összefüggésére nézve igen érdekes a következő: Előfordulhat olyan eset is, hogy - miközben az árfolyamok köztudottan az árszínvonal függvényében "élnék" - a kamat "bevethető" egy valuta vonzóvá tételére. Ezzel az árfolyam bizonyos fokig függetlenedik a belső inflációtól. Ez történt például akkor is, amikor Franciaországban kétszer olyan gyors volt az infláció üteme, mint az NSZK-ban (13 százalék, illetve 6,5 százalék), a frank mégis erősebb volt a DM-nél, sőt az egész EMS legerősebb valutája volt néhány hónapig. Világos, hogy ez hosszú távon nem állhat fenn, mindenesetre bekövetkezik a manipulált árfolyamok világában. Oka pedig az, hogy elsősorban a spekulatív tőkék kétféle hasznot állítanak szembe egymással: a várható árfolyamnyereséget és a kamatot, mint hozadékot. Nyilvánvaló, hogy ha a kamat meghaladja az esetleges árfolyamvesztéseget, akkor a tőketulajdonos nem habozik az egyébként nagyobb inflációjú, de egyúttal magas kamatot nyújtó országban tőkéjét betétként elhelyezni, miáltal az a paradox helyzet áll elő, hogy a spekulatív tőkék felnyomják az egyébként gyengébb gazdaságú országok valutájának árfolyamát. A kamatláb változtatása tehát rendkívül jelentős eszköz az országok monetáris hatásainak kezében; a kamatlábak - a devizapiaci intervenciókhoz hasonlóan - masszívan részt vesznek a váltóárfolyamok manipulálásában.

6. tábla

Fontosabb monetáris politikai eszközök^x hat EKG-tagországban 1975. februárban

	Franciao.	NSZK	Hollandia	Belgium	Olaszo.	Nagy-Bri- tannia
Passzíván utáni kötelező tartalék	X	X	X	X	X	X
Kölcsönök arányában megsza- bott kötelező tartalék	X					
Viszontleszámitolási plafon		X	X	X		
Nyilpiaci pol. ^{xx}	X	X	X			X
Hitelplafon				X	X	
Különbözeti tartalékelőírá- sok a valutakülföldiek tő- kéjére						
A valutakülföldiek tőkéje u- táni kamatfizetés ellenőrz.	X	X	X	X		X
A bankok külföldiekkel szem- beni pozíciójának ellenőrz.	X		X	X	X	X

^xA kamatláb-pol. - eltérő jelentőséggel - valamennyi tagállamban használatos^{xx}A bankrendszer likviditásának szabályozása céljából

Forrás: Inter-Bank Research Organization: Harmonisation of Domestic Monetary Politics in the EEC (IBRO Report No. 155, 1975.)

Idézi: Dombi Margit: Az EKG tagállamainak monetáris politikája. MKKE, doktori érte-
kezés, Budapest, 1975.

7. tábla

A kamatlábak alakulása az EK országokban

1961-1981

(Rövidlejáratú kamatok) I %

Évek	Belgium	Dánia	NSZK	Görögö.	Franciaö.	Írország	Olaszo.	Hollandia	EKír.	EK	USA
X 1961-70	5,2	6,8	5,0	5,6	5,4	7,4	3,7	3,8	6,6	5,2	4,3
1971	5,3	7,6	7,1	6,5	6,0	8,5	5,7	4,5	6,2	6,2	4,9
1972	4,2	7,3	5,6	6,5	5,3	7,2	5,2	2,2	6,8	5,5	4,5
1973	6,6	7,6	12,1	9,0	9,3	9,9	7,0	5,2	11,7	9,7	6,5
1974	10,6	10,0	9,9	8,0	13,0	12,1	14,9	7,2	13,4	12,0	7,8
1975	7,0	8,0	5,0	10,0	7,6	11,0	10,4	4,6	10,6	7,8	6,2
1976-78	8,2	10,5	4,1	11,7	8,5	10,0	13,8	5,1	9,7	8,3	6,2
1979	10,9	13,9	6,7	19,0	9,7	14,5	12,0	8,5	13,9	10,0	10,3
1980	14,2	13,1	9,5	19,8	12,0	15,9	17,2	10,1	16,7	12,9	12,0
1981	13,0	14,1	14,5	20,5	12,9	11,0	17,5	9,0	12,6	13,9	14,3
(február XX végén) ---											
1961-70	2,1	0,8	2,2	3,5	0,6	2,8	-0,3	-0,4	-2,6	1,4	1,5
1971	0,4	1,4	2,0	3,5	0,6	1,3	0,7	-2,7	-2,6	0,1	0,6
1972	-1,5	0,7	0,0	2,4	-0,7	0,9	-0,7	-5,4	-0,6	-0,8	1,0
1973	0,0	-1,8	4,9	-6,6	1,3	-1,7	-3,5	-3,7	2,0	1,2	0,2
1974	1,3	-3,8	2,8	-18,9	0,0	-6,4	-3,0	-2,2	-2,1	-1,4	-2,5
1975	-5,0	-2,0	-0,9	-3,4	-3,7	-6,5	-6,0	-4,9	-10,1	-4,8	-2,7
1976-78	1,2	3,0	0,5	-1,0	-0,9	-7,0	-1,7	-1,4	-3,6	-1,1	-0,5
1979	6,0	3,6	2,5	-0,8	-1,0	-0,6	-2,7	3,6	0,4	0,6	-0,9
1980	7,3	4,5	3,7	-4,7	-1,0	-3,2	-2,2	3,2	-0,5	0,9	-1,1
1981	5,6	3,0	5,0	-1,0	-0,2	-4,2	-0,9	2,1	-1,2	1,6	1,6
(február végén.)											

X Nominál

XX Reál

Megjegyzés: I Fogalmi különbségek léteznek; például a bankletét és a kölcsönráta színvonala nem hasonlítható össze tökéletesen az országok között.

7. tábla folytatása

(Hosszúlejáratú kamatok)

Évek	Belgium	Dánia	NSZK	Görögo.	Franciao.	Írország	Olaszo.	Hollandia	Ekip	EK	USA
X 1961-70	6,3	8,3	6,8	:	6,5	7,0	6,8	5,6	7,0	6,7	4,8
1971	7,3	11,0	8,0	:	8,4	9,7	8,2	7,0	8,9	8,3	5,7
1972	7,0	11,0	7,9	:	8,0	9,6	7,4	6,9	9,0	8,0	5,6
1973	7,5	12,6	9,3	:	9,0	11,6	7,5	7,8	10,8	9,1	6,3
1974	8,8	15,6	10,4	:	11,0	16,7	10,2	9,7	15,0	11,3	7,0
1975	8,5	12,7	8,5	:	10,3	14,6	10,8	8,3	14,5	10,4	7,0
1976-78	8,7	16,0	6,6	:	10,7	13,2	13,8	7,8	13,2	10,0	6,3
1979	9,7	16,7	7,4	:	10,8	15,1	13,6	8,4	13,0	10,1	9,3
1980	12,2	18,7	8,5	17,5	13,7	15,4	15,4	9,4	13,9	11,7	11,4
1981	13,4	18,7	9,9	18,9	14,9	16,2	16,8	10,0	13,9	12,9	12,6
(február végén)											
xx 1961-70	3,2	2,1	4,0	:	2,2	2,4	2,6	1,3	2,8	2,9	2,0
1971	2,3	4,4	3,0	:	2,7	2,5	3,0	0,3	0,6	2,3	1,3
1972	1,3	3,9	1,9	:	1,8	3,3	0,7	-1,0	0,8	1,3	1,6
1973	0,1	2,3	2,5	:	0,4	0,0	-3,3	-0,6	0,6	0,4	-0,2
1974	-2,2	2,6	3,4	:	-0,7	-1,8	-5,9	0,2	-0,9	-0,5	-2,5
1975	-3,4	1,7	2,5	:	-1,4	-2,9	-5,8	-1,4	-5,0	-1,9	-1,8
1976-78	1,5	5,4	2,7	:	0,9	-3,8	-1,9	1,0	1,0	0,7	0,3
1979	4,6	5,8	3,2	:	-0,1	0,0	-1,8	3,2	-0,4	1,0	-1,6
1980	5,6	6,5	3,1	-5,0	0,9	-3,7	-2,0	2,9	-1,8	0,8	-1,2
1981	6,1	6,5	4,2	-2,5	1,5	-2,0	0,1	3,0	-1,1	1,9	-0,3
(február végén)											

X Nominál

xx Reál

Forrás: European Economy, no. 9. 1981. július

A kamatlábak tagországokénti eltérései közismertek. Amellett, hogy a kamatkülönbségek az egyes országok konjunktúrapolitikájának fontos jelzői, egyértelmű, hogy egyben az adott valuta általános megítélésének kifejezői is. A hazai valuta gyengesége általában magas kamattal jár és fordítva. Ily módon a belső- és külső monetáris politika kapcsolata viszonylag rövidre zárt: fizetési mérlegnehézség esetén emelni kell a kamatot; minél nagyobb eltérések vannak a tagországok fizetési mérlegében, annál nagyobbak lehetnek a kamatkülönbségek, s ez utóbbiak miatt annál nagyobb akadályokkal találja szembe magát a monetáris unió.

III. KOMPETENCIA - SZUVERENITÁS - SZUPRANACIONALITÁS

Jóllehet, a politikai intézmények, a kompetencia, a szupranacionalitás egyáltalában nem könnyű kérdései alapvetően nemzetközi jogi természetűek, érintőleges tárgyalásuk nem nélkülözhető a gazdasági-és pénzügyi unió elméleti kérdéseinél, hiszen ezekhez szorosan tapadnak.

A kapcsolódás nyilvánvaló: a gazdasági- és pénzpolitikák összehangolása, az egész összefonódási folyamat szükségszerűen felvet intézményi, kompetencia-átadási problémákat. Számos tanulmányban, tervezetben a gazdasági-pénzügyi unióvá válás nagyjából egyet jelent az ún. szupranacionalitással, azzal, hogy nemzetek feletti döntések születnek, a tagállamoktól nagyrészt független szervekben. E terület számos kérdést vet fel. Milyen a közösségi jog természete, egyáltalában mi a szupranacionalitás, mi történik, ha egy tagállam nem hajt végre egy döntést, ha nem tesz eleget kötelezettségének, milyen politikai-intézményi változások szükségesek a gazdasági-pénzügyi unió megvalósulásához, stb.

Miközben az EK közösségi joga azt mondja: "az elsőbbség a közösségi jogot illeti", s a Bíróság elvi állásfoglalásában kijelenti: "... a Közösség új nemzetközi jogrendet alkot, amelynek

javára az államok korlátozzák szuverén jogaikat...", továbbá az is igaz, hogy ez a közösségi jog megvonja a tagállamoktól a szerződés "értelmezési jogát", amit a Bíróság hatáskörébe utal, stb., a gyakorlatban szó sincs a par excellence szupranacionalitásról és nem valószínű, hogy ez a jövőben is bekövetkezne.

Látnivaló, hogy mind a mai napig a Közös Piac legnagyobb horderejű kérdéseiben nem egy - a tagállamoktól független - szervezet hoz döntéseket, hanem a tagállamok legfelső vezetőinek testülete, amelyben nyilvánvalóan valamennyien saját országuk érdekei érvényesítéséhez ragaszkodnak. Mivel az érdekek természetesen ütköznek, a nemzeti érdek-önállóság-szupranacionalitás kérdéskörének gyakorlatilag egyetlen elfogadható megoldása létezik: annak lehetősége mellett, hogy "döntő fontosságú kérdésben" bármely tagország vétót emelhet (1965, De Gaulle óta) egy megegyezés úgy jön létre, hogy az hosszabb távon a többi megegyezéssel együtt, - az integráció fennmaradását, továbbfejlesztését is ideszámítva - érdeke akkor is egy tagállamnak, ha az adott kérdésben számára más megoldás előnyösebbnek mutatkozna. Rendkívül fontos annak belátása, hogy azon a fokon, ahol a gazdasági integráció manapság tart Nyugat-Európában, ennek az integrációnak a fenntartása, elősegítése végső soron minden résztvevőnek kifizetődőbb, mint a rész kérdésekben hol egyik, hol másik tagállam részéről annak megtorpedozása. (Természetesen, ha egy javaslat egy tagállam számára elviselhetetlen következményekkel járna, annak elfogadása esetén joga van a vétóra.)

A gazdasági összefonódással együttjáró politikai-döntéshozatali-szervezeti változások szükségességével kapcsolatban az a kérdés látszik a legdöntőbbnek, hogy vajon a gazdasági-pénzügyi unió fázis teljes megvalósításához (közös kizárólagos pénz, egyetlen fizetési mérleg, költségvetés, közös tartalékok, közös jegybank) szükséges-e egyetlen nemzetközi "szupranacionális" döntési grémium (közösségi kormány), amely egyetlen jelentene a nemzeti kompetenciák megszűnésével.^x

^xLábjegyzetet lásd a következő oldalon

A tapasztalatok - jóllehet a gazdasági-pénzügyi uniónak csak a legelején tart a Közös Piac - azt mutatják, hogy ez a felvetés minden realitást nélkülöz. A mai nemzetállamok oly mértékben tartják kezükben a döntések túlnyomó részét, s olyannyira nem hajlandók arról lemondani, a nemzetállam léte a gazdasági integrálódás előrehaladottsága ellenére oly erős, hogy ama bizonyos szupranacionalitás megvalósulása kevésbé valószínű.

Az önállóság elvesztése bizonyos fokig természetesen fennáll, mint minden kötelékben, de elsősorban gazdasági-szociológiai vonatkozásban, s nem politikailag. Itt arról van szó, hogy - az érdekütközések miatt - egy állam természetesen nem minden döntés megvalósításában érdekelt, azonban kényszerűen alkalmazkodik a többség érdekeihez egy adott kérdésben, amit hosszabb távon többször is "visszakap". Más szavakkal: tökéletes gazdasági szuverenitás nincs, nem is volt semmilyen fejlettebb árutermelési kapcsolatban még az integrációnál sokkalta lazább együttműködési formák esetében sem, s nem is lesz. A politikai értelemben vett par excellence szuverenitás elvesztéséről viszont szó sincs az EK esetében.

A szupranacionalitás címszó alatt összefoglalható kérdésfelvetések megoldását a jelenlegi rendelkezésre álló tapasztalatok tükrében a gazdasági-pénzügyi unió előrehaladásához közös, kollektív döntések szükségességében kell keresnünk. A kollektív módon hozott döntések azonban nem szupranacionálisak, miközben valóban nem a hagyományos elszigetelt nemzetenkénti döntéseket jelentik. Bizonyos fontos, az integrációs tömb

^xA 70-es évek közepén több olyan javaslat, tervezet született, amely - a gazdasági unió megtorpanása láttán - a politikai unióvá válást szorgalmazta. Javasolataik között szerepelt, többek között egy tagállamoktól független és csak a Parlamentnek felelős végrehajtó szervezet, egy "Európai Kormány" létrehozása, miközben fenntartották volna a tagállamok közreműködését is a döntéshozatalban. Ez a kép eléggé zavaros, tisztázatlan. Ld. erről bővebben - Valki László: A közvetlenül választott Európai Parlament. Külpolitika, 1980/4. szám. 17-33. oldal.

egészét érintő kérdésekben tehát valóban változtatni kell (és történt is ilyen változás) a szigorúan vett nemzeti kompetencián, amit ha nem is nemzetek feletti szervezeteinek kell átadni (amint azt korábban képzelték és szorgalmazták, lásd például az ún. pénzügyi terveket), de mindenképpen nemzetközi, "konacionális" szintűvé kell tenni.

A kollektív módon hozott döntéseknél a tagállamok nem veszítik el önállóságukat, aminek alapvető indoka, egy: önként, saját elhatározásukból léptek be a gazdasági integrációs tömbbe, számot vetve annak előnyeivel és hátrányaival, arra számítva, hogy az előnyök meghaladják a hátrányokat. Az internacionalizálódott munkamegosztással a döntésekben megvalósuló szabadság bizonyára kisebb lesz, ugyanakkor az integrációs együttműködésből fakadó hatékonyságemelkedés nagyobb, s ez a dolog lényege.

A gazdasági- és pénzügyi unióval kapcsolatban felmerült az Európai Parlament szerepe is. A közvetlen választással létrejövő Európai Parlamentnek a monetáris unióval való kapcsolatát a Közös Piac dokumentumai evidensnek mondják. "Egy demokratikus ellenőrzést gyakorló közvetlen választású szerv nélkül egy gazdasági-pénzügyi unió egy liberális rendszer szerint szervezett országcsoporthoz nem működhet."

A közvetlen választással létrehozott Európai Parlament el is veszítené minden értelmét, ha nem tudná a gazdaság- és pénzügypolitika lényeges kérdéseit befolyásolni.^x Nem a közgazda a leghivatottabb annak elbírálására, hogy az új Európai Parlament valóban elveszítette-e vagy sem minden értelmét, annyi azonban bizonyos, hogy a gazdaság- és pénzügypolitika lényeges kérdéseit egyáltalán nem befolyásolja.

A parlamenteknek alapvetően három fő funkciójuk van:

1. törvényhozói jogkörrel való rendelkezés
2. költségvetés jóváhagyása
3. vezető testületek személyeinek jóváhagyása.

^xL'Union économique et monétaire. Documentation Européenne, Bruxelles, 1981/4.

Nos, ami az Európai Parlamentet illeti, az lényegében törvényhozói és vezetői jóváhagyási jogkörrel nem rendelkezik. Egyetlen területen van némi szerepe "a gazdaság- és pénzügypolitika lényeges kérdéseinek befolyásolásával" kapcsolatban - ez az euroköltségvetés, de itt is csak szűk mértékben.

Egyfelől, ha igaz, hogy - a korábban bemutatottnak megfelelően - az európai költségvetés mértéke nem haladja meg az integrációs blokk GDP-jének 1 százalékát, illetve a tagállamok költségvetési összegének 2,5 %-át, akkor ez a jogkör nyilvánvalóan nem nagy. Másrészt, e költségvetés jóváhagyása sem alapvetően a Parlamentben zajlik, hiszen az euroköltségvetés mintegy 80 %-a - főként a mezőgazdasági kiadások miatt - nagyjából fix, előre elhatározott.

A közvetlen választással létrejövő Európai Parlament és a gazdasági-pénzügyunió kapcsolatát továbbá azért sem érzem evidensnek, mivel az ott helyet foglaló küldöttek mindenekelőtt angolok, franciák, hollandok és csak azután szocialisták, munkáspártiak, vagy konzervatívok. Nehezen képzelhető el, hogy amidőn egy kérdésben döntésre kell jutni, egy küldött ne azt tekintené mindenekelőtt, hogy az saját hazája érdekeinek mennyire felel meg. Sokkal halványabb motiváló tényező ennél a pártbéli hovatartozás, hiszen az integráció szintjén hozott döntések alapvetően az országra - mint egységre - vannak kihatással.

A tőkés társadalmi formáció Nyugat-Európában - adott. Ezen a talajon igen nehéz volna pártok szerint "szétválogatni" az egyes döntések körüli érdekeket az integráció szintjén. Ha mondjuk egy mezőgazdasági vagy monetáris kérdésben csatáznak az álláspontok és érdekek, az inkább országok közötti, mint szociáldemokraták és konzervatívok közötti csata. Végeredményben tehát azt mondhatjuk: a döntéshozatalban részt vevők - s ez természetes - hazájukat képviselik, mindegy, hogy a kormányfőkről van szó a Miniszteri Tanácsban, avagy az "egyszerű" képviselőkéről az Európai Parlamentben.

A költségvetés fölötti rendelkezés egyébként a nemzetállamok "legszentebb" joga, amiről nem hajlandók lemondani, Ezért sem és más okok miatt sem valószínű, hogy egy tényleges szupranacionális integráció jöjjön létre a jövőben. Megint más kérdés, hogy a szupranacionalitáshoz - a szuverenitás elvesztésén túl - számos más kritérium kapcsolódik: vezető szerve független személyekből álljon, legyen központi kényszerapparátusa, vezető szervére különösen széles hatásköröket ruházzanak (ezek bizonyíthatóan nem valósultak meg a Közös Piacban), s hogy ezen kritériumok egyike, a kényszerapparátussal való rendelkezés lényegében egy föderatív alakulatnak a sajátja. "Éppen ezért helytelennek tartjuk a "szupranacionális" vagy "államok feletti" kifejezések használatát az integrációs szervezettel kapcsolatban".^x

Ezzel kapcsolatban a szerzők többsége Magyarországon hasonló véleményen van. Például Izikné Hedri Gabriella írja: "A nemzetgazdaságok teljes egységesítése nem képzelhető el a tagállamok politikájának egységesítése nélkül, erre azonban valószínűleg csak államszövetség keretében nyílik mód. Feltételezhető, hogy szuverén államok integrációja nem válhat teljes körűvé".^{xx}, majd később azt a gondolatot is hozzáfűzi, hogy az EK az "intézményeken kívül" fejlődik tovább, például az EMS szerződés is szankciók nélkül, a jegybankok együttműködésére épül.

A szupranacionalitás-nemzeti érdek-kompromisszum kategóriacsoporttal foglalkozik U. Everling professzor egyik kitűnő cikkében^{xxx}, s szavaiból a Közös Piac szervezeti rendszerének bizonyos kritikáján túl a magyar álláspontokkal rokon gondolatok érződnek ki.

Az Európai Parlament közvetlen megválasztása szerinte kezdetét jelentheti a továbblépésnek, azonban rámutat, hogy mindaddig, "amíg az Európai Parlament nem jogosult kötelező érvényű határozatok meghozatalára a jogalkotás döntési folyamatában, a közösségi szervek számára igen nehéz lesz szándékait érvényre juttatni saját legitimitásuk alapján a tagállamokkal szemben."^{xxxx}

^xAz utóbbi gondolatkörhöz lásd Valki László: A Közös Piac szervezeti és döntéshozatali rendszere c. könyvét, KJK, Budapest, 1977. 425-426. oldal.

^{xx}Izikné Hedri Gabriella; A két európai integráció irányzatairól. Közgazdasági Szemle, 1961. 1. szám

^{xxx}Ulrich Everling: Überlegungen zum Fortgang der europäischen Integration. Europa, Archiv, 34. évf. 24. sz. 1979. dec. 25. 737-746. oldal.

^{xxxx}U.o.

Az Európai Tanács egyelőre nem rendelkezik valódi legitimitással; ez csak akkor következne be, ha a kormányfőket valamennyi államban - ugyanúgy, mint a francia államfőt - közvetlenül választanák meg, - mondja.

Ugyanakkor azt is leszögezi, hogy alapvetően nem a Közösség tanácskozásain résztvevő miniszterek politikai eltökéltségének hiányán múlik, ha nem sikerül az előrehaladás a közös politika kidolgozásában, mivel minden miniszternek figyelembe kell vennie hazája belpolitikai érdekeit, választóinak reakcióit. Ez nyilvánvaló egy olyan politikus esetében, aki egy képviseleti demokráciában tevékenykedik. Mindezek alapján arra a következtetésre jut, hogy a Közösség intézményes eljárásainak módosulásától kevés eredmény várható. "A problémák alapvető, lényegi eredetűek; kiküszöbölésük nem lehetséges semmiféle "cseles" eljárási módszerek alkalmazásával."

Ebben Everling professzornak valószínűleg igaza van, ugyanakkor éppen ő az, aki már a következő bekezdésben azt latolgatja; a tagok számának jövőbeni növekedése remélhetőleg azt is lehetővé teszi, hogy olyan tartósan, mint jelenleg, az egyes tagállamoknak nem lesz lehetőségük elszigetelten különérdekeik mellett kardoskodniuk,

A tapasztalatok egyébként azt mutatják, hogy a Bíróság ítéletei csak igen csekély mértékben játszottak szerepet ezideig a tagállamok egymás közötti konfliktusainak rendezésében. Ez is arra mutat, hogy a hosszú távú érdekek, az egész integráció továbbfejlesztésének közös érdeke, a józan belátás elve az, ami végsősoron irányítja a tagországok magatartását, s még egy, ami uralja a Közösség intézményi rendszerének működését: a kompromisszum. A kompromisszum - véleményem szerint - semmiképpen sem pejoratív értelmű, hanem az egyre mélyülő, s nemzetállamok közötti együttműködés szükségszerű velejárója, nélkülözhetetlen és állandó módszere.

Hogy kifejezetten pénzügyi példákat soroljunk, mi más az EMS, mint kompromisszum eredménye (lásd a 2. rész II. fejezeténél a paritásrács kontra valutakosár koncepciók ütközését), mi más az

EMS-en belül egy középárfolyammódosítás, ha nem kompromisszum (például Belgium az 1982. júliusában fennálló nehézségei ellenére sem értékelhette le valutáját, mivel Luxemburg a 60 éve fennálló valutaunióból való kilépéssel fenyegetőzött, ha a februári leértékelés megismétlődne, s egyébként is a középárfolyammódosítások konkrét mértékét számos érdek eredőjeként számították ki: Olaszország mérsékelni akarta a francia frank leértékelését, hogy a lirát csak kis mértékben kelljen devalválni, Luxemburg ragaszkodott hozzá, hogy a márkát ne értékeljék fel túlságosan, Belgium a francia és az olasz leértékelést akarta minél kisebb szintre szorítani, stb.)

Végezetül, e gondolatsort érdemes azzal zárni, hogy valóban, az intézményi rendszer, az intézményes eljárások módosulásától kevés eredmény várható, mivel "a problémák alapvető, lényegi eredetűek". Ennek belátása nem kevésbé fontos, Kétségtelen, hogy a pénzügyi unió kiteljesedéséhez szükséges volna például egy gazdaságpolitikai döntési grémium, egy európai központi bank, amely a politikai felelősség tekintetében eléggé önálló. Azonban látni kell, hogy egy olyan szövetségi államban, mint amilyen például Jugoszlávia, ahol a tagállamok fejlettségi különbségei markánsak és ahol egy kormány és egy jegybank létezik ("szupranacionális"!) sem zajlik gondtalanul a gazdasági élet; a dinár devalválódása eléggé rohamos ütemű. Vagyis: ismét - megint más oldalról - odajutunk, hogy a legnagyobb változásoknak a reálszférában kell végbemenniük. Kétségtelen, hogy például a regionális egyensúlytalanságok csökkenését (megszűnését) elősegíthetik intézményi változások, a lényeg azonban nem itt keresendő. Jugoszlávia példája azt mutatja, hogy még ha létre is hoztak egy föderatív államot az annak megfelelő intézményi rendszerrel sem tekinthető megoldottnak a gazdaság számos nagy kérdése. A Közös Piacban pedig egyelőre hosszú ideig nem is számolnak a föderációvá válással.

A jövőben is létezni akarnak és fognak a nemzeti államok és önálló hatáskörrel fognak rendelkezni. "A közösség által korlátozott cselekvési szabadságukat azzal kísérlék visszanyerni, hogy megpróbálják a közösségi politika alakítását befolyásolni."^x

^xU. Everling: Id. mű.